

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(LEH DİLİ VE EDEBİYATI) ANA BİLİM DALI**

LALA'DA NEHİR ROMAN İZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Nevra VARDAL

Ankara-2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(LEH DİLİ VE EDEBİYATI) ANA BİLİM DALI**

LALA'DA NEHİR ROMAN İZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Nevra VARDAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Seda Köycü

Ankara-2014

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(LEH DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

LALA'DA NEHİR ROMAN İZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seda Köycü

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Fapo Telatar

Telatar

Doç. Dr. Melahat Pars

Pars

Prof. Dr. Seda Köycü

Köycü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

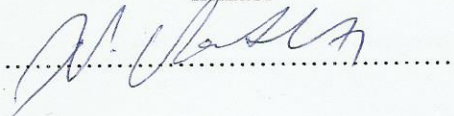
Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.07/.07/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....NEURA.....VARAAL.....

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
GİRİŞ	
<i>BİR YAZIN TÜRÜ: ROMAN</i>	1
I. BÖLÜM	
<i>NEHİR ROMAN TÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ</i>	5
1.1. Bir Roman Türü Olarak Nehir Roman	5
1.2. Klasik Ekolde Nehir Roman Örnekleri	15
1.3. Modern Ekolde Nehir Roman Örnekleri	25
1.4. Polonya Edebiyatında Nehir Roman Örnekleri	31
II. BÖLÜM	
<i>1989 YILI SONRASI POLONYA EDEBİYATI</i>	38
2.1. 1989 Yılına Dek Polonya Edebiyatına Genel Bir Bakış	38
2.2. 1989 Sonrası Polonya Edebiyatındaki Gelişmeler	44
III. BÖLÜM	
<i>JACEK DEHNEL'İN YAŞAMÖYKÜSÜ VE SANATI</i>	70
IV. BÖLÜM	
<i>ROMAN İNCELEMESİ</i>	79
4.1. <i>Lala</i>	79
4.2. Eserin Kronolojik Özeti	82
4.3. <i>Lala</i> 'da Aile Romanı İzleri	98
4.4. <i>Lala</i> 'da Tarihsel Arka Plan	108
4.5. <i>Lala</i> 'da Çağ Romanı İzleri	117
4.6. <i>Lala</i> 'da Yaşamöyküsel Roman İzleri	123
4.7. <i>Lala</i> 'da Dikkat Çeken Motifler	126
4.7.1. Kadın Motifi	126
4.7.2. Köylü Motifi	137
4.7.3. Yahudi Motifi	142
SONUÇ	149

KAYNAKÇA	154
ÖZET	159
ABSTRACT	160

ÖNSÖZ

Nehir roman on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmış bir roman türüdür. Bir kişinin, bir ailenin ya da bir topluluğun belirli bir zaman dilimi içindeki yaşamını tarihi, kültürel ve siyasal dokular zemininde anlatan, genellikle birbiri ardına gelen ciltler halinde yazılan romanlardır. On dokuzuncu yüzyılda seri ciltler halinde basılarak yayımlanan nehir romanların yapısı yirminci yüzyılda değişmeye başlar. Bu bağlamda, yirminci yüzyıla kadar verilen eserleri klasik ekol, yirminci yüzyıldan günümüze kadar verilen eserleri modern ekol çatısı altında değerlendirmek gerekir. Klasik ekolden modern ekole geçilirken, öncelikli olarak zamansal düzlemde kronolojik anlatımdan uzaklaşılır. Yapısal anlamda diğer belirgin değişim, kitapların artık seriler halinde değil, tek bir cilt halinde basılmasıdır.

Nehir roman farklı parçalardan oluşmuş bir bütündür. Bu parçaların en önemlileri ise aile romanları, tarihi romanlar, çağ romanları ve yaşamöyküsel romanlardır. Nehir romanlar bu roman türlerinin oluşturduğu parçalar sayesinde uzun bir zaman aralığındaki tarihi, siyasi ve toplumsal olayları, gelenek-görenekleri ve kültürü geniş bir panoramada okuyucuya sunabilmektedir.

Polonya edebiyatında ilk örnekleri yirminci yüzyılın başlarında verilen bu türün günümüzde modern ekol çatısı altında en önemli örneğini Jacek Dehnel *Lala* adlı eseriyle vermiştir.

Bu çalışmada nehir roman türünün kökenine ve örneklerine değinilmiş ve yirmi birinci yüzyılda modern ekol çatısı altında değerlendirilen *Lala* adlı eserde nehir roman izleri aranmıştır.

Tez konusunun seçiminde bana yol gösteren, beni yönlendiren, engin bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan çok değerli hocam Prof. Dr. Neşe M. Yüce'ye ve aynı zamanda tezin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, çalışmanın yazım sürecinde beni çalışmaya teşvik eden ve yönlendiren tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Seda Köycü'ye teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç bilirim. Bunun yanı sıra, çalışmam sırasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve bugünlere gelmemde büyük emeği geçen sevgili aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Nevra Vardal

Haziran 2014, Ankara

GİRİŞ

BİR YAZIN TÜRÜ: ROMAN

Yazının bulunuşundan sonra kültür dünyasında yüzyıllar boyunca şiir egemen bir anlatım hüküm sürmüştür. On sekizinci yüzyıla kadar din, felsefe, sanat gibi alanlarda düşünürler düşüncelerini, ölçülü, uyaklı ve akılda kalmaya elverişli olduğundan şiirle ifade etmeyi seçmişlerdir. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise bu tutumun değişmeye, şiirle ifadenin önemini kaybetmeye başladığı gözlenir. Çünkü on sekizinci yüzyılda bilim ve sanat adına büyük gelişmeler yaşanmış, sınıfsal değişiklikler ortaya çıkmıştır. Cevat Çapan düzyazının önem kazanmasına ilişkin şunları ifade etmektedir:

“On yedinci yüzyıldan başlayarak düz yazının önem kazanmasındaki en önemli etken bilimciliğin gelişmesi ve akılcılığın skolastik düşüncenin yerini almasıdır. Bacon, Descartes, Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin doğayla ilgili doğruların bulunmasında hayal gücü yerine, deneylere, nesnel çözümlenmeye dayanan tümevarım yöntemini benimsemeleri üzerine hayal gücünün ürünü olan şiir (dolayısıyla koşuk) gözden düştü. Düzyazı kültür dünyasında aklın, mantığın ve düşünsel yaşantının anlatım aracı olarak önem kazandı.

Edebiyat alanında ise, burjuvalaşmanın geleneksel toplu yaşama düzeninin bütünlüğü yok etmesi ve bireyciliğin gelişmesine yol açan ortamı hazırlaması bireysel yaşantıyı yansıtmaya daha elverişli bir tür olan romanı ortaya çıkardı. Çağdaş felsefenin gerçekçilik kavramıyla tutarlı olarak birey ve toplum ilişkilerini

ele alan, gözleme dayanan bir yöntemle geleneksel özden olduğu gibi, geleneksel anlatım tekniğinden de vazgeçerek düzyazı dilinin gelişmesini hızlandırdı, bir sanat dili olmasını sağladı.”¹

Öykü, oyun (tiyatro), makale, eleştiri, deneme, fıkra, gezi yazısı (seyahatname), röportaj, mektup, söyleşi (sohbet), söylev, hatıra (anı), monografi, biyografi, otobiyografi, günlük (günce), masal, destan, efsane, portre gibi bir düzyazı türü olan romanı tanımlama noktasında öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, sürekli bir devinim ve gelişim halinde olan ve bu yüzden sınırları ve anlamları zaman içerisinde gelişen yazın türlerini tanımlarken kesin ifadeler kullanmak doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Bu bağlamda, Prof. Dr. Gürsel Aytaç’ın roman tanımına göz atmak yerinde olacaktır kanısındayız:

“Uzun bir nesir anlatı türüdür. Hayat gerçekçiliğinden kaynağını aldığı halde, kurmaca bir gerçekçilik yaratır ve bunu anlatım tekniklerinin yardımıyla organik bir parça – bütün ilişkisini gerçekleştirecek yapı mükemmelliği içinde dile getirir. Avrupa edebiyatlarında destandan kaynaklanan bu tür, on yedinci yüzyıldan itibaren bağımsızlaşır ve sürekli değişim ve gelişim kaydeder. Roman bireyin ya da bireyler topluluğunun kader ve çevre gibi güçlerin etkisi altında bulunduğu bir dünya ve hayat kesitini yaratıcı bir biçimde ortaya koyan tasvir, hikâye etme, konuşma, v.b. sunuş biçimlerinden örülü bir anlatı dokusudur.”²

¹ Çapan, Cevat, Değişen Tiyatro, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2008, s. 38

² Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 230

Cervantes'in *Don Quixote (Don Kişot)* adlı eseri Avrupa edebiyatında roman türünde ortaya çıkan ilk eser kabul edilmektedir. *Don Quixote*'tan günümüze değin romanlar üsluplarına ve konularına göre çeşitlilikler göstermiştir. Örneğin, romanları üsluplarına göre romantik, realist, estetik, izlenimci, dışavurumcu ve yeni roman olarak sıralayabilirken, konularına göre tarihsel roman, pikaresk roman, aile romanı, çağ romanı, oluşum romanı, yaşamöyküsel ve özyaşamöyküsel roman, psikolojik roman gibi türlere ayırmak mümkündür.

Milan Kundera romanın doğası ve insan yaşamındaki etkisine ilişkin şunları ifade etmektedir:

Roman, kendi yöntemiyle yaşamın çeşitli yanlarını bir bir keşfetmiştir: Cervantes'in çağdaşlarıyla serüvenin ne olup olmadığını sorguladı; Samuel Richardson'la insanın iç dünyasını irdelemeye, duyguların gizli dünyasını açığa çıkarmaya başladı; Balzac'la insanın tarihle olan derin bağlarını keşfetti; Flaubert'le günlük yaşamın o döneme kadar bilinmeyen yanlarını araştırdı; Tolstoy'la insanın karar ve davranışlarında akıl dışının işe karışması sorununa eğildi. Zamanı inceledi; Marcel Proust'la yakalanamayan geçmiş anı, James Joyce'la yakalanamayan şimdiki anı, Thomas Mann'la uzak çağlardan gelip adımlarımızı yönlendiren mitlerin rolünü sorguladı vb. Husserl'in Avrupa tinselliğinin özü olarak gördüğü 'bilme tutkusu' insanın somut yaşamını incelemek ve 'varlığın unutulması'na karşı korunmak, 'yaşamın dünyası'nı sürekli ışık altında tutmak için ona egemen oldu. Hermann Borch'un takıntısını bu anlamda anlıyor ve paylaşıyorum: Yalnızca bir romanın keşfedebileceği şeyi keşfetmek. Bir romanın

varoluşunun tek nedeni budur. Yaşamın o zamana kadar bilinmeyen bir yanını keşfetmeyen roman ahlaka aykırıdır. Romanın tek ahlakı bilgidir.³

³ Özdemir, Emin, Yazınsal Türler, Bilgi Yayınları, Ankara, 2007, s. 247- 248

I. BÖLÜM

NEHİR ROMAN TÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

1.1. BİR ROMAN TÜRÜ OLARAK NEHİR ROMAN

İlk kez on dokuzuncu yüzyılda yazılmış olan ve bir roman türü olarak kabul edilen nehir roman bir kişinin, bir ailenin veya bir topluluğun belirli bir zaman dilimi içindeki yaşamını tarihi, kültürel ve siyasal dokular zemininde anlatan, genellikle birbiri ardına gelen ciltler halinde yazılan romanlardır. Adını Fransızca'da nehir anlamına gelen *fleuve* sözcüğünden almış olup literatürde *roman-fleuve* olarak kullanılmaktadır.

Nehir roman türünü yapısal olarak incelemeyen önce, bu türü klasik ve modern ekol olmak üzere iki sınıfa ayırmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda, on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla dek yazılan nehir romanları klasik ekol, yirminci yüzyıldan günümüze dek yazılanları ise modern ekol başlığı altında irdeleneceğiz.

Klasik ekolde yazılan nehir romanların başat özelliği, kuşkusuz ki, seri halde yazılmış eserlerdeki zamansal akıştır. Olaylar genellikle bir aile veya bir kişi üzerinden birkaç kuşak öncesine uzanıp eserin yazıldığı tarihe dek geçen sürede tarihsel kronolojik bir sıralamayla aktarılmaktadır.

Bu kronolojik sıralamanın olmadığı eserlerde ise, nehir roman tutarlı anlatımı ve konuya odaklanmasıyla bütünlük içerir. Ciltler genellikle tek başına okunabilirken, bir seri olarak da toplu bir etkisi vardır.

Roman serisi uzadıkça, buna paralel olarak, değinilen mekânlar ve karakterler de artmaktadır. Dahası, roman tekrarlarla bütünleştikçe, özellikle de öğelerin veya bir aile veya topluluktaki rolleriyle birbirlerine bağlanan karakterlerin tekrarlanmasıyla, nehir roman üst üste koyulmuş hayatları ve sosyal alanları yansıtır. Tekrarlanan karakterler, durumlar ve öğeler bir cildi diğerine bağlayan yapısal devamlılığı sağlarken, örneklerin akışı insan deneyiminin evrenselliğini ve çeşitliliğini ortaya koyar. Peter Brooks bu tekrarlamayı şöyle açıklar:

Metnin enerjisini bağlıyor, böylece final daha etkili oluyor. Fleuvu' u dizginleyen, bu türdeki gerilimi yaratan, romanın bağlayıcı gücüdür.⁴

Roman-fleuve terimi sadece ulusal kökenlerini belirtmek için değil, tanımlayıcı bir anımsatıcı (descriptive evocativeness) olduğu için de kullanılmaktadır. *Roman* uzun bir düzyazı anlatısıdır, *fleuve* ise kişilerin bir nehir gibi akan yaşamlarını işaret eden bir nehir benzetmesiyle anlatı akışını belirtmektedir. Bunun yanı sıra, ad ve tamlayıcı sözcük arasında da bir gerilim vardır. Fleuve dinamik ve kesintisiz konuyu belirtir, roman ise itici gücü içeren ve

⁴ Brooks, Peter, Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative, Harvard University Press, New York, 1992, s.43

kısıtlayan çerçeveyi sağlar. Roman anlatının yapısını yansıtır, çevreler, kurar, sınırlar ve düzenler.⁵

Fleuve ve roman sözcüklerinin yan yana gelmesi, fabula ve sujet⁶ ikiliğini yansıtır. Meir Sternberg'in bu iki terim arasında yaptığı bir başka ayırım ilk ayırımı yapan Rus biçimcinin ayırımına dayanır ve nehir romanının özellikleriyle alakalıdır. Fabulayı okuyucunun, öğeleri dereceli ve geçmişe yönelik olarak tekrar kurduğu, kronolojik veya kronolojik-nedensel dizi olarak tanımlar. Aynı zamanda sanatçının, çalışmasını kurarken düzensel olarak biçimsizleştirdiği ve yeniden içeriksel hale getirdiği ikinci derecede bir hammadde olarak tanımlar. Sternberg kronolojik dizinin dereceli ve geçmişe yönelik oluşunu açıklarken, fabulanın roman fleuve'un dalgalı ilerleyişini hatırlattığını söyler. Dahası, sujet ve fabula arasında yaptığı ayırım, türün zengin öznelliğini belirtir: *Sujet... bitmiş bir eserin anlatı öğesinin gerçek ifadesidir. Öğelerin düzeni ve birbiriyle ilişkisi, biçimi ve rengi sonuç olarak yazar tarafından belirlenir. Kısaca, fabula olayların objektif dizilişini, sujet ise diziliş, açı ve yapının gerçekte okuyucu tarafından nasıl karşılandığını gösterir.*⁷

Nehir roman türünün belirleyici özelliklerinden biri de romanlarda, yazıldığı yıllardan çok daha öncelere uzanan tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerin panoramik görüntüsünü bulabilmektir. Örneğin, bir nehir romanda ele alınan konu bir aile olsa bile, okuyucu arka planda o ailenin yaşadığı şehir, ailenin

⁵ Felber, Lynette, Gender and Genre in Novels without End: The British "Roman-Fleuve", University Press of Florida, Florida, 1995, s. 29

⁶ Rus biçimcileri Tynianov, Shklovski ve Tomashevski'ye göre, bir anlatıdaki olayların kronolojik olarak gelişmesi fabula'yı, bu olayların daha ayrıntılı olarak işlenmesi, yazarın niyetine göre düzenlenmesi ise sujet'i oluşturmaktadır.

⁷ Felber, Lynette, s. 35

ekonomik durumuyla birlikte ülkenin ekonomik durumu, ailenin ait olduğu sosyal sınıfla birlikte yaşadığı şehir veya ülkedeki sınıf problemleri gibi, yaşanan dönemle ilgili gerçek bilgileri görebilmektedir.

Bu noktada bir roman türü olan nehir romanının diğer yazın türlerini yavaş yavaş sindirerek kendi yapısına kattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örgüsünde öyküler, eleştirel denemeler, estetik yorumlar barındırdığı gibi, aile romanları, çağ romanları, tarihsel romanlar, yaşamöyküsel ve özyaşamöyküsel romanlar gibi türlerle de bütünleşmektedir. Bu bağlamda nehir roman bütününe oluşturan parçalar olarak yukarıda sözü edilen roman türlerini açıklamak faydalı olacaktır.

Nehir roman, özellikle kronolojik zamansal ilerleyişi bağlamında aile romanıyla iç içe geçmektedir. Aile romanı ise ana probleminin birkaç kuşak boyunca soylu veya kentsoylu bir ailenin kazandıkları, kaybettikleri veya dönüşümlerinin oluşturduğu roman çeşidi olarak ortaya çıkmaktadır. *Genellikle toplum dünyasının siyasi baskı ya da çaresizlik bunalımı içinde bulunduğu dönemlerde evin, ailenin bir kaçış, bir sığınak imkânı vermesi nedeniyle rağbet görmüş bir türdür.*⁸

Ancak aile romanının, kesin çizgilerle belirlenmiş bir edebi biçiminin olmaması farklı birçok konuda aile kroniklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. *Örneğin geçmiş nesillerin mi yoksa halen yaşayan neslin mi eserin odak noktasında bulunacağı, hangi sosyal yapıyı anlatması gerektiği, bireylerin temsil ettikleri iş gurubu ve aile yapısının hangi kültür kaynaklarından beslendiği eserden esere*

⁸ Aytaç, Gürsel, s. 198

*farklılık gösterir. Bazen bir aile kroniği çalışmasında dededen toruna akrabalar, bunların geçmişten günümüze dek içinde yaşadıkları evlerin fotoğrafları, hayatın akışı içinde çeşitli zaman dilimlerinde kişilerin (örneğin: bebeklik, çocukluk, orta yaş ve yaşlılık gibi) fotoğrafları söz konusu olabilir. Bunlarla bağlantılı metinler de bu resimleri açıklayıcı olabilir.*⁹

Nehir romanının en büyük bütünleyici parçası olan aile romanının en belirleyici özelliklerinin başında eserlerde kullanılan motifler gelmektedir. Örneğin ev motifi, romanların çoğunlukla merkezinde yer alan ve ayrıntılı bir şekilde işlenen motiflerden biridir. Ev caddedeki konumundan, içinde yer alan mobilyalara, avizelere, çatal bıçak takımından, tablolara dek uzun uzun betimlenilir. Ev ne kadar detaylı anlatılırsa, içinde yaşayan kuşaklara ilişkin o kadar detaylı bilgi sahibi olunacağı için, ev motifinin aile romanlarında önemli bir yeri vardır.

Aile romanında ev motifine ek olarak, düğün, doğum, bayram, ziyafet, vb. gibi törenler aile hayatını yansıtmaları bakımından detaylı olarak işlenen motiflerdendir.

Bir diğer önemli motif hatıra defterleri bir *çeşit aile bilinci, aile geçmişi ya da tarihçesinin simgesi niteliğindedir o defter. Doğumlar, evlilikler, boşanmalar, ölümler oraya not edilir.*¹⁰ Bir bakıma, tutulan bu aile hatıra defteri tarihe tanıklık

⁹ Bayer, Nur, Atatürk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" ile Thomas Mann'ın "Buddenbrook Ailesi" Adlı Romanlarında Aile ve Toplum Eleştirisi, s. 4

¹⁰ Aytaç, Gürsel, s. 170

etmektedir. Bu noktada, nehir romanının aile romanının yanı sıra, tarihsel romanı da içinde barındırmasından ötürü tarihsel romana da değinmek yerinde olacaktır.

İskoç yazar ve şair Sir Walter Scott İskoçya tarihini konu alan romanlarıyla tarihsel roman türünün kurucusu sayılır. Tarihi roman veya tarihsel roman, konusunu tarihi şahsiyetlerden veya olaylardan alan, tarih gerçekliğini, düzmece (fiktiv) olayların yaratılmasında kullanan roman çeşididir.¹¹ Nurullah Çetin tarihi roman kavramına ilişkin şunları söylüyor: *Tarih ve roman birbirine oldukça yakın ve birbirlerini besleyen iki tür. Romancı için tarih bulunmaz bir hazine, tarihçi için roman kurgusu ve üslubu mutlaka yararlanılması gereken bir araç. Tarih genellikle sistematik, kuru ve sıkıcı bir dille sunulur. (...) İşte tam bu noktada romancının önemi artar. Adeta bir iskelet soğukluğundaki ve donukluğundaki tarihi ete kemiğe bürünmüş canlı kanlı bir yapıya sokar.*¹²

Tarihi romanda olayları bir belgesel yalınlığında, tüm ayrıntılarıyla yansıtmak yerine, olayların insanlar ve doğa üzerinde yarattığı veya yaratacağı etkiler üzerinde durulmaktadır. Georg Lukács bu durumu şöyle yorumlamaktadır:

Söz gelişi Tolstoy'un Napolyon savaşlarını gerçekten tüm boyutlarıyla ele aldığına inanmak yanılğı olur. O her halükarda başkarakterlerinin insani gelişimleri açısından özellikle önemli ve karakteristik olan sadece bazı gelişigüzel seçilmiş epizotlar sergiler. Tarihsel roman alanındaki dehası bu epizotları Rus ordusunun ve

¹¹ Aytaç, Gürsel, s. 230

¹² Çetin, Nurullah, Abide Doğan, Tarihi Roman ve Tarihi Romanlarda Kadın Sultanlar, Yargı Yayınevi, Ankara, 2005, s. 190

*bunun üzerinden, Rus halkının tüm ruh halinin vurgulu şekilde dile gelecek şekilde seçmesinde ve biçimlendirmesinde gizlidir.*¹³

Cemil Meriç tarihi romanların günümüze yansıttıklarıyla ilgili olarak *“Yaşayanlara kasvetli gelen bir çağ, daha sonraki nesiller için serüvenlerle dolu bir dünyadır.”*¹⁴ yorumunu yapmaktadır. Tarihsel romanlarda mekân, dil, sosyal ve siyasal atmosfer yani geçmişe ait tüm detaylar belirgin şekilde yer almalıdır. Bu romanların en belirgin özelliklerinden biri de *kişileri, tip ve karakterleri çağına yerleştirmektir. Bu da tarihsel roman yazarının anlattığı çağın duyarlılığını yakalamasına ve yaşantısına girmesine bağlıdır.*¹⁵

Nehir roman türünde arka planı oluşturan tarihi roman motifleriyle yazar tarihin değişik dönemlerindeki olayları işlemektedir. Kahramanlar gerçek veya düşsel olabilir. Ancak, anlatılanlar tarih gerçeklerine çoğu kez uygundur. Örneğin, bir aile üzerinden gerçek bir ayaklanma detayı anlatılır. Ancak, ayaklanmanın gelişimi veya ayrıntıları yerine, ayaklanmaya katılanların veya geride kalanların yaşadıkları aktarılmaktadır.

Yaşamöyküsel romanlar da nehir romanların bir parçası olarak sıralanabilmektedir. Bu türle ilgili eserler vermiş İrving Stone tıpkı diğer roman türlerinde olduğu gibi, yaşamöyküsel romanların da kesin sınırları olmadığını vurgulamaktadır.¹⁶Ancak, bir tanımlama yapmak gerekirse, bir kişinin yaşam

¹³ Lukács, Georg, Tarihsel Roman, Epos Yayınları, Ankara, 2008, s. 51

¹⁴ Meriç, Cemil, Kırk Ambar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137

¹⁵ Özdemir, Emin, s. 280

¹⁶ A.g.ç, s. 284

öyküsünü anlatan, nesnel bilgilere, tanık ve belgelere dayanan roman türü olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu roman türünün amacı kuşkusuz ki anlatılan, gerçekte de yaşamış kişiyi ayrıntısıyla okuyucuya tanıtmaktır. Bu anlatım genellikle kişinin doğumundan itibaren gelişim süreçlerini, aldığı eğitimleri, yeteneklerini, ailesini, arkadaşlıkları ve aşklarını, başarıları ve başarısızlıklarını, yaşadığı dönemin özelliklerine paralel olarak deneyimlerini içermektedir.

Dolaylı değil doğrudan bir anlatım yöntemi gerektirir yaşamöyküsel roman. Bunun için de yaşamöyküsü anlatılan kişinin kişiliğini oluşturan belirleyici nitelikler, onun yaşam serüveni içinde yeniden yaratılarak verilir. Verilişte olsun, yeniden yaratım işinde olsun roman yasası, yapısı, düzeni göz önünde tutulur.¹⁷

Bu roman türünün okuyucuda yarattığı gerçeklik duygusu kuşkusuz ki, bilimsel verilere bağlı kalan bir belgesel türünün yaratacağı gerçeklik duygusundan oldukça farklıdır. Çünkü yazar bu bilimsel verileri kendi prizmasından geçirdikten sonra yazıya döker. Yaşamöyküsel romanın okuyucuya sunduğu gerçeklik, bir bakıma duygusal izler taşıyan bir gerçeklik olacaktır.

Yaşamöyküsel roman, yazıldığı dönemin yansımalarını da içerdiğinden çağ roman özelliklerini de içinde taşımaktadır. Bu noktada çağ roman özelliklerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır.

¹⁷ Aytaç, Gürsel, s. 284

Gürsel Aytaç çağ romanı, Almanca'da *Zeitroman* kelimesine karşılık gelen bir dönem roman olarak kabul etmektedir.¹⁸Aytaç bu roman türünü şöyle açıklamaktadır:

*Toplumun genel görünümünü, çağın görünümü halinde yansıtan roman çeşidi. 19. yüzyılda gerçekliğe gösterilen rağbete koşut olarak ortaya çıkmıştır. Çağ romanı objektif bir çağ görünümü vermeyi amaç edinirken, düşünsel bir analizi de beraberinde getirir.*¹⁹

Çağ roman, yazıldığı zamanın insanını, gelenek ve göreneklerini, popüler olan eğilimlerini, toplumsal ve siyasi olaylarını, inançlarını, gerçekçi bir stilde zaman zaman ise eleştirel bir gözle yansıtan bir roman türüdür. Bir anlamda toplumun veya bireyin üzerinde egemen olan yaşam koşullarını incelediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Çağ romanlarda zaman kavramı da oldukça önemlidir. Gürsel Aytaç çağ romanı için zaman romanı yani zamanı konu olarak işleyen roman açıklamasını yapmıştır. *Bu tanımda zaman geniş ve dar iki anlamda kullanılır. Bu tür romanlar ya belli bir zamanı, belli bir çağı yansıtmayı amaçlar ya da zaman konusunda değişik*

¹⁸ http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/gursel.htm, (20.04.2014)

¹⁹ Aytaç, Gürsel, s. 204

*görüŖ getirmeyi, zaman kavramına yeni bir yaklaŖımı, uygun imajlar ve uygun anlatım tekniği içinde dile getirir*²⁰

İlk kez on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıŖ bir türdür. Karl Leberecht Immermann'ın *Die Epigonen (Ardıllar)* adlı eseri bu türün öncüsü olarak kabul edilmektedir. Yirminci yüzyılda öne çıkan çağ roman örneklerinin başında Thomas Mann'ın *Der Zauberberg (Büyülü Dağ)* adlı romanı gelmektedir. Eser *bir dönemi–1914 savaŖı öncesi Avrupa Burjuva Kültürü'nü, onun değerlerini, inançlarını, yaŖama biçimini hem betimlemekte hem de sorgulama yoluyla çözümlemektedir.*²¹ Günter Grass'ın *Die Blechtrommel (Teneke Trampet)* başlıklı eseri de çağ roman türünün önemli örneklerinden biridir. Eserde *özellikle savaŖ öncesi ve sonrası Almanya'sındaki toplumsal panorama, bu metinde net bir biçimde yansıtılmaktadır. Ancak bu, yansıtmacı bir roman estetiğiyle değil, yapıtta yer alan konu ve kiŖilerin yaŖamöyküsü kanalıyla dolaylı yollardan gerçekteŖmektedir.*²²

Nehir roman türünde kullanılan dil ve üslup da türün en az diğer özellikleri kadar önemlidir. Aile romanı ve tarihsel roman türlerini de içinde barındırması dolayısıyla, kullandığı dil sade ve açık, gerçekteŖ bir dildir. Ancak üslup olarak oldukça ayırıcı bir teknik kullanılmaktadır. Bir betimleme tekniği olarak bilinen saniye üslubu nehir romanın en ayırt edici özelliklerinden biridir. GerçekteŖliđi

²⁰ Aytaç, Gürsel, ÇađdaŖ Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999, s.220

²¹ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/49/1148/13475.pdf>, (01.06.2014)

²² Ünal, Çiğdem, Dalım, Doktora Tezi, Alman Eğitim Romanında Avangard DönüŖümler, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003, s. 144

duyularla algılanabilir en küçük ayrıntısıyla (hareketler, sesler, renkler vb.) ve an be an oluşumunu tümüyle yansıtmayı amaçlar ve filmdeki yavaş çekim tekniğine benzer. Ayrıntılı bir anlatma tekniği olan saniye üslubuyla, yazar tüm karakterlerin, mekânların ve eşyaların iç ve dış görünüşlerinin betimlemesini yapar. Aynı şekilde içinde yaşadığı tarihi koşullar ve çağının şartları da bu yavaş ve detaylı anlatımın süzgecinden geçer.

1.2. Klasik Ekolde Nehir Roman Örnekleri

Sınırlarını yukarıdaki gibi belirlemeye çalıştıktan sonra, ilk örnekleri on dokuzuncu yüzyılda verilmiş nehir roman türünün klasik ekoldeki ilk temsilcilerinden olan Amerikalı yazar James Fenimore Cooper'ı öncelikle anmak yerinde olacaktır.

İlk büyük Amerikan romancısı kabul edilen Cooper'a bu ünü kazandıran *Deri Çorap Öyküleri (Leatherstocking Tales)* adlı nehir romanıdır. Beş kitaptan oluşan bu serinin bağlantı noktası olan ve Natty Bumppo veya Hawkeye (Şahingöz) olarak bilinen kahramanının yaşadıklarının anlatıldığı eserlerin zeminde Kuzey Amerika kıtasındaki ortam, Kızılderili kabilelerinin karakterleri, büyük savaşların ve batıya göçün sosyal arka planı işlenmektedir.

Bu eserler birbirini ardışık bir şekilde gelişen batı sınırlarındaki yerleşim sorunsalını ele almaktadır. Asker ve tüccarlardan oluşan beyazların ilk araştırma birliği, Kızılderililerin yaşadığı henüz bakir olan topraklara yani batı sınırına gelirler. Ardından yoksul ve cahil yerleşimci aileler ve son olarak da orta sınıfı oluşturan

yargıç, doktor ve bankacılar gibi meslek gruplarından insanlar yerleşirler. Her yeni gelen grup kendisinden önce gelen grubu yerinden eder. İlk araştırma grubu Kızılderililerin topraklarını işgal edince, Kızılderililer batı yönünde geri çekilmek zorunda kalırlar. Okullar, kiliseler ve hapisaneler kuran medeni orta sınıf, fakir ve kaba yerleşimci ailelerin yerini aldığında, bu aileler de batıya çekilir; bu şekilde de kendilerinden önce gelmiş olan Kızılderilileri tekrar yerlerinden ederler. *Cooper sonu gelmeyen ve önlenemez yerleşimci dalgalarını anlatırken sadece kazançları değil, kayıpları da göstermektedir.*²³

Bu nehir roman serisi 1823 yılında yayımlanan ilk cilt *Pioneers (Öncüler)* ile başlamakta ve 1840 yılında yayımlanan *The Pathfinder (Yol Gösterici)* adlı eserle son bulmaktadır. Ancak, okuyucu bu beş romanla 1740 yılından başlayıp 1804 yılında son bulan bir tarihi akışa tanıklık etmektedir.

Nehir roman türünün sonraki örneği İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Viktorya döneminin en saygın ve üretken yazarlarından biri kabul edilen Anthony Trollope’un altı kitaptan oluşan *The Barchester Novels (Barchester Romanları)* adlı eseri nehir roman türünün önemli örneklerindedir. Romanlar gerçekte varan olan Dorset kasabasına birebir uyan Barchester adlı uydurma bir kasabada geçmektedir. Trollope yazı yazmayı teknik bir disiplin olarak görmüş, eserlerindeki karakterlere üstün özellikler yüklemeyen, çağının tarihçisi gibi davranarak, kurgusal bir şehir üzerinden dönemin özellikle siyasi panoramasını yansıtmaya çalışmıştır. Romanlar ruhban

²³ <http://www.usemb-ankara.org.tr/>, (25.04.2014)

sınıfı ve soylular arasındaki siyasi ve sosyal ilişkileri, güç savaşlarını, sınıfsal dinamikleri, ekonomik felaketleri ve imkânsız aşkları işlemektedir.

Roman serisi 1855 yılında yayımlanan *The Warden (Bekçi)* ile başlar. 1858'de *Dr. Thorne (Dr. Thorne)*, 1861'de *Framley Parsonage (Framley Papaz Evi)*, 1864'de *The Small House at Allington (Allington'daki Küçük Ev)*, 1867'de *Barchester Towers (Barchester Kuleleri)* ile devam edip aynı yıl yayımlanan *The Last Chronicle of Barset (Son Barset Günlüğü)* ile biter.

Okuyucu her romanda yerel papazlar ve cemaatleriyle, rütbeliler ve rütbesizlerle, zenginler ve fakirlerle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, eserler okuyucuya ülkedeki sınıfsal farklılıkların sosyolojik boyutlarını yansıtmaktadır.

Her bir kitapta yürek burkan bir romantizm, hak edilen veya edilmeyen şanssızlıklar, çarpıcı kişiliklere sahip veya alenen politikacı olan karakterler okuyucunun ilgisini, sempatisini veya nefretini kazanmaktadır. Son romanda ilk beşindeki tüm önemli karakterler bir araya getirilir. Hepsinin sorunları bir şekilde çözülür, hayallerine kavuşurlar.²⁴ Karakterlerin ciltler arasında dolaşması eserler arasındaki dinamiği sağlaması ve nehir roman türünün akışını kolaylaştırması bakımından da önemlidir.

Nehir roman türünü güçlendiren en önemli eserleri özellikle Fransız edebiyatında bulmak mümkündür. Öyle ki, nehir roman terimi de ilk olarak Nobel

²⁴ Mazurowski, David Michael, Anthony Trollope's Barsetshire Heroes, Doktora Tezi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Kuzey Carolina Üniversitesi, s. 48

ödüllü Fransız yazar Romain Rolland'ın on kitaptan oluşan *Jean Christophe* adlı eserinin yedinci cildi olan *Dans La Maison (Ev)* adlı romanının önsözünde kullanılmıştır:

*Jean Christophe m'est apparu comme un fleuve; je l'ai dit des les premières pages. Il est des zones dans le cours des fleuves ou ils s'entendent, semblent dormir, reflétant la campagne qui les environne et le ciel. ils n'en continuent pas moins de vivre et de changer; et parfois, cette immobilité apparente recouvre un courant rapide dont la violence, se fera sentir plus loin, soudain, au premier obstacle.*²⁵

Kitabın ilk sayfalarından itibaren Jean Christophe bana bir nehir gibi gözükiyordu. Nehirlerin uyuyor gibi gözüktükleri, çevrelerinde yer alan kırları ve gökyüzünü yansıttıkları alanlar vardır. Sanki akıyor veya değişmiyorlardır ve bazen bu durgun görüntü, şiddeti daha sonra, ilk engelde hissedilebilecek hızlı bir akıntının üzerini örter.

Yazar sadece kahramanın yaşamını değil, hayatın kendisini de nehir imgesiyle özdeşleştirmiştir. Yaşam ve nehirlerle ilgili şöyle der:

*Ben nehirlerin toprağına aitim. Onları sanki canlı varlıklarmışçasına seviyorum.*²⁶

²⁵ <http://beq.ebooksgratuits.com/>, (02.03.2014)

²⁶ <http://yabaluri.org/>, (12.05.2014)

Eserin Gilbert Cannan tarafından İngilizce'ye yapılan çevirisinde, çevirmen önsözünde kitapla ilgili yapılan yorumlar dikkat çekicidir:

Yazar, kahramanın ve kitabın hayatının hep bir nehir gibi olduğunu düşünmüştür. Kitabın bir düzeni varsa, bu nehrin düzenidir. Gerçekte bir ustalık ya da olay örgüsü yoktur. Tıpkı düşüncelerin bütün felsefe sistemlerini hiçe sayarak birbirlerini takip etmesi gibi, kelimeler de sözdizimini hiçe sayarak öylece oradadırlar. Kitabın her bölümü diğer bölümün habercisidir. Nehir sanki haritada yokmuş gibi keşfedilir. (...) İnsanın büyümesi ve yaşlanmasıyla ilgili çözümlenmemiş çok az şey kalmış olsa da, okuyucu, edebiyatta bu yüzyılda ortaya çıkan modern hayatın en kapsamlı araştırmasıyla karşılaşır. M. Rolland'ın nehrini bırakıp bir başkasına geçen roman, on dokuzuncu yüzyılın düşünceler dünyasından yirminci yüzyıl düşünceler dünyasına geçen bir köprü gibi görünüyor.²⁷

Bir nehir roman örneği olan eserinde Rolland hayatını bir nehre benzettiği Jean Christophe Krafft adlı Alman bir müzik dehasının doğumundan ölümüne dek tüm yaşamını ele almaktadır. Beethoven'ın yaşamından esinlenerek yarattığı kahramanı fakir bir alkoliğin oğlu, ancak yetenekli bir müzisyendir ve genç yaşında müzik dersleri vererek ailesine destek olmaktadır.

Eserin, ilk bölümünde kronolojik bir aile sıralamasına uygun olarak, öncelikle Jean Christophe'un babası ve büyükbabasından söz edilir. Kendileri de müziğe yetenekli kişiler olmasına rağmen, müzikle ilgilenmemişlerdir. Eserdeki bu giriş

²⁷ Rolland, Romain, Jean Christophe, çev. Gilbert Cannan, Henry Holt and Company, Newyork, s. 7

bölümü nehir romanların aile soyağacını kronolojik sırayla verme özelliğini yansıması bağlamında önemlidir.

Başkahraman ilk gençlik döneminde birçok mutsuz aşk ilişkisi yaşar. Ayrıca sıra dışı teknikler kullanarak yaptığı bestelerle yerel müzisyenlerin kıskançlıklarına maruz kalmaktadır. Bir polis memuruyla yaşadığı kavga sonucu Christophe Paris'e kaçar. Müzik dehasının yavaş yavaş takdir edilmeye başlandığı Paris'te, genç müzisyen Fransız kültüründen oldukça etkilenir. Ancak, yakın arkadaşı Oliver'ın da yaralandığı Bir Mayıs isyanında bir polisi öldürdüğü için Paris'ten de kaçmak zorunda kalır. Romanın son bölümlerinde yaşlı ve ünlü bir adam olarak Paris'e geri döner. Kendi bestelerinin şefliğini yaptığını içeren yaşlılık sanrıları arasında ölür.

Christophe'un ayrıntılı yaşam öyküsü içinde nehir roman izlerini bulmak mümkündür. Çünkü bu hayat hikâyesini nehir romanı oluşturan yaşamöyküsel roman, aile romanı ve çağ romanı gibi birçok roman türü kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bunun yanı sıra, arka fonda başkahraman Jean Christophe'un hayatı boyunca dolaştığı Almanya, Fransa, İsviçre ve İtalya gibi ülkelerin tarihi, siyasi ve sosyal gelişmelerini, ayrıca aşk, dostluk ve aile ilişkilerini yansıması bağlamında, eserin nehir roman özellikleri taşıdığını belirtmek gerekir.

Romain Rolland'ın eseri kadar güçlü bir nehir roman örneği ortaya koyan bir diğer Avrupalı yazar kuşkusuz ki 1901 tarihinde yayımladığı *Buddenbrook Ailesi* adlı ilk eseriyle, Nobel ödüllü Thomas Mann'dır

Bir aile romanı olarak da bilinen eser Kuzey Almanya'nın Lübeck şehrinde yaşayan zengin bir tüccar ailenin dört kuşak boyunca yaşadıkları inişleri, çıkışları ve değişimleri, en sonunda da çöküşünü yansıtmaktadır.

Roman, tarihsel fonu her ne kadar 1835 ile 1877 yılları arasını kapsasa da, geri dönüş teknikleriyle on altıncı yüzyıla kadar uzanır. Dört kuşak boyunca izlediğimiz bu ailenin büyükleri, Johann Buddenbrook ve Krögerler'in kızı Elisabeth, kendinden emin, iyimser ve çalışkan bir burjuva kültürünün temsilcileridirler.²⁸

Yazar, Johann Buddenbrook ile başlayıp Hanno Buddenbrook ile sona eren eserinde ailedeki en yaşlı fertten başlayarak zevklerini, dâhil oldukları sosyal çevreleri, giyim tarzlarını, siyasi görüşlerini, dünyaya bakış açılarını tüm ayrıntılarıyla anlatır. Bunların yanı sıra, 1835-1877 yılları arasındaki burjuvazi yaşam biçimine, ayrıca dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerine ışık tutmaktadır. Tarihsel fonunda ise Napolyon dönemi, Bismarck dönemi ve Sosyal demokrasiye geçiş dönemleri işlenmiştir.

Mann bir aile romanından bir çağ romanına dönüşen eseriyle ilgili şunları ifade etmiştir:

²⁸ Aytaç, Gürsel, s. 69

*Kendimin ve ailemin başından geçenleri romanlaştırmıştım. Fakat bir büyük burjuva evinin dağılışını anlatırken bundan daha önemli bir iş başardığımın, sonu gelen ve dağılan bir toplum dönemini haber verdiğimin bilincine varmış değildim.*²⁹

Thomas Mann eserini oluştururken kendi soyağacını kullanmış, yarattığı karakterlere de aile bireylerinden özellikler katmıştır. Bu bağlamda da, eserin özyaşamöyküsel roman özellikleri içerdiğini söylemek yerinde olacaktır.

Bir nehir roman örneği olarak ele alınan *Buddenbrook Ailesi*'nin yapısal olarak içinde tarihsel roman, aile romanı, çağ romanı ve özyaşamöyküsel roman özelliklerini taşıdığını ifade etmek gerekir. Sıralanan bu türler nehir roman türünün neredeyse ayrılmaz parçaları olarak görülmektedir. Çünkü nehir roman bu roman türlerinin yansıttıkları gerçekçi bilgilerin gücünden faydalanarak, okuyucusuna yazıldığı dönemin her açıdan panoramik resmini gösterebilmektedir.

Nobel ödüllü yazarlardan bir diğeri, 1932 yılında ödüle layık görülen İngiliz yazar John Galsworthy'dir. Oyun ve roman yazarı olan Galsworthy asıl ününü orta ve üst sınıfın değer yargılarını yansıtan eseri *Forsythe Ailesinin Destanı (The Forsythe Saga)* adlı nehir romanıyla kazanmıştır.

1906 ve 1921 yılları arasında basılan eser üç kitap ve iki kısa interlüdden³⁰ oluşmaktadır. Bu interlüdler kısa öyküler olarak görülseler de, aslında kısa

²⁹ Langenbucher, Wolfgang / Auerbach, Frank, Çev, Arpad, Ahmed, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1970, s. 314

³⁰ İnterlüd: Edebi metinlerde ana metinden farklı bir başlıkta yazılmış, genellikle farklı bir bölümü anlatan kısa öykülerden oluşan ara bölümlerdir

öykülerden daha önemlidirler. Çünkü bir nehir roman olarak kabul edilen eserin ciltleri arasındaki akışı sağlamaktadırlar.

Eserin merkezinde üst sınıf bir İngiliz ailesi olan Forsythe'lerin, sosyal ve ekonomik gücünün üç kuşak boyunca zayıflaması sonucunda dağılması yer almaktadır. Olaylar 1880'lerde, Victoria döneminin sonlarındaki Londra'da başlar ve Edward döneminin başlarında sona erer. Toprak sahibi soylulardan farklı olarak, sanayileşme sürecinde ticaret yaparak zenginleşmeyi başarmış ailenin merkezinde başarılı bir avukat ve koleksiyoncu olan Soames Forsythe vardır. Soames hırslı, çalışkan ancak kaba, dar görüşlü ve ailesini ve çevresindekileri kontrol etmek isteyen bir karakterdir. Sahip olduğu mal varlıklarından biri gibi gördüğü, soylu olmayan, fakir ancak güzel ve genç karısı Irene eserde İngiltere'de toplum içerisinde yeri güçlenmeye başlamış, yeni kadın profilini simgelemesi bakımından da oldukça önemlidir. Örneğin, Irene birinci kitabın son bölümde Soames'i terk eder. Ancak yanına tek bir parça eşyasını bile almaz, buna mücevherleri de dâhildir.³¹ Bu noktada Irene sadece kocasını terk etme cesaretini gösteren yeni bir kadın figürünü yaratmakla kalmaz, aynı zamanda erkeklerin mal varlığı gibi görünen kadını, erkeklere ait tüm mal varlıklarından arındırarak da özgürleştirmiş olur.

Eser özelde Forsythe ailesi üzerinden dönemin İngiltere'sinde yaşanan gelişmelerin sınıfsal, ahlaki ve ekonomik açılarından yapılmış bir yorumdur. Nehir roman türüne uygun olarak eserin içinde aynı zamanda aile romanı ve çağ romanı özellikleri bulmak mümkündür. Örneğin, aile romanı motiflerinin en önemlilerinden

³¹ <http://www.inflibnet.ac.in/>, (02.05.2014)

ev motifi *The Forsyte Saga (Forsyte Ailesinin Destanı)* adlı nehir romanda da okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Soames Forsyte'nin karısı için aldığı Robin Tepesi'ndeki topraklarda yaptırdığı malikâne aynı zamanda ailenin gelecek kuşakları da göz önünde bulundurularak yapılmış bir yatırımdır. Bunun yanı sıra, eserde işlenen Victoria ve Edward dönemlerinin detayları nehir romanın tarihsel fonunu oluşturması bağlamında önemlidir.

Thomas Mann gibi, John Galsworthy da nehir romanında işlediği aile kronolojisini kendi ailesinden esinlenerek yazmıştır. Kendisi de Londra'ya yerleşip avukatlık ve ticaret yaparak bir servet sahibi olmuş küçük bir toprak sahibinin oğludur.

Tıpkı Soames gibi, kendisi de karısı Ada'yla sahil kıyısı yerine tepelerde yaşamayı tercih etmiştir. Bu seçimde ikisinin de tepelerden hoşlanmasının yanı sıra, tıpkı Soames gibi, karısının güzelliğine ve büyümesine başka erkeklerin de kapılabileceği korkusu vardır.³²

Forsyte ailesinin kurucusu olan yaşlı Jolyon ile başlayan roman, son kitap *Let*'de ailenin son kuşağından en genç üyeler Fleur ve Jon'un aşk öykülerinin anlatımıyla son bulur. Eser özelde aile içindeki etkileşim ve çatışmaların, genelde ise dönemin İngiltere'sinin ekonomik, sosyolojik ve siyasi detaylarının verildiği geniş plan kronolojik anlatımıyla klasik ekolde bir nehir roman özelliklerinin çoğunu taşımaktadır.

³² Study of archetypal motifs in *The Forsyte Saga*, Suo Juanjuan and Bao Pingju, Hebei University of Engineering, Handan, China, www.jocpr.com (11.05.2014)

1.3. Modern Ekolde Nehir Roman Örnekleri

On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçildiğinde, nehir roman örnekleri arasında en önde gelen ad kuşkusuz ki, 1903 ve 1922 yılları arasında basılan ve yedi kitaptan oluşan *À La Recherche Du Temps Perdu (Kayıp Zamanın İzinde)* adlı çalışmasıyla Marcel Proust'dur.

Küçük yaşlarından beri astım hastası olan Proust çocukluk ve ergenlik yıllarını krizler arasında geçirmiştir. Oldukça hassas bir yapısı olmasına karşın, fiziksel olarak yeterince gelişmemiş, olgunluk dönemlerinden ölümüne dek geçen sürede ise yatağından neredeyse hiç kalkamamıştır. *Kayıp Zamanın İzinde* başlıklı dev eserini de böyle bir ortam içinde hazırlamıştır. *Astımının ilerlemesi onu yatak odasına hapsettiği için, tek çareyi geçmişinin her anını hatırlamaya çalışarak not etmekte bulmuştur. Bir kronometre gibi şaşmaz hafızası bu geçmiş zamanı dakikalarına, saniyelerine varıncaya kadar birer birer tekrar ediyor; çocukluğunda gördüğü bir aile sahnesinin, gençliğinde tanıdığı bir güzel kadın çehresinin, karşısında hayran kaldığı bir manzaranın, gezindiği deniz kıyılarının ve dinlediği bir müzik namesinin tesirlerini sanki o anda duymaktaymış gibi yeniden yaşıyor; çoktan ölmüş annesinin tatlı ve şefkatli yüzünün alnından öpmek üzere kendine doğru eğildiğini görür gibi oluyor ve cemiyet hayatında rast geldiği, dostluk veya ahbaplık ettiği nice aşına simaların her birini birer birer çağırıp etrafına topluyordu. Bundan*

*dolayı Marcel Proust'un romanı bir kocaman hatıra defteri, bir uzun otobiyografi şeklini almıştır.*³³

Proust yedi ciltten oluşan romanına 1909 yılında şekil vermeye başlamış ve son düzeltmeleri yaptığı 1922 yılında, hastalığının ağırlaşması nedeniyle çalışmalarını sonlandırmak zorunda kalmış ve kısa bir süre sonra da ölmüştür.

İlk modern nehir roman örneği olarak gösterilebilecek bu eserde, beş yüzü aşkın karakter yer almaktadır. Anlatıcı, birinci tekil şahıs üzerinden kendi öyküsünü anlatmaktadır. Roman anlatıcının kronolojik bir diziliş sergilemeden birbirini izleyen “benliklerinin” doğuşunun, birlikte var oluşunun ve birbiriyle bağlantılarının hikâyesini sunar. Eserin anlatıcısı, kitabın hem konusudur, hem de yazarı.³⁴

Kayıp Zamanın İzinde adlı eserin klasik nehir roman formundan ayrılan en önemli özelliği zamansal düzlemde getirdiği yeniliktir. Yirminci yüzyıla kadar nehir roman özellikleriyle ortaya çıkan eserlerde olayların kronolojik bir bütünlüğü varken, Proust eserinde zaman algısını tümüyle değiştirmiştir. Klasik ekol içinde yer alan nehir romanlarda, türün devamlı akışını sağlayan, sıralı bir zamansal akıştır ve genellikle fabula ve sujenin uyuştugu görülür. Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde*'si gibi modern nehir romanlarda ise hem zamansal düzlemde hem de fabula ve suje arasında uyumsuzluk vardır.³⁵

³³ Proust, Marcel, *Geçmiş Zamanın İzinde*, Çev. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 8

³⁴ Rifat, Mehmet, *Marcel Proust Ya Da Bir Roman Yaratmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40

³⁵ Felber, Lynette, s. 29

Bu noktada da Proust'un bilinç akımı yazım tekniğinin Fransız öncüsü olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bilinç akımı bilincin, bilinçaltının ve bilinç dışının kaynaklarından beslenen bir akıştır. İç monolog tekniğiyle, ancak bölük pörçük düşünce ve duygu imgeleriyle gerçekleşir.³⁶ Proust romanın kronolojik yapısını yarı uyanık bir bilinç içindeki bir bireyin zaman algısının dağınıklığına benzer şekilde dağıtmıştır. Nehir roman nitelikli eserinin birinci cildi olan *Swann'ların Tarafı*'nda bilinç ve zaman algısıyla ilgili şunları yazmıştır:

*Uyuyan kişi, saatlerin akışından, yılların ve dünyaların sıralamasından oluşan bir halkayla çevrelenmiştir. Uyanırken, içgüdüsel olarak bunlara başvurup yeryüzünün hangi noktasında olduğunu, uykuya daldığından beri ne kadar zaman geçmiş olduğunu bir çırpıda okuyuverir; ne var ki sıralamalarda karışıklıklar, kopuklar olması mümkündür.*³⁷

Kayıp Zamanın İzinde'nin nehir roman başlığı altında değerlendirilmesinin en önemli nedenlerinden bir diğeri de romanlardaki karakterlerdir. Romanın başında yer alan bir karakter romanın sonunda okuyucunun karşısına yeniden çıkmaktadır. Romanın başlarında önemsiz bir detayken, ikinci kez ele alındığında, aynı karakterin anlatı için önemli bir parça haline geldiği dikkat çekmektedir. Proust bu durumu 1913 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle dile getirmektedir:

³⁶ Bknz. Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s.215

³⁷ Proust, Marcel, *Swann'ların Tarafı*, Çev. Roza Hakman, YKY Yayınları, İstanbul, 2006, s. 19

(Romandaki) bazı kişiler şu anda yayımlanmış olan ciltteki (Swannlar'ın Tarafı) kimliklerinden farklı, beklediğinizden farklı özelliklerle ortaya çıkacaklardır; tıpkı yaşamın kendisinde de sık sık görüldüğü gibi.³⁸

Yirminci yüzyılın başında hem modern romana hem de yeni üslup ve anlatım tekniklerine öncülük etmiş olan Marcel Proust nehir roman türünde de yeniliklerin kapısını aralamış, yazılacak olan yeni nehir romanların belirli kalıpların içine sığamayacağını işaret etmiştir.

Modern ekolde nehir roman türüne verilebilecek örneklerden bir diğeri ise Orhan Pamuk'un *Cevdet Bey ve Oğulları* başlıklı romanıdır. Romanda yazarın hayatı ve ailesiyle benzerlik gösteren bir ailenin üç kuşak boyunca yaşadığı değişim anlatılırken, tarihi bir arka plan üzerine oturtulmuş olaylar çağın sosyokültürel özelliklerini de yansıtmaktadır.

Cevdet Bey ve Oğulları 1905-1971 yıllarını yani Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek uzanan bir süreci kapsamaktadır. Romanın en eski kuşağı olan Cevdet Bey II. Abdülhamit'in son dönemlerinde yaşamıştır ve bu dönemin hem siyasi hem de sosyokültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yılları eserin ikinci kuşak merkez karakteri olan Refik Bey üzerinden ele alınmıştır. Üçüncü kuşağın en önemli karakterleri, Ahmet ve Cemil sayesinde ise okuyucuya 1971 Muhtırası'nın yaşandığı dönem sunulmaktadır.

³⁸ Rifat, Mehmet, s. 70

Ticaretin Yahudi ve Ermenilerin kontrolünde olduğu İstanbul'da, Cevdet Bey ticaretle uğraşan, çalışkan, dürüst, eğlence ve lüks alışkanlıkları olmayan, tek amacı iyi bir evlilik yapıp çocuk sahibi olarak işlerini çocuklarıyla birlikte yürütmek olan bir adamdır. Bu yüzden saraya yakınlığı olan bir paşanın kızı Nigan Hanımla evlenir ve Nişantaşı'nda aldığı büyük konakta yaşamaya başlarlar. Bu konak aile romanının en belirgin motiflerinden olan ev motifini yansıtmaya bağlamında oldukça önemlidir. Evin dekorasyonu, mobilyaları, evde verilen yemekler, bayram günlerinde toplandığında hazırlanan yemeklerden, çatal bıçaklara varana kadar yapılan ayrıntılı betimlemeler ailenin alışkanlıklarını, ekonomik gelirini ve sosyal statüsünü yansıtmaya bakımından ön plana çıkmaktadır.

Cevdet Bey'in oğulları Osman ve Refik ise Cumhuriyet dönemi özelliklerini taşımaktadır. Babasının işlerini devralan Osman Türk burjuvasını resmederken, Refik ilgilendiği köylü sorunsalı üzerine hazırladığı projelerle yeni kurulmuş Cumhuriyetin aksayan yönlerini yansıtmaktadır. Refik hayatın anlamı gibi daldığı felsefi düşünceler sonucu karısı ve çocuğunu bırakıp arkadaşı Ömer'in yanına, Sivas'a gider. Burada hem köylü sorunsalıyla ilgili yazar hem de kendi düşüncelerini yansıttığı bir hatıra defteri tutar. Bu hatıra defteri ise nehir roman türünü oluşturan aile romanının önemli motiflerinden biri olan hatıra defteri motifini yansıtmaya bakımından oldukça önemlidir.

Eserin üçüncü kuşak temsilcileri olan Refik'in oğlu Ahmet ve Osman'ın oğlu Cemil, Türkçülük hareketinin zayıflayarak sol görüşün güçlendiği altmışlı yılların değişen toplumunu yansıtmaktadır. Ahmet geleneklerin sınırlayıcı kurallarının dışında, modern bir profil çizmektedir. Örneğin, Osmanlı'da yasak olan resim eğitimi almıştır, Nişantaşı'ndaki konağın çatı katında ailesinden bağımsız bir hayat yaşamaktadır. Cemil ise babası ve büyükbabasından kalma ticaret geleneğini devam ettirir ve yeni dönem küçük burjuvalık sistemine örnek oluşturur.

Cevdet Bey ve Oğulları nehir roman özelliklerinin tümünü taşıyan bir eserdir. Tarihsel arka planı olan olayları çağın geleneksel ve kültürel özelliklerini bir aile üzerinden yansıtmıştır. Aynı zamanda, yazarın kendi yaşam öyküsüyle de benzerlikler göstermektedir. *Cevdet Bey ve Oğulları*'nın modern ekolde bir nehir roman olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni, eserin klasik ekoldeki nehir romanların aksine, seriler halinde değil, tek bir kitapta basılmış olmasıdır. Bu özellik modern ekoldeki nehir romanların başat özelliğidir.

Bir yirmi birinci yüzyıl yazarı olan Jacak Dehnel'in tek ciltlik eseri *Lala*'da nehir roman izleri de bu bağlamda incelenecektir. Ancak, söz konusu eseri incelemeye geçmeden önce, Polonya edebiyatındaki nehir romanları klasik ve modern ekol olmak üzere yine iki başlık altında irdelemeye çalışalım.

1.4. Polonya Edebiyatında Nehir Roman Örnekleri

1905 yılında Nobel ödülüne aday gösterilerek Lev Tolstoy ve Henryk Sienkiewicz gibi rakiplerle yarışmış olan, Polonya edebiyatında bir pozitivizm dönemi yazarı Eliza Orzeszkowa'nın *Nad Niemnem (Neman Kıyısında)* adlı romanı nehir roman türüne verilebilecek örneklerden biridir.

On dokuzuncu yüzyılın Polonya toplumuna panoramik bir bakış olan *Neman Kıyısında* adlı eser 1887 yılının ocak ayından aralık ayına dek haftalık olarak *Tygodnik Ilustrowany*'da yayımlanır. Ardından 1888 yılında üç cilt halinde basılır. Orzeszkowa eserin öyküsünü ilkin farklı sınıfsal katmanlardan gelen iki gencin aşk öyküsü olarak kurgulamayı planlamıştır. Ancak zamanla toplumsal içerikli arka plan gittikçe daha çok zenginleşmeye, bir aşk öyküsü motifi üzerinden başlayan içerik, ulusal motiflerle yoğunlaşmış bir destan biçimine dönüşmeye başlamıştır. Eserin dengi olmayan biriyle evlenme anlamına gelen *Mezaliants* başlığı, Ocak Ayaklanması'nda büyük kayıpların verildiği Neman nehri çevresinin sembolik anlamı düşünülerek *Nad Niemnem (Neman Kıyısında)* olarak değiştirilmiştir. Orzeszkowa kitaba dair mektuplaştığı Gawalewicz'e şöyle yazmıştır:

“Neman Kıyısında'nın yazımı oldukça yavaş ilerliyor. İkinci cilde ancak başladım. Zor bir roman. İdile dönüşmemesi ve çiftlik soylusu ile yerel halk tiplerinin karakterize edilmesi amacından uzaklaşmamak için, doğayı sıkı bir şekilde kontrol

altında tutmam gerek. 1863 yılı ayaklanması motifi eserin ana motifi. Ancak, sansür endişesi de yazmayı güçleştiriyor.”³⁹

Eserin kompozisyonunu farklı sınıfsal dünyaların veya iki farklı kuşağın karşılaştırmalı şeması ve kendi uzak tarihlerini anlatan kahramanların yaşamlarından bölümler içeren bir şema olarak ikiye ayırmak mümkündür. Ele alınan sınıfların temsilcileri ise şu şekilde sınıflandırılabilir:

Aristokrasinin temsilcileri: Teofil Rózyk, Andrzejowa Korczyńska, Zygmunt Korczyński, orta sınıf soyluların temsilcileri: Benedykt Korczyński, Marta Korczyńska, Emilia Korczyńska, Bolesław Kirło, Maria Kirłowa, Justyna Orzelska ve çiftlik soylularının temsilcileri: Anzelm Bohatyrowicz, Janek Bohatyrowicz, Fabian Bohatyrowicz, Jadwiga Domuntówna.

Neman Kıyısında bir nehir roman özelliği olarak tarihsel arka plana sahiptir. Eserde olay örgüsü 1886 yılının haziran ve ağustos ayları arasında geçmektedir. Ancak eser geri dönüş teknikleriyle kronolojik bir sırayla on altıncı ve on yedinci yüzyıllara, bunun yanı sıra Ocak Ayaklanması'nın tarihi olan 1863 yılına dek uzanılmıştır. Bu geri dönüşleri sınıflandırmak gerekirse, birinci sırayı uzak geçmiş başlığı altında Jan ve Cecylia'nın üzerinden on altıncı yüzyıla dönüş alacaktır.

³⁹ Detko, Jan, Eliza Orzeszkowa, Wiedza Powszechna, Warszawa, 1971, s. 298

Bohatyrowicz ailesinin kurucuları olan Jan ve Cecylia'nın tarihi ağır bir çalışma ilkesini, doğaya uyumu ve aşkı simgelemektedir.

İkinci sırada yer alan yakın geçmiş 1863 Ocak Ayaklanması'dır. Olay romanda direkt olarak betimlenmez, ancak karakterlerin belleklerinde sürekli canlı olan bir ayrıntıdır. Bu noktada ilginç olan, yazarın eser boyunca ayaklanma kelimesini veya 1863 tarihini hiç kullanmamış olmasıdır. Sansür yüzünden, on dokuzuncu yüzyılın seksenli yıllarında ayaklanmayla ilgili hiçbir şeyden söz etmek mümkün değildir. Bu yüzden Orzeszkowa o dönemi şifreli dil olarak tanımladığı satirik bir dille ve semboller kullanarak betimlemiştir. Örneğin, “şafağın parıltısı” (blask jutrzeńki) özgürlük umudunu, “kurban ateşi” (ogień ofiarny) ayaklanma döneminde ölen ayaklanmacıları ve “gecenin çocukları” (dzieci nocy) bastırılan ayaklanmanın ardından bağımsızlığını yitiren yeni kuşak betimlemek için kullanılmaktaydı.⁴⁰

Eser geri dönüşlerle yaklaşık olarak iki yüzyıla yakın bir dönemi ele almaktadır. Yazar bu şekilde de geniş bir karakter yelpazesi yakalamış olup karakterler üzerinden Polonya toplumunun sosyal ve siyasi açıdan yaşadığı değişimleri gözler önüne sermektedir.

⁴⁰ Bkz. Yüce, M. Neşe, Polonya Edebiyatında Aydınlanma - Romantizm - Realizm, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 233

Üç cilt halinde basılan eserde oldukça ağır ilerleyen dili ve detaylı betimlemeleriyle dönemin panoramik bir görüntüsünü sunulmaktadır. Eserin özellikle kadın karakterlerin kıyafetlerinin, verilen ziyafetlerin ve gösterişli yemeklerin, soylu malikânelerinin ve mobilyaların uzun ve detaylı betimlenmesi, bunun yan sıra, özellikle Litvanya doğasının ve geleneklerinin eşsiz bir güzellikle yansıtılması bakımından nehir roman özellikleri taşıdığını ifade etmek gerekir.

Neman Kıyısında Orzeszkowa'nın yaşamından parçalar içermesi bağlamında otobiyografik özelliklere sahiptir. Örneğin, yazarın yaşadığı Grodno'da 1885 yılında büyük bir yangın yaşanmıştır. Ekonomik olarak toparlanana kadar Neman nehri kıyısındaki Miniewicze'de, arkadaşlarının malikânelerinde kalır. Yazar burada Neman kıyılarının doğasından, geleneklerinden ve insanların yaşam biçimlerinden çok etkilenir. Bunun dışında, eserdeki Zygmunt karakteri de kendi yaşamından izler taşımaktadır. Orzeszkowa Doktor Zygmunt Świącki ile büyük bir aşk yaşamış ve evlenmeye karar vermiştir. Bu yüzden, hâlâ evli olan Orzeszkowa babasının mirası olan Młkowszczyzna'yı masraflarını karşılamak için satmak zorunda kaldığı boşanma davasını açar. Ancak, Zygmunt boşanmanın ardından Orzeszkowa'ya kariyerine devam etmek için Rusya'ya gitmek istediğini söyler. Yazarın bencillik olarak nitelediği bu tavır sonucunda ayrılırlar.⁴¹ Romanda da orta sınıf bir soylu olan Justyna Orzelska'nın Zygmunt'a karşı beslediği aşk karşılıksız kalır. Çünkü Justyna'nın Zygmunt'a verecek bir çeyizi ve parası yoktur. Genç adam aristokrat ve zengin bir kadınla evlenmeyi tercih eder. Kendini utanmış ve yaralanmış hisseden kız gittikçe daha gururlu, soğuk ve içine kapanık biri hale gelir.

⁴¹ Bkz. Detko, Jan,

Nehir roman türüne verilecek bir diğer örnek ise Polonya’da I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında sanat etkinliğini sürdürmüş bir yazar olan Maria Dąbrowska’nın 1931 ve 1934 yılları arasında bir üçleme olarak basılan *Noce i Dnie* (*Geceler ve Günler*) başlıklı romanıdır. Dolayısıyla, sadece bir ailenin kronolojisi değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını, siyasi ve tarihi olaylarını ve felsefi soruları ele alan çok katmanlı bir eserdir.

Eserin başkahramanları Bayan Barbara ve Bogumił’dır. Bu iki karakterin soyağaçları üzerinden iki kuşak öncesine uzanılır. Bu çiftin çocukları sayesinde de bir sonraki kuşağın kökleri de okuyucuya sunulur. Bu asıl karakterlerin yanı sıra, eserde birçok yan karakter vardır. Okuyucuya toplamda iki yüz elliyi aşkın önemli veya önemsiz karakter sunulur.

Eserde geri dönüşlerle iki ailenin de geçmişlerine gidilir, ancak yazar bu geri dönüşleri daha da genişletir. Viyana Kongresi’nce 1815 yılında kurulan Kongre Krallığı’ndaki⁴² toprak soylularının güç kaybederek orta sınıfın yani burjuvaların kapitalizmin gelişimiyle güç kazanmaları ve Rus işgali altındaki bölgelerde bulunan köylülerin durumunu da yansıtır.

Yukarıdaki örnekler gibi siyasal ve sınıfsal durumların yansıtılmasının yanı sıra, tarihsel motiflerin de kullanılmış olduğu eser Ocak Ayaklanması’nın patlak verdiği 1863 yılından başlayarak Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcı olan 1914

⁴² Polonya’nın 1795’teki paylaşımlarla Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından parçalanmasının ardından Napoléon tarafından oluşturulmuş, 1807-1815 yılları arasında varlığını sürdüren bağımsız Polonya devletidir.

yılına kadar devam eder; bu uzun tarihsel süreç içinde Ocak Ayaklanması, Rus devrimi ve Rusya-Japonya savaşı gibi önemli olaylar ele alınır.

Otuz yıllık bir süreci kapsayan olay örgüsü nehir roman türünün geniş yelpazesine de uygun olarak, Kaliniec şehrinde ve Krępa, Serbinów, Pamiętów malikâneleri ve topraklarında geçmektedir. Barbara ve Bogumił Niechcic'in kızı olan Agnieszka'nın olduğu bölümlerde ise Lozan, Brüksel ve Londra gibi şehirlere de uzanılmaktadır.

Geceler ve Günler'de nehir romanının yapısında var olan yaşamöyküsel ve özyaşamöyküsel roman özelliklerini de bulmak mümkündür. Örneğin, eserde küçük bir şehir olan Kaliniec çevresi yansıtılmaktadır. Bu kasaba yazarın çocukluğunun geçtiği Kalisz modeli üzerinden kurulmuştur. Barbara karakteri yazarın annesi Gałczyński'lerden Ludomira'yı anımsatır. İkisi de evliliklerinden önce evlerde özel ders vererek öğretmenlik yapmışlardır ve çocukları eğitmişlerdir. Bogumił karakterinde ise yazarın babası Józefa Szumski'nin izleri vardır. İkisi de 1863 yılında ayaklanmaya katılmış, geri döndüğünde malikâne yönetmiş, iyi bir aile kurmuştur. Ancak, eserde en dikkat çekici benzerlik Agnieszka üzerinden yansıtılmıştır. Okuyucu, Agnieszka'da yazarın kendi hayatını bulmaktadır. Niechcic'lerin büyük kızı, tıpkı yazarın kendisi gibi, küçük yaşlarından beri edebiyatla ilgilidir. İkisi de özel Varşova yatılı okulunda okumuştur. İkisi de Lozan'da eğitim almış, illegal vatansever faaliyetlerde bulunmuştur. Tıpkı Agnieszka'nın sosyalist bir aktivist olan Marcin Śniadowski ile evlenmesi gibi, yazarın kendisi de aynı şekilde güçlü politik yönü olan sosyalist aktivist Marian Dąbrowski ile evlenmiştir.

Eserin dili de nehir roman türünün anlatımıyla benzerlikler göstermektedir. Öncelikli olarak, tanrısal anlatım yerine, anlatıcının birinci tekil şahıs anlatımının tercih edildiği gözlenir. Yazarın tercih ettiği gerçekçi dil saniye üslubuyla yansıtılır. An be an yapılan bir ev, mobilya, düğün veya ziyafet vb. betimleri okuyucuda olayların içinde yer aldığı hissini uyandırır. Eserde Niechcic ailesinin fertlerinin kusursuz bir canlılıkla anlatılması okuyucu ve roman arasındaki ilişkiyi güçlü kılmıştır; öyle ki, ailenin sevinçleri, hayal kırıklıkları, mutsuzlukları, başarıları veya başarısızlıkları okuyucu tarafından derin bir ilgiyle karşılanmıştır. Dąbrowska bu romanıyla Polonya edebiyatında on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl arasında bir köprü kurmayı başarmış ve döneme damgasını vurmuştur.

Geceler ve Günler'deki olayların sıralı zamansal akışı dönemin toplumsal, ahlaki, ekonomik ve siyasi gelişmelerinin detaylarının bir aile kroniği üzerinden yansıtılması, tarihsel fonda dönemin önemli tarihi gerçekliklerinin yansıtılması, kullanılan dilin gerçekçi ve saniye üslubuna dayalı olması bakımından, Dąbrowska'nın Polonya edebiyatında klasik nehir roman türünde önemli bir eser ortaya koyduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Polonya edebiyatında modern ekol içinde sınıflandırılabilir olan, Jacek Dehnel'in *Lala* adlı romanına geçmeden önce, Polonya edebiyatının 1989 yılından günümüze dek süregelen seyrine ve Dehnel'in yaşam öyküsü ve sanatına değinmek yerinde olacaktır.

II. BÖLÜM

1989 YILI SONRASI POLONYA EDEBİYATI

2.1. 1989 YILINA KADAR POLONYA EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Polonya edebiyatı ülke tarihinin dramatik karmaşıklığı ve kendine özgü oluşu dolayısıyla anlaşılması güç bir birikime sahiptir. İlk edebi metnin verildiği on üçüncü yüzyıldan başlayıp Polonya'nın Avusturya, Prusya ve Rusya arasında paylaşılması sonucunda Avrupa haritasından yüz yirmi üç yıl boyunca silinmesinin başlangıç tarihi olan 1795 yılına dek, özgür bir ülkenin edebiyatı olarak Avrupa edebiyatındaki yenilikleri ve gelişmeleri yakalamış ve örneğin Jan Kochanowski, Ignacy Krasicki gibi dünya çapında sanatçılar çıkarmıştır.

Ancak, Polonya'nın on sekizinci yüzyıl sonunda Avrupa haritasından silinmesiyle edebiyat açısından hem çok büyük bir canlılık dönemi hem de yok edici sonuçları olan bir süreç başlamıştır. Yazarlar ülkesi elinden alınmış ve tüm kurumları işgal edilmiş bir ulus için politik ve ruhani liderler haline gelmişlerdir. Edebiyat ulusal kültürel kimliğin koruyucusu, dil ise tek anayurt olmuştur. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğine, okuyucunun karşısına yol gösterici peygamber-ozan olarak kabul edilmiş Adam Mickiewicz gibi, siyasi alanda da önderlik yapan edebiyatçıların çıktığı gözlenir.

Bu ulusal görevi evrensel boyuta taşıyabilmiş sanatçıların başında, 1905 yılında “epik bir yazar olarak seçkin meziyetleri nedeniyle”⁴³ kazandığı Nobel Edebiyat Ödülüyle Henryk Sienkiewicz (1846-1916) gelmektedir. Yazarın dünya çapında tanınmış eseri *Quo Vadis* Roma İmparatorluğu’ndaki ilk Hristiyanların karşılaştıkları baskı ve zulümleri anlatması bağlamında evrensel niteliktedir. Ancak, Sienkiewicz’in bu eseri Polonyalı okuyucu için farklı bir ileti içerir. Yazar *Quo Vadis*’in alt metninde aslında Polonya’nın parçalanma sürecinde yaşadıklarını anlatmakta, Polonyalıların, işgal altında gördükleri her türlü zulüm ve baskıya rağmen, özgürlüklerine kavuşacaklarına dair inançlarını yitirmemeleri, Polonyalı kalabilmeleri yönünde bir ileti sunmaktadır.

Yirminci yüzyılda, I Dünya Savaşı bitimi itibariyle Polonya’nın kazandığı kısa süreli özgürlük döneminde, edebiyat on dokuzuncu yüzyıl boyunca yüklediği yurtseverlik konularını işleme misyonundan uzaklaşmış, sanatçılar da omuzlarında taşıdıkları bu ağır yükü bir kenara atmıştır. Örneğin, ünlü Polonyalı çağdaş yazarlardan biri olan Witold Gombrowicz (1904-1969) eserlerinde bir yandan toplum tarafından dayatılan formlara maruz kalan bireyin biçimden kurtulma çabasını işlerken, bir yandan Polonyalılıktan kurtulma konusunu ele almaktadır. Bu noktada, bu döneme damgasını vurmuş, eserlerinde groteski ve absürdü kullanmalarıyla öne çıkmış Bruno Schulz, Ignacy Witkiewicz ve Sławomir Mrozek’in de isimlerini anmak gerekir.

⁴³"because of his outstanding merits as an epic writer"
http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1905/index.html (28.05.2014)

II. Dünya Savaşı sırasında Baczyński, Gajcy, Trzebiński gibi pek çok genç şair başlıca teması savaş olan, insanlığı ve tarihi sorgulayan, dünyayı kıyamet gününe benzeten şiirler yazarlar. Yaklaşık 1920’de doğan bu şairlerin -Borowski, Różewicz hariç- hemen hepsi savaş sırasında ölmüşlerdir. Savaş ve işgal Polonya ulusu için tanıdık bir acıdır, bu bağlamda, savaş döneminde romantizm ruhunun yeniden doğduğu, vatansever ve milliyetçi bir tonda eserler verildiği gözlenir. *Wladyslaw Broniewski'nin şiirlerinde Romantik şairlerin, yani Mickiewicz'in, Słowacki'nin, Norwid'in sözcüklerinin bulunması, Józef Łobodowski'nin Modlitwa (Dua) adlı şiirinin Słowacki'nin Smutno mi Boże (Üzgünüm Tanrım) dizelerini anımsatması rastlantısal değildir.*⁴⁴

Bu dönem şiirlerinde antik motifler oldukça dikkat çekicidir. Şairler kendilerini özellikle Homeros’un *İlyada* adlı destanındaki Odiseus ile, Polonya’yı ise Odiseus’un Truva savaşından sonra on yıl boyunca dönmeye çalıştığı şehri İthake ile özdeşleştirirler.

Bu şairler aynı zamanda Polonya’da savaş sırasında oluşmuş *Kolumblar (Kolumbowie)* şair grubunu oluştururlar. Gençliklerini yaşamak yerine, korkunç bir savaşı yaşadıkları ve bu bağımsızlık savaşında yeni değerleri keşfettikleri için bu adla anılmışlardır.

⁴⁴ Yüce, Taluy, Neşe, Çağdaş Polonya Edebiyatı Ders Notları

Savaş döneminde şiir, röportaj, anı ve günlük türünde eserler dışında, yazarların yaşadıklarını yansıttıkları öykü ve roman türünde eserler verilmiştir. Bu eserlerin konusu kuşkusuz ki toplama kampları, ölümler, harap haldeki şehirler, kısacası savaş ve beraberinde getirdikleridir. Bu eserlerin hepsi yurt dışında basılmış veya okuyucusuyla ancak savaştan sonra buluşmuş eserlerdir.

Zofia Nałkowska'nın toplama kamplarından kurtulan insanların tanıklığıyla II. Dünya Savaşı'nı anlattığı eseri *Medaliony (Madalyonlar)* röportaj türüne, Maria Kuncewiczowa'nın *Klucze (Anahtarlar)* adlı eseri günce türüne, Józef Czapski'nin *Wspomnienia Starobielskie (Starobielsk Anıları)* adlı eseri ise anı türüne verilebilecek önemli örneklerdendir. Roman türünde ise, Teodor Parnicki'nin geçmişteki güçlü Polonya'nın sembolü olan Kral Cesur Bolesław dönemini anlatarak, dönemin yangınlar içinde kalmış Polonya'sında yaşayan Polonyalılara güç vermek için yazdığı *Srebrne Orły (Gümüş Kartallar)* adlı eseri öne çıkmaktadır.

Bu dönemde en dikkat çeken ayrıntı, savaş sırasında etkinliğini sürdürebilen tiyatrodur. Słowacki'nin, Wyspiański'nin, Mickiewicz'in oyunlarının sahnelendiği, Krakov'daki "Teatr Rapsodyczny" ve Varşova'daki "Studio Iwo Galla" gibi yasaklı tiyatrolar bir yandan da genç aktörler ve genç yazarlar yetiştirerek etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya Yalta Konferansı'yla Sovyetler Birliği'nin kontrolüne girer ve komünist rejimle yönetilen Polonya Halk Cumhuriyeti (Polska Rzeczpospolita Ludowa, kısaca PRL) kurulur. Edebiyatçıların savaşın vahşetini rahatlıkla kaleme aldıkları ilk yıllarda geçici bir özgürlük havası esmiş olsa da, komünizmin güçlü etkisi insanların hayatını şekillendirdiği gibi, sosyalist gerçekçilik akımıyla sanat alanında da kendini gösterir. Komünist Parti'nin bir organı haline gelen edebiyatın sistemin onay vermediği herhangi bir üretim yapması mümkün olmaz. Bu noktada edebiyatın iki farklı yolda ilerlediği gözlenir. İlki sansürden ve sosyalist gerçekçiliğin tüm ideolojik baskılarından bağımsız oluşmuş göçmen edebiyatıdır. Bu kategoride en önemli eserleri vermiş isimlerin başında Czesław Miłosz, Witold Gombrowicz, Gustaw Herling-Grudziński ve Kazimierz Wierzyński gibi sanatçılar gelmektedir. Göçmen edebiyatının yanı sıra, ülke içinde de sınırlamalara rağmen bir var olma yolu ve dili arayan Tadeusz Borowski, Zofia Nalkowska gibi sanatçıların katkıda buldukları bir edebiyat oluşmuştur.

1953 yılında Stalin'in ölümünün ardından, Sovyetler Birliği'nin egemenlik alanındaki, komünist rejimin var olduğu Avrupa ülkelerinde rejim aleyhtarı sesler yükselmeye başlamış, Çekoslovakya, Doğu Almanya ve Polonya gibi bazı ülkelerde daha fazla hak ve özgürlük talebiyle işçi ayaklanmaları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Polonya'daki sosyalist baskının ağır ağır sarsılmaya başladığı gözlenir. Temmuz 1957'de beş yıllık bir ekonomi planının kabul edilmesiyle insanların maaşlarının arttırıldığı ve çeşitli düzenlemelere gidilerek insanların yaşam biçimlerinin iyileştirilmeye başlandığı gözlenir. Bu yüzden bu döneme “küçük denge dönemi” adı verilmiştir.

Böyle bir süreçte Polonya edebiyatını 1956'dan 1968'e dek *Çağdaşlar (Współczesności) ya da 56 kuşağı (pokolenie '56)* olarak bilinen bir sanatçı kuşağının eserleri biçimlemiş, bu kuşak edebiyatta olduğu kadar tiyatro (Grotowski, Tomaszewski) ve sinemada da (özellikle kara belgesel, Polonya film okulu ve Wajda, Kutz ve Munk'un filmlerinde) etkili olmuştur.

1969-1980 yılları arasında artan toplumsal huzursuzluk edebiyata sert sansür politikalarıyla yansımıştır. Yetmişlerde ortaya çıkan Rafał Wojaczek, Stanislaw Baranczak, Ryszard Krynicki gibi genç kuşak sanatçılar şiirde *Nowa Fala (Yeni Dalga)* hareketini oluşturmuşlar ve sistemin propaganda diline karşı çıkmışlardır.

Yetmişlerin sonlarına doğru, Polonya Halk Cumhuriyeti'nin başında olan, parti I. sekreteri Edward Gierek'in, batıyla yakınlaşma isteğiyle bağlantılı olarak ülke içindeki sert ve baskıcı tavrı yumuşamaya başlamış, 1980 yılına gelindiğinde ise kırılmıştır. 1980 yılında iki bin işçinin greve gitmesiyle başlayan ve sonrasında tüm ülkeye yayılan *Dayanışma (Solidarność)* hareketi ortaya çıkmıştır. Ancak, 1981 yılında ilan edilen seferberlikle iki yıl süren bir sıkıyönetim döneminin başlamasıyla, yeraltı edebiyatının yeniden güç kazandığı gözlenir. Yine bu dönemde edebiyatta iki farklı yönelim dikkat çeker. İlki sosyalist gerçekçiliğin, insanları olduğu kadar sanatı da tek tipleştirmesine karşı, estetiği ön plana alan bir edebi yönelimdir. Bu sürece yön verenler Z. Herbert, Cz. Miłosz, W. Szymborska, S. Barańczak T. Różewicz gibi yaşlı ve tanınmış yazarlar topluluğudur.

Bu yönelimin yanı sıra, *Dayanışma* hareketini benimseyip komünistleri karşısına alan ve basit bir dil kullanarak, hayatı her yanından kuşatmış bir rejimin içinde yaşananları anlatan bir edebiyat yönelimi ortaya çıkmıştır. Diğer grubun aksine, bu kez estetik etiğe feda edilmiştir.

1989 yılına gelindiğinde, hükümetle yapılan yuvarlak masa toplantılarıyla *Dayanışma* hareketi yasal zeminde güç kazanmış ve 1989 yılının haziran ayında, II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez yapılan demokratik seçimlerle komünizm ezici bir güçle yıkılmış ve Polonya on sekizinci yüzyıldan sonra -kısa süren İki Savaş Arası Dönem (1918-1939) istisnası dışında- ilk kez tam bağımsızlığına kavuşmuştur. Ülkenin üzerindeki komünist gücü simgeleyen Polonya Halk Cumhuriyeti adı Polonya Cumhuriyeti (Rzeczpospolita Polska, RP) olarak değişmiştir.

2.2. 1989 SONRASI POLONYA EDEBİYATINDAKİ GELİŞMELER

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez 1989 yılında yapılan demokratik seçimlerle ülkenin Polonya Halk Cumhuriyeti olan isminin Polonya Cumhuriyeti olarak değişmesi sadece bir isim değişikliği olarak görülemez, kuşkusuz. Bu değişiklik toplumsal ve kültürel alandaki ideolojik baskıları ve insanların yaşamlarını her anlamda kısıtlayan sansürü ortadan kaldırmış ve yıllar sonra gelen özgürlük her alanda gerçek anlamda kendini göstermiştir. Bu dönüşümlerin kuşkusuz ki edebiyatta da yansıması olmuştur.

Savaş sırasında ve sonrasındaki kırk beş yıllık komünizm sürecinde yurt dışındaki sanatçıların oluşturduğu göçmen edebiyat ile ülke içinde etkinliğini sürdüren edebiyat arasındaki sınırlar ortadan kalkmıştır. Basım evlerinin, üzerlerindeki sınırlayıcı güçten kurtulması ve gelişen bilgisayar teknolojisiyle kitap basımı hızlanmış ve bu durum kitlesel ve popüler bir edebiyatın oluşmasına, bilimkurgu, fantastik ve polisiye gibi türlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu yeni kültüre değinmeden önce, doksanlarda etkinlik gösteren sanatçı gruplarından söz etmek yerinde olacaktır.

Bu dönemde *Yeni Dalga* grubuna dâhil olan Cz. Miłosz, Z. Herbert, W. Szymborska, T. Różewicz, S. Barańczak gibi, ellili yıllarda doğmuş ve okuyucunun önceki dönemlerden de tanıdığı sanatçılar doksanlı yıllarda da yazmaya devam etmişlerdir ve çalışmalarını hâlâ ilgi görmektedir. Ancak, doksanlı yılların sonlarına doğru edebiyat sahnesine altmışlı yıllardan sonra doğan yazar ve şairlerin çıktığı gözlenir. Bu sanatçı grubunu sınıflandırmak zor olsa da, bağlayıcı en önemli özelliklerinin geçmişe karşı takındıkları tavır olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu sanatçılar, öncelikle Polonya Halk Cumhuriyeti'nden önceki gerçekliğe özlem duymamaktadırlar. Ellili yıllarda doğan Bronisław Maj, Tomasz Jastrun, Jan Polkowski gibi, kendilerinden bir önceki kuşak sanatçılarından aksine, *Dayanışma* hareketinin de karşısında değildirler. Ulusal, toplumcu ilkeleri taşıyan edebiyat anlayışını da bir kenara iterler. Ahlaki, felsefi sorgulamalardan kaçınırlar. Miltlere itibar etmezler. Edebiyatın kendilerini, sıradan olanı, siyah ve beyaz arasında kalanı, griyi ve bireysel bir varoluşu yansıtmaya gerektiğine inanırlar. Bunun yanı sıra

kurmacadan, farklı sözcük oyunlarından, banallikten, kışkırtmadan ve skandallardan korkmazlar.⁴⁵

Edebiyattaki bu yeni pratik, Krakov'da 1986 yılında çıkmaya başlayan *bruLion* dergisi için karakteristik bir özellik olmuştur. Robert Tekieli editörlüğünde aylık bir kültür, sanat ve edebiyat dergisi olarak ortaya çıkan *bruLion* Polonya edebiyatında elit ve klasik kültürün karşısında yıkıcı bir fenomen olarak önemli bir rol oynamıştır.

Dergide yazan önemli isimler arasında Marcin Świetlicki, Marcin Sendeki, Robert Tekieli (derginin başyazarı ve editörü), Manuela Gretkowska, Marcin Baran yer almaktadır. Bu isimler dışında, sadece isimleriyle yazan ve imza olarak soyut resimler kullanan şairler vardır.⁴⁶

Tabulardan ve skandal yaratmaktan korkmayan bu grubun eserlerinde işaret ettiği nokta, alternatif kültürlerdir. Feminizm, homoseksüellik, multimedya, yüksek teknoloji ve düşük yaşam ilkesini içeren siberpunk, elektronik müzik gibi parçalar bu alternatif kültürü oluşturmaktadır.

⁴⁵ Turkiewicz, Halina, Czy tylko „barbarzyńcy przyszli”? (O kondycji literatury polskiej po roku 1989), <http://www.magwil.lt> (22.03.2014)

⁴⁶ *Yeni Yüzyılın Yeni Edebiyatı*, Prof. Dr. Neşe Taluy Yüce, Kehribar Ülkesinden Yeni Öyküler, Çağdaş Polonya Edebiyatı Antolojisi, Yayına Hazırlayanlar: Köycü Seda, Mikołajczyk, Dorothea, Kalem Kültür Yayınları, 2014, İstanbul, 2014, s. 10

Dergide yazan sanatçıların, içinde buldukları ve kendilerinden sonraki dönemde edebi eserlere yönelik yaklaşımı değiştirdikleri düşünüldüğünde, derginin yarattığı en belirgin farklılık, metinlerdeki karakterlerin marjinal tipler olmasıdır. Bu karakterler sıradan yaşam içerisindeki farklılıkları yansıtan homoseksüeller, sarhoşlar, hayat kadınları, şiddet eğilimi olan kişiler, madde bağımlıları gibi tiplerdir. Aslında Polonya edebiyat tarihinde marjinal yaşamdan ilk söz edenler bu yazarlar değildir. "Polonya Halk Cumhuriyeti sırasında marjinal sınıflardan söz eden yazarlar vardı. Marek Nowakowski, Marek Hłasko gibi."⁴⁷ Ancak, bu karakterler *bruLion* yazarlarının metinlerinde gelişmiş çerçevelerde ele alınmış, daha geniş kitlelere ulaşmışlardır. Zbigniew Bienkowski dergiyle ilgili şunları ifade etmiştir:

bruLion okuyorum, çünkü bugünleri en iyi temsil eden ve en anlamlı edebiyat dergisi. (...) Dergiyi üstünkörülük, belirsizlik, hazırlıksızlık ve müsvedde çizimler oluşturuyor. Gombrowiczvari olgunlaşmamış bir programı gerçekleştiriyor. Olgunlaşmamış ve hazır olmayan bir dünyada yaşama karşı kişinin kendi olgunlaşmamışlığını işaret ediyor. Tam anlamıyla bir Ferdydurkizm. (...) Zaptedilmez bir alaycılık ve bir varoluş sebebi olarak skandal ön planda. Bravo, uzun zamandır böylesi bir şey olmuyordu. Bu yazdıklarım parası ödenmiş bir süreli yayın reklamı değil, sevinçten mest olmuş bir ruhun çılgılığıdır.⁴⁸

⁴⁷*Yeni Yüzyılın Yeni Edebiyatı*, Prof. Dr. Neşe Taluy Yüce, Kehribar Ülkesinden Yeni Öyküler, Çağdaş Polonya Edebiyatı Antolojisi, s.11

⁴⁸ Krzeminski, Andrzej, Pokolenie "bruLionu" albo w cieniu Wielkiej Pupy, <https://groups.google.com/forum> (13.04.2014)

Geleneksel edebiyat kaynakları olan Rus ve Fransız edebiyatından esinlenmek yerine, postmodernizmle birlikte yıldızı parlayan Beat kuşağı'nı⁴⁹ veya öncüleri arasında Frank O' Hara, John Ashbery, James Schuyler gibi sanatçıların olduğu New York Okulu'nu⁵⁰ kendilerine ilham perisi seçmişlerdir.⁵¹

Hızlı tüketimi esas alan popüler kültürün kucağında gelişen, sınırları oldukça belirsiz edebi türler için bir sınıflandırma yapmanın zorlaştığı bu dönemde, *bruLion* ismi kadar dikkat çeken başka bir terim olarak postmodernizm öne çıkmaktadır.

Postmodernizm terimi Batı Avrupa'da ve Amerika'da yirminci yüzyılın ellili yıllarından bu yana kullanılmaktadır. Sınırları geniş ve belirsiz olan postmodernizmin herhangi bir programı veya manifestosu yoktur.

Postmodernizm, edebiyatta hem gerçeğin hem de hayalin görünen ve tahmin edilenden öte yanıyla, varlık ve olguların görünenden öte yüzleriyle ilgilenir. Öte yandan sebep-sonuç ilişkisini, edebî bir metnin olmazsa olmaz şartları arasından

⁴⁹ Beat Kuşağı New York'ta bir araya gelen ve daha sonra batı yakası kardeşliğine katılan bir grup Amerikan şairleri ve yazarlarından oluşmuştur. Bu hareket 1950 ve 60'lı yıllarda belirgin hale gelmiştir. Beat Kuşağı doğaçlama, tutkulu diyalog, açık cinsellik ve uyuşturucu deneyimleriyle ilgilenmiştir. Çalışmaları bunlara yansımış ve sonrasında yerleşik edebi dergilere sızmaya başlamıştır. Beat Kuşağı'nın postmodern edebiyata etkisi yadsınamaz. 1950'li yıllarda konformist bir hayatı yücelten ABD toplumunun değerlerine karşı olan bu yazarların en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Jack Kerouac aynı zamanda "Beat Kuşağı" terimini de öneren ilk isimdir.

⁵⁰ Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesinden sonra 1940'lı yılların başında ve 2. Dünya Savaşı yıllarında birçok sanatçı ABD'ye göç etmiştir. Bu sanatçılar Amerika'da verimli bir sanat ortamı yaratmışlardır. New York kenti ressamlarından oluşan bir grup da bu okulu ortaya çıkarmışlar, çağdaş sanatın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. İlk kez 1940'larda başlayan, özgün bir Amerikan tasarımı geliştirme çalışmaları,1950'lerde olgunlaşarak uluslararası bir nitelik kazanmayı başarmıştır. Bu canlı ortamda yetişen Amerikalı genç sanatçılar kuşağı 1980 yıllarına kadar dünya sanatı içinde etkin olarak, soyut dışavurumculuk, hareketli soyut, Minimalist sanat, pop-art, yeni gerçekçilik gibi sanat anlayışlarını burada geliştirmişlerdir. (Ahmet Şişman-Sanat terimleri sözlüğü)

⁵¹ Mihalski, Cezary, Lata 90: Koniec Świata Wariatów i Przemysłowców, <http://www.dwutygodnik.com/> (15.05.2014)

çıkarmış; buna karşın gerçeğe kurmaca arasındaki ilişkiyi güçlü biçimde vurgulamayı amaç edinmiştir. Postmodern metinlerde birçok alt metin bir arada bulunur ve bu metinler, birbirleriyle iç içe girmişlerdir. Postmodern nitelikler taşıyan bir sanatçıya ait herhangi bir metninde mutlak olan bir tek anlatım stilini aramak yersizdir. Çünkü postmodern bir metinde bir değil, birden çok anlatım tarzının uzantısı bir arada bulunur.⁵²

Polonya edebiyatında Olga Tokarczuk eserleri *üstkurmaca*, *metinlerarasılık* çatısı altında *parodi*, *bireyin silikleştirilmesi*, *kurmaca gerçeklik yaratma*, *alışıla gelmiş zaman ve mekân anlayışını reddetme*, *neden-sonuç ilişkisi kurmaktan kaçınma*, *marjinal özne yaratarak marjinal eğilimlere yatkın olma*, *parçalanmış aile örneği yaratma*, *arayış motifini kullanma* ve *okuyucuyu metne davet edip onunla yolculuğa çıkma gibi*⁵³ postmodernist özelliklerin hepsini içermeleri bakımından öne çıkmaktadır.

1989 sonrası dönemde, *bruLion* ve 1960 kuşağı yazarlarının ardından, yetmişli (*roczniki siedemdziesiąte*) ve seksenli (*roczniki osiemdziesiąte*) yıllarda doğan doksanlı ve iki binli yıllarda etkinlik gösteren sanatçılar ön plana çıkmaktadır. Bu dönem sanatçı grubuna değinmeden önce, tüm dünyada eş zamanlı olarak benzer davranışsal özellikler sergileyen *X ve Y Kuşağı* insanlarından söz etmek yerinde olacaktır.

⁵² Bayram, Yavuz, "Postmodernizm Üzerine", Baykara, Sonbahar (Sayı: 5), Çorum, 2007, s. 37-39

⁵³ Gaznevi, Emrah, Olga Tokarczuk'un Eserlerinde Postmodernizm İzleri, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 130

X Kuşığı tarihsel olarak 1965-1979 yılları arasındaki dönemi kapsar. Bu dönem Polonya’da ise 1986 yılına kadar genişler. Bu terim ilk kez İngiliz sosyolog Jane Deverson’un 1965 yılında Charles Hamblett ile yazdığı ve kendi yaş grubuna ilişkin ilgili yaptığı araştırmaları yansıttığı *Generation X* adlı kitabında kullanılmıştır. 1976 yılında Billy Idol’un kurduğu punk rock grubu, *Generation X* adıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, güncel anlamıyla *X Kuşığı* terimi popülaritesini Kanadalı yazar Douglas Coupland’ın *Generation X. Tales For An Accelerated Culture (X Kuşığı. Hızlandırılmış Bir Kültür İçin Öyküler)* adlı eseriyle kazanmıştır.

Bu dönemde 1969 yılında ilk kez aya çıkmış, yetmişli yıllarda televizyon evlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve önemli bir iletişim aracı haline gelmiştir. 1973 yılında ise dünya petrol krizi yaşanmıştır. Önemli bir ekonomik ve sosyal kriz dönemine denk geldiği için *Kayıp Kuşak (Generacja Nic)* olarak da bilinir. *X Kuşığı* insanların yetişkinlik dönemleri yirminci yüzyılın sonuna, postmodern, sanayi sonrası dönemin sonrasındaki sosyal sisteme denk gelmektedir. Medya ve tüketim çağının ilk deneyimlerini yaşamışlar, teknolojik dönüşümlere tanıklık etmişlerdir. İlk kişisel bilgisayarlar, transistörlü radyolar ve kasetçalarlar *X Kuşığı* tarafından kullanılmıştır.

Cesur, ancak temkinli bir kuşak olarak kabul edilirler. Marka bağımlılıkları vardır. Daha iyi yaşamak adına çok çalışıp genç yaşlarda evlenip az sayıda çocuk sahibi olurlar. Özgürlüklerine düşkündürler ve oldukça çalışkandırlar. Ancak, *çok*

*stresli işlerden uzak durmaya çalışan, işi sadeleştiren ve yaşamak için yaptığı işten keyif alan bir kuşaktır.*⁵⁴

*X Kuşağının ardından dünya sahnesine Y Kuşağı çıkmaktadır. E-kuşağı, Millenium Kids, Generation Millenium, Net Generation, Gen Netters, Video Kids olarak da adlandırılan Y Kuşağı Amerika'da tarihsel olarak 1980-2000 yılları arasında, Polonya'da ise 1986-2010 yılları arasında yer almaktadır. Dijital medyanın cazibesıyla büyüyen ilk kuşak olma özelliğine sahip Y kuşağı üyelerinin üçte ikisi, beş yaşından önce bilgisayarla tanışmıştır. Arkadaşlarına, ailelerine, bilgilere ve eğlenceye günün her anı ulaşabilen bu kişiler, küresel ekonomik krizden diğer kuşaklara oranla daha kötü etkilenmelerine rağmen iyimserliklerini korumuşlardır. İlgi odağı olmaya alışık olmalarının yanında beklentilerini yüksek tutan kuşak üyeleri hedeflerini de net olarak tanımlamaktadırlar. Diğer kuşaklara göre en yaşlı ebeveynlere sahip olan bu bireyler çekirdek aile içerisinde yetişmişlerdir. Dörtte birinin ebeveynleri en az üniversite eğitimi almışken, üçte biri boşanmış anne ve babaya sahiptir.*⁵⁵

Bu kuşak insanları aynı anda birçok işi yüksek bir adaptasyonla icra edebilirler. Ancak, uzun süre aynı işi yapamayacak kadar da sıkılğan ve sabırsızdırlar. Hızla gelişen teknolojinin adeta bir parçası olan bu kuşak, hızla bilgi edinebilir ve çok çabuk değişen geleceğe yön verebilirler.

⁵⁴ Adıgüzel, Orhan, Batur, H. Zeynep, Ekşili, Nisa, Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2014/1, Sayı: 19, s. 172

⁵⁵ Adıgüzel, Orhan, Batur, s. 173

Sosyal yönleri ve iletişim becerileri oldukça gelişmiştir. Kendisinden önceki kuşaklara kıyasla duygularını saklamak yerine açıkça yansıtırlar. *Y Kuşağı* ebeveynleri, *X Kuşağı*’ndan özellikle eğitim düzeyleri açısından ayrışır. Master ve doktora yapan kişi sayısı oldukça fazladır. Bu kuşak, *bu zamana kadar ortaya çıkan en eğitilmiş, medeni, bilgiyi kaynağından öğrenebilen, global olarak dünyayı keşfetmeye çalışan insan topluluğu olarak tanımlanır.*⁵⁶

Polonya’da *Y Kuşağı* Polonya Halk Cumhuriyeti’nin son vatandaşlarıdır. Ancak, henüz ergenlik dönemlerini yaşamadan, bağımsızlığını ilan eden Polonya Cumhuriyeti’nin de ilk vatandaşları olurlar. Bu kuşak Mc Donald’s’ı ilk ziyaret eden, ilk cep telefonunu kullanan kuşaktır. Bir eşitlik ve özgürlüğün yanı sıra, büyük şansların ve rekabetin olduğu bir dönemde büyümüşlerdir. Denilebilir ki, bu dönemde Polonya uzun süren komünizm etkisinden sonra yeniden Avrupalılaşmaya başlar ve kapitalist tüketim toplumları arasındaki yerini alır.

Polonya edebiyatında *X Kuşağı* ise yetmişli yıllarda ve seksenli yılların ortasında doğan (*roczniki siedemdziesiąte, roczniki osiemdziesiąte*) sanatçı grubuyla eşleşmektedir. Monika Nalepa bu grup sanatçılarıyla ilgili şu yorumu yapmıştır:

Bu yeni insanları kendi kendilerini gerçekleştirme ilkesi çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Hayata arsız bir şiddetle açıktırlar ve “şu anda ve şimdi”yi bir daha asla tekrarlanmayacak bir şans olarak görüp kullanırlar. Ancak,

⁵⁶ www.arkabahcepsikoloji.com.tr/ipanel/article/ykusagi.pdf (21.06.2014)

bunu yapmalarındaki amaç dünyaya hizmet etmek değil, aksine kendilerini tatmin etmektir.

(...) Bir kuşak adlandırması yapabilmek için, genel değerleri ve birlikte tecrübe edilen değerleri göz önünde bulundurmamak gerekiyorsa, 1970 yılından sonra doğmuş bu yaşdaş insanlara kuşak demek doğru olmayacaktır. Ben bu insanları daha çok, kuşak olmayan, ancak, özgür yaşamöykülerine sahip sanatçılar topluluğu olarak isimlendirmeyi tercih ediyorum.⁵⁷

Kuşkusuz ki, bu dönem sanatçılarının en önemli özelliklerinden biri gerçekten de “özgür yaşamöykülerine” sahip olmalarıdır. Polonya’nın bölünmeler ve işgallerle dolu siyasi tarihinin, edebiyatı ve edebiyatçıyı farklı şekillerde etkilediği bilinmektedir. Ancak, doksanlı yıllar ve sonrasında edebiyat sahnesinde görülen bu sanatçıların yazdıkları dönemde, Polonya’nın uzun yıllar sonra siyasi istikrarı geri kazandığını ve dış tehlikelerle yüzleşmediğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda, yetmişli yıllardan sonra doğan sanatçıların -kendilerinden önceki kuşaklarla karşılaştırıldıklarında- etkinliklerini bir özgürlük ortamında ve büyük travmalara tanıklık etmeden, normalleşmiş bir ülkede, yavaşça kendini göstermeye başlayan kapitalizmin bireyde yarattığı etkileri fark ederek sürdürdüklerini ifade etmek yerinde olacaktır.

Jacek Dobrowolski *120 Godzin, Czyli Upadek Pewnego Dzentelmena (120 Saat, Yani Bir Centilmenin Çöküşü)* adlı eserinde başkahraman üzerinden kendi kuşağının betimlemesini yapmaktadır:

⁵⁷ Kołodziejczyk, Ewa, Koniec Lat Osiemdziesiątych. W Odpowiedzi Na Nie Rozpisaną Ankieta „Nagłosu”, Dekada Literacka, 1998, Nr.8/9, s. 144

(...) *Ve belki de şuradan başlamalıyım; aynaya her baktığımda hiçbir acı ve hiçbir ağrıyla bezenmemiş, değişen yılların dönüm noktasından gelen bir insan yüzü görüyorum, bir bakış ve bir parıltı görüyorum ve hiçbir şeyin asla yıkamadığı bir sessizlik, kendi tenimi görüyorum, harika bir durumda, pürüzsüz. Ve bir silah ya da kafatası asla tutmamış ellerimi görüyorum, buna rağmen bazen ıslak boşluklarda kaymış, ince ve uzun parmaklarım bu iş için oldukça uygundur. Hayatta sıradan bir can sıkıntısından daha kötü bir eziyet çekmedim ben. (...) Totaliter yönetimler tarafından uygulanan tacizleri tecrübe etmedim ve yoksulluğu tatmadım. Ya da hiçbir düşünceye veya bir dünya görüşüne katılmadım, bu yüzden ne bir hayal kırıklığı ne de ruhsal bir çöküntü yaşadım. Herhangi bir şeyin vakitsiz bitişinden acı çekmedim, çünkü benim için başlamış bir şeyi hiçbir zaman görüp geçirmediğim.⁵⁸*

Jan Sowa *Dezserterzy Społeczeństwa Konsumpcji (Tüketim Toplumunun Kaçakları)* başlıklı makalesinde bu dönemde yazan sanatçıların durumuna ilişkin şu analizi yapmaktadır:

Yetmişlerde ve seksenli yılların başında doğan insanlar, komünizmi ve Orta ve Doğu Avrupa'yı sonsuza dek değiştiren barışçıl devrim yılı 89'dan önceki, hayatın neye benzediğini hatırlayan son kuşaktır. (...) Bu hatıralar sayesinde bugünün yirmili yaşlarındaki kuşağı, post komünist toplumun kolektif bilincinde özel bir yer işgal eder. (...) Bugün yetişkin hayatına girerken, yani eğitim sürecini tamamlayıp ilk iş deneyimini kazandığımız an, olayların akışına çoktan karar verildiği ortaya

⁵⁸ Dobrowolski, Jacek. 120 Godzin, Czyli Upadek Pewnego Dżentelmena. Warszawa 2006, s. 33

*çıkıyor: sistemdeki bütün dişler çok önce yerleştirilmiş ve başarıya ulaşmak için herhangi bir fikir yeterli değil. Yirmili yaşlardaki bu kuşak askıda duruyor. (...) İçinde bulunduğumuz bu askıda kalma durumu sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda ideolojik olarak da geçerlidir. Özgürlük banallikte askıya alınmaktadır.*⁵⁹

Bu dönem eserlerinde öne çıkan konuların başında sıradan adamın başından geçen günlük ve sıradan olaylar yer almaktadır. Ancak, bu noktada metinlerin derinlikten yoksun olduğunu düşünmemek gerekir. *Örneğin Adam Wieadamann'ın Budak, Köpek, Kaş (Şek, Pies, Brew) adlı eserinde otostopla yapılan geziler, doktor ziyareti gibi konuların geçtiği öyküler görünüşte banaldir, ancak, dikkatli bir okumayla bu sıradanlıkta yatan ironi ortaya çıkmaktadır.*⁶⁰

Ancak, bu dönem eserlerinde sıradan yaşam kadar önemli konulardan bir diğeri de, yazarların kapitalizmin kucağında gelişmekte olan yeni medeniyete bakış açılarıdır. İki Savaş Arası Dönem'in avangart sanatçılarından Tadeusz Papier'in edebiyatta işlenmesi gereken tema olarak işaret ettiği ve 'üç M' olarak bilinen ünlü sanat parolası *Miasto, Masa, Maszyna (Kent, Kitle, Makine)* yetmişli yıllardan sonra doğmuş bu sanatçıların kaleminde *Blok – System – Konsumpcja (Blok, Sistem, Tüketim'e)* dönüşmüştür. İki Savaş Arası Dönem'den farklı olarak, medeniyetin ilerleme sürecinin bir üst adımı işlenmektedir. Blok şehrin sembolüne dönüşürken, kitle sistemin yardımıyla dünyayı yönetmektedir. Tüketim ise tıpkı makine gibi, bu yeni düzenin itici gücünü oluşturmaktadır. *İki Savaş Arası Dönem'de medeniyet,*

⁵⁹ Sowa, Jan, *Dezarterzy Społeczeństwa Konsumpcji*. In Red. Marecki, Piotr – Sowa, Jan. *Frustracja. Tamże*, s. 3-4

⁶⁰ *Yeni Yüzyılın Yeni Edebiyatı*, Prof. Dr. Neşe Taluy Yüce, Kehribar Ülkesinden Yeni Öyküler, Çağdaş Polonya Edebiyatı Antolojisi, s. 16

peşinden koşulması gereken olumlu bir anlam ifade ederken, bu dönemde tiksinti uyandırmaktadır. Ancak, iki dönem için de medeniyetin hayatların ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemek yerinde olacaktır.⁶¹

Yetmişli ve sonrasındaki yıllarda doğmuş bu yeni sanatçı grubunun eserlerinde bireysel figürlerin öne çıktığı bir dil hâkimdir. Metinlerde bayağılık, sözcük türetme, kısaltmalar, gençlik argosu, yerel lehçe ve şivelerden faydalanma eğilimi dikkati çekmektedir. Bunların yanı sıra, sanatçılar okuyuşu zorlaştırmak ve anlam karmaşası yaratmak için özellikle İngilizce ve Rusça gibi yabancı dillerden kelimeleri Lehçe'yle harmanlayarak yeni sözcükler yaratırlar. Ayrıca, popüler kültürün kurmacalarını kullanıp bir tür geri dönüşüm tekniği olan *recycling* ile var olan edebi metinlerden yeni edebi metinler yaratma üzerine kurulu, edebiyattan edebiyat yaratma (*Literatura z literatury*) kavramı üzerine de çalışmışlardır.

1989 yılından sonraki dönem irdelenirken, edebi akımlardan da söz etmek gerekir. *Banalizm*, *Angaje Edebiyat (Literatura Zaangażowana)*, *Kuzey Nesri (Proza Północy)*, *Minimalizm* ve *Nostaljik Düzyazı (Proza Nostalgiczna)* bu dönemde öne çıkan akımlardır.

Banalizm terimi ilk kez Rafał Smoczyński'nin 1992 yılında Art Zine Gallery'ye ilişkin yazdığı *Przyspieszyć Koniec Świata (Dünyanın Sonunu Hızlandırın)* başlıklı yazısında geçmektedir. Ancak, bu terimi popüler hale getiren

⁶¹ Karešová, Barbora, Proza Autorów Roczników Siedemdziesiątych, Diplomová Magisterská Práce, Masarykova Universita Filosofická Fakulta Ústav Slavistiky, s. 22

Paweł Dunin-Wąsowicz olmuştur. Dunin-Wąsowicz *Oka Smoka (Ejderhanın Gözü)* başlıklı kitabında banalizme ilişkin şunları söyler:

*Bugün bu terimi tek başıma yarattığımı ya da Andrzej Rodys'ın bulduğunu ifade edemem. Ancak, kuşkusuz ki bu terimin kariyerinden sorumluyum. Çünkü Rafał Smoczyński onu ilk kez benim ağızımdan duydu.*⁶²

Polonya'da sosyopolitik baskıların doksanlı yıllarda sona ermesinden sonra, edebiyatta konu krizi yaşanmaya başlamıştır. Çünkü artık özgürlüğünü kazanmış, sıradan bir hayatın yaşandığı ve popüler kültürün güç kazandığı bir ülkede geleneksel konular veya estetik değerler önemini yitirmektedir. Grezogorz Planet banalizmi konu krizinin yaşandığı böylesi bir dönemde masaya serilmiş açık bir kart olarak görmektedir.⁶³

Edebiyat eleştirmeni Jarosław Klejnocki banalizmin sınırlarını üç yönelimle belirler. Bunlar konsept karşıtlığı (antykonceptyzm), günlük sıkıntılarla eğlenmek (naśmiewaniem się z nudy Codzienności) ve ağıtsal banalizmdir (banalizm elegijny). Konsept karşıtlığını *Zlali Mi Się Do Środka* adlı şiir grubuyla bağdaştırır ve şöyle karakterize eder:

Konsept karşıtlığı (bir tür anlamdan yoksun şiir olarak) okuma sırasında büyük dozda bir zaptedilmeyen yorgunluk ve uyku hissi yaratır. Bu eserlerde, sanki

⁶² Wąsowicz, Paweł Dunin, *Oko Smoka*, Lampa i Iskra Boża, Warszawa, 2005, s. 111

⁶³ Wąsowicz, Paweł Dunin, *Parnas Bis*, Lampa i Iskra Boża, Warszawa, 1998, s. 9

bir tür sürrealist işaretlerin taklidi olarak ortaya çıkmaktadır. Hiçbir şey anlatmama üzerine kurgulanmış bu edebiyat bir bağlamda absürdle de ilintili hale gelmektedir.⁶⁴

Günlük yaşamdaki sıkıcılık banalizmde eğlence için bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Miłosz Biedrzycki'nin *Hold (dwa sonety) (Övgü (İki Sone))* adlı eseri bu yönelime güzel bir örnek oluşturur. Klejnocki günlük sıkıntılarla eğlenme yönelimine ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

İkinci yönelim kuşkusuz ki daha ilginçtir. Eserler oldukça açık bir yapıya sahiptir. Günlük yaşamın maruz kaldığımız sıkıcılığın ifade edilmesiyle dalga geçmektedir.⁶⁵

Son yönelim olan ağıtsal banalizm daha ciddi bir yapıya sahiptir. Ele alınan konular yine günlük yaşamdan seçilmiş parçalar olmasına rağmen, sanatçılar bu sıradan çıkış noktasından, edebiyatın gerçekliği yansıtması gibi önemli bir amaca ulaşmak isterler. Klejnocki bu yönelime ilişkin düşüncelerini şöyle ifade eder:

Sıradanlığın portresi diye adlandırdığımız edebiyatın bu tipinde banalizm belli belirsiz bir şekilde bulanıklaşmıştır. Özellikle Silezyalı genç şairler arasında banalistik ve hatta felsefi diyebileceğimiz dünya görüşünün yansıması yaygınlaşmıştır. Maciej Melecki ve Krzysztof Śliwka gibi şairler şiirlerinde hayatın ve özellikle var olmanın basit anlarını işlemişlerdir. Bu, okuyucunun zevkiyle

⁶⁴ Waśowicz, Paweł Dunin, s. 114

⁶⁵ A.g.y, s. 10

*oynamayan, ruhsal durumları ve yaşamın en basit anlarını betimleyerek, edebiyatın güvenilirliğini yeniden inşa etmeye çalışan ciddi bir şiiirdir.*⁶⁶

89 sonrası Polonya edebiyatına bakıldığında, banalizm terimi kadar önemli bir yer tutan ifadelerden biri de angaje edebiyattır (literatura zaangażowana). Bu terim ilk kez I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız varoluşçuluğu çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre, her entelektüel kendini insanların yaşamından kaderinden sorumlu hissetmeli ve çevresindeki yaşamları kendi sanat eserleriyle etkilemeye çalışmalıdır. Angaje yazar dünyadaki değişiklikleri, ahlaki doğruları işaret etmelidir.

Polonya edebiyatında ise okuyucu angaje edebiyatla ilk kez sosyalist gerçekçiliğin hüküm sürdüğü komünizm döneminde karşılaşmıştır. Angaje edebiyat kavramı partinin bir organı gibi çalışıp ideolojik propaganda yapan sosyalist gerçekçi eserlerde güdümlü bir edebiyat haline dönüşmüştür. Bu noktada, angaje edebiyat evrensel doğruları ve evrensel bir ahlak anlayışını okuyucuya sunmak yerine, üstlerinden aldığı emirleri yerine getiren bir asker gibi davranmaya başlamıştır.

Ancak, komünizmin çöküşü olan 89 yılından sonra, angaje edebiyat terimi yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Yirmi birinci yüzyılın başında genç sanatçılar hayat ve sanatı birbirine bağlayarak angaje edebiyata yeni bir anlam kazandırmaya çalışmışlardır.

⁶⁶ Wąsowicz, Paweł Dunin, s. 10

Genç yazarlar angaje edebiyatı kullanarak çok çeşitli konulara değinmişlerdir. Örneğin, Ewa Dobosiewicz sistem karşıtı konuları ele alırken, Michał Witkowski tüketim toplumunu işlemiştir. Homoseksüel hayatlar da angaje edebiyatın bir parçasını oluşturmaktadır. Yine Michał Witkowski *Lubiewo (Şehvet Düşkünü)* adlı romanında gey sorunsalına değinmiştir. Madde bağımlılığı bu edebiyatın ilgi çekici konularından biridir. Michał Olszewski *Do Amsterdamu (Amsterdam'a)* adlı eserinde küçük bir şehirde kendi şansını arayan insanları işlerken, madde satışı ve bağımlılığı konularını da ön plana çıkarmıştır. Bunların yanı sıra, bu akım içinde dikkat çeken diğer konular arasında çağdaşlaşmanın içinde yer alan ötekileşme, yabancılaşma, dışlanma da vardır.

Angaje edebiyat sadece ele aldığı konular bakımından değil, yeni anlatım teknikleri ve form arayışları bakımından da bir çeşitliliğe sahiptir. Örneğin, Sławomir Shuty *Produkt Polski (Polonya Ürünü)* adlı eserinde sadece metinlerden değil, kolajlar ve takvim çalışmalarından faydalanmıştır. Dorota Masłowska dilbilimsel çalışmalara yönelmiş, Marta Dzido hatıra ve günlük türleriyle ilgilenmiştir.⁶⁷

Ignacy Karpowicz *Niehalo* adlı eserinde grotesk bir formda Polonya taşra atmosferini yansıtmaya çalışmıştır. Bu eserde toplum alegorik bir formda ve büyülü gerçekçiliğin gücünden faydalanarak yansıtılmıştır. Büyülü gerçekçilik angaje edebiyatta gerçeği yansıtmak için en sık tercih edilen sanat akımlarının başında

⁶⁷ Proza Zaangażowana (5 Tysięcy Znaków Dla Pensjonarzy), <http://www.charnas.pl/> (21.05.2014)

gelmektedir. Bu noktada çağdaş edebiyatta da kullanılan bir akım olması açısından büyüü gerçekliğe kısaca değinmek yerinde olacaktır.

*Gerçekle gerçek dışının, olağanla olağan olmayanın, düşünle sahici olanın aynı ortamda yan yana gelip herhangi bir çatışmaya girmeden yaşayabildiği büyüü gerçekçilik, özellikle yirminci yüzyıl Latin Amerikan edebiyatında gelişip serpilmiştir. Zira sıradanla sıra dışı, düşünle gerçek öteden beri Latin Amerikan kültüründe iç içe yaşayabilmiştir.*⁶⁸

Ellili ve altmışlı yıllarda oldukça popüler olan bu akım iki binli yıllara gelindiğinde etkinlik gücünü yeniden arttırmıştır. Fantastik türle sık sık karıştırılan akımın farkını Servet Erdem *Büyüü Gerçekçilik ve Halk Anlatıları* başlıklı çalışmasında şöyle ifade etmiştir:

*Eğer bir hayalet kahvaltı masanıza oturur ve siz de korkar, dehşete düşerseniz bu [türce] korku ya da fantastik olur. Ancak siz, 'Ah, bir hayalet; lütfen şu reçeli bana uzatır mısınız?' dedikten sonra hayalet: 'Benim büyükannem çok güzel soğan reçeli yapardı.' der ve siz buna karşılık 'Saçmalama, soğanın reçeli yapılamaz!' dersanız, işte o zaman anlatı büyüü gerçekçilik olur.*⁶⁹

Büyüü gerçekçilik ve angaje edebiyat sanat akımlarından sonra çağdaş Polonya edebiyatında dikkat çeken *Kuzey Nesri (Proza Pólnocy)* terimine de

⁶⁸ Yivli, Oktay, Hasan Ali Toptaş'ın Kayıp Hayaller Kitabı'nda Büyüü Gerçekçilik, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/8 Summer, Ankara, 2013, s. 1541-1549

⁶⁹ Erdem, Servet, Büyüü Gerçekçilik ve Halk Anlatıları, Millî Folklor, Yıl 23, Sayı 91, 2011, s. 175-176

değirmek yerinde olacaktır. Terimsel olarak bu akıma *Kuzey Nesri* denilmesinin en önemli nedeni, kuşkusuz ki coğrafi olarak Polonya'nın kuzeydoğusundan olan sanatçıların bu akımı oluşturmalarıdır.

Edebiyat eleştirmeni Robert Ostaszewski *Kuzey Nesri* terimini ilk kez Daniel Odija, Mariusz Sieniewicz, Tomasz Białkowski, Joanna Wilęgowska, Filip Onichimowski ve Miłkac Malzahn'nın eserlerini betimlemek için kullanmıştır. Ostaszewski *Północ Pany!* başlıklı makalesinde Ostaszewski, Warmia, Mazury ve Kujawy şehirlerinden olan sanatçıların eserlerinin gerçeğe yönelik olduğundan söz etmektedir. Ancak, bu sanatçıların farklı filtreler, şiire ve nesre yönelik stratejiler ve hatta bazen angaje edebiyatı kullanarak, gerçeği farklı bir şekilde fotoğraflamaya çalıştıklarını ileri sürmektedir.⁷⁰ Buna ek olarak, ortak acılar ve korkular çerçevesinde gerçeğin sınırlarını çizmeye çalıştıklarını düşünmektedir. Ayrıca, *bu ekolün yazarları için en önemli şey marjinal yaşamların sıkıntılarını metafizik düzeyde anlatmaktır.*⁷¹

Miłka Malzahn bu nesirde toplumsal bir angaje olmadığını, ancak, duygusal olarak oldukça ciddi ve zor meselelerin işlendiğini ifade etmektedir. Piotr Siwecki *Kuzey Nesri*'nin daha çok deneysel bir yazı biçimi, genç kuşağın oluşturduğu avangart bir akım olduğunu ileri sürer.

⁷⁰ Tomasz Charnas, "Od prozy Północy do literatury z Północy", <http://www.charnas.pl/> (24.05.2014)

⁷¹ *Yeni Yüzyılın Yeni Edebiyatı*, Prof. Dr. Neşe Taluy Yüce, Kehribar Ülkesinden Yeni Öyküler, Çağdaş Polonya Edebiyatı Antolojisi, s. 17

Daniel Odiya'nın *Ulica (Cadde)* adlı romanı bu akıma oldukça iyi bir örnek oluşturmaktadır. Eser bir taşra kasabasının berbat bir bölgesindeki Długa Caddesi'nde yaşayan insanların mikro dünyasını yansıtmaktadır. Bu insanlarsa alkolikler, adi suçlular ve kuşaklar boyunca yoksulluğun ve umutsuzluğun içine sıkışmış ve buradan çıkma şansı olmayan ailelerden oluşmaktadır.

Mariusz Sieniewicz'in *Czwarte niebo (Dördüncü Gökyüzü)* adlı eseri bu akım örneklerindedir. Romanda genç bir Leh dili öğrencisi olan Zygmunt Drzeźniak'ın perspektifinden Polonya'da seksenli yılların sonunda yaşanan değişimlerin özellikle genç bireyler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Ayrıca, roman imalar ve Gombrowicz ve Bulgakov'un eserlerine göndermeler içermektedir.

Seksen dokuz yılı sonrası Polonya edebiyatından söz ederken son olarak minimalizme de değinmek gerekir. Minimalizm ortaya çıkışı Altmışlı yıllara dayanan, modern sanat ve müzik alanlarında sadelik ve nesnelliğin ön planda olduğu bir sanat akımıdır.

Edebiyatta Minimalizm ise sözcüğün en kısa, belirgin ve arı haliyle ifadeyi oluşturmasını işaret etmektedir. *Less is more (Az çoktur)* kavramı yani az olandaki derin anlamın izinde olma, bu akımın bir anlamda parolasını oluşturmaktadır. Sanatçılar gereksiz sözcük ve belirteç kullanımından uzak durmaktadırlar. Minimalist edebiyat, metinlerde karakterlerin hislerinin betimlenmesinden çok, var olan durumun en sade şekilde ifade edilmesine yer vermektedir. Bu şekilde okuyucu tatmin olma hissi yerine bir boşluk ve yoksunluk hissiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Yani bir bakıma, minimalizm devasa hayallerin sona erdiği dönemlerden sonra insanların düş kırıklıklarını hazmedip kendilerine yabancılaştıkları bir süreçte kelimelerle dolduramadıkları boşlukları doldurmaya çalışmaz.

*Yazar eleştirmen, incelemeci ya da sıradan okuru tamamlayıcı bir yoruma çağırır. Minimalist yapıt anlamı okunarak değil yorum yapılarak kavranacaktır.*⁷² Bu noktada, Joanna Wilengowska'nın 2006 yılında yayımlanan *Dişler* adlı eserine değinmek yerinde olacaktır. *Dişler* ironiyle dolu bir güldürü romanıdır. Sosyoekonomik arka planında, güçlenen Polonya kapitalizmini, tüketim çılgınlığını ve her şeyin yavaş yavaş parayla yönetilmesini işlemektedir.⁷³

Eserde yer alan, “gulu gulu” ifadesi ise minimalizm için tipik bir replik oluşturmaktadır. Dişçisinin tetkikleri sırasında hastanın dişçisine verdiği cevap olan “gulu gulu” ifadesi minimalist sanatçıların tercih ettiği stili yansıtması bakımından oldukça önemlidir. Tıpkı doktor gibi, okuyucu da bu ifadeden kendi yorumunu çıkarmalıdır.

Polonya edebiyatından örneklere göz atıldığında, Juliusz Strachot'ın (*Hayallerin Yanısıra Tütün de Gerekir*) *Oprócz Marzeń Warto Mieć Papierosy* başlıklı eserinden söz etmek yerinde olacaktır. Yazarın kısa öykülerden oluşan bu kitabı içerik olarak minimalist özellikler taşımaktadır. Gerçekçi şartlara uygun olaylar genellikle her zaman sınırlı alanlar içinde gelişir. Ya bir ev ya da yüksek bloklar arasında. Aynı zamanda anlatıcı olan kahraman bir sonuçtan veya bir mesaj

⁷² <http://selcukorhan.com/wp/boslugun-oykusu-minimalizm/> (27.05.2014)

⁷³ <http://www.instytutksiazki.pl/> (27.05.2014)

iletmekten kaçınır. Yazar inişler, çıkışlar, ölüm gibi temalar yardımıyla çağdaş insanın yeryüzündeki durumunu, içindeki boşluk durgularını işaret eder.

Adam Wiedemann'ın *Sceny Łózkowe (Yatak Sahneleri)* başlıklı eseri ise yazım tekniği göz önüne alındığında minimalist özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Yazarın kitabında minimalist ölçeklere uygun olarak kısa sözcükler, kısa kelimeler, kısa paragraflardan oluşan ve genel tonunda duygusallığın olmadığı kısa öyküler yer alır. Eserde kullanılan sözcük sayısı da belirli bir sınırdan tutulmuştur. Geniş bir sözcük dağarcığına rastlanmaz. Bunun yanı sıra, eserde karmaşık yapılara sahip cümleler veya karmaşık bir söz dizimi de göze çarpmamaktadır.⁷⁴

Minimalizmin yanı sıra, temelde yurt ve geçmiş özlemine içeren *Nostalgjik Düzyazı (Proza Nostalgiczna)* bu dönem ön plana çıkan edebi akımlardan biridir. Polonya edebiyatında yirminci yüzyılın son yirmi yılında ortaya çıkmış olsa da, kökleri Polonya'nın Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından parçalandığı romantizm dönemine dek uzanan *küçük vatan (mala ojczyzna)* motifine dayanmaktadır.

Bu dönem parçalanmış ve Avrupa haritasından silinmiş Polonya, sanatçıların hatıralarındaki çocukluk veya gençlik yıllarının geçtiği küçük şehirlerde, cennet gibi betimlenen nehir kıyıları, ormanlar, vadiler veya dağlarda sanki yeniden can bulur. Bu topraklar sadece coğrafi yönleriyle değil, aynı zamanda o dönemlerin değerleri ve

⁷⁴ Charnas, Thomas, Mini vs maxi (albo: maksymalista kontra minimalizm), <http://www.charnas.pl/> (24.05.2014)

ahlak anlayışıyla da ön plandadır. Örneğin, Adam Mickiewicz'in *Pan Tadeusz* (*Bay Tadeusz*) adlı eserinde olaylar sanatçının Polonya üç güç tarafından parçalandıktan üç yıl sonra (1798) doğduğu küçük bir kasaba olan Nowogród'da geçmektedir. Mickiewicz eserinde sadece Nowogród'un doğasını değil, aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki Litvanya⁷⁵ toplumunun alışkanlıklarını ve tutumlarını da över. Çocukluk yıllarının bağımsızlık günlerini simgeleyen, her şeyin müthiş bir ahenk ve huzurla işlediği anavatanına duyduğu özlemle Litvanya'yı idealize eder.

Benzer bir örnek Eliza Orzeszkowa'nın *Nad Niemnem* (*Neman Kıyıları*) adlı eserinde görülmektedir. Eserde bir yandan yoksul soyluların yaşadığı Korczyński malikânesindeki durgun ve huzurlu yaşam, öte yandan ise orada yaşayanlar için Neman Nehri ve çevresini kuşatan ormanların bir anavatan haline gelişi yansıtılır. Bu toprak mukaddes görülmektedir ve geçmişi şu anla birleştiren bir tarih niteliğindedir. Bu bakımdan da *küçük vatan* motifi için bir örnek oluşturmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu motif okuyucunun karşısına tekrar çıkar. Polonya Halk Cumhuriyeti'nin yarattığı mono kültürden bir kaçış olarak geçmişe dönüş, kişinin tutunabileceği kökleri ve değerleri işaret ederken, bir taraftan da bir kimlik arayışını yansıtmaktadır. Bu dönem yayımlanan, Czesław Miłosz'un *Dolina Issy* (*Issa Vadisi*) adlı eseri *küçük vatan* motifini taşımaktadır. Miłosz eserinde çocukluğunun geçtiği Litvanya kıyılarına döner. Eserde Issa Nehri kıyısındaki bir Polonya malikânesinde büyükannesi ve büyükbabası tarafından büyütülen Tomasz

⁷⁵ Mickiewicz, o dönemde Polonya toprakları içinde yer alan Litvanya'da doğmuştur.

Surkont'un çocukluk yılları anlatılır. Issa'nın suları ilkel ormanlar ve taze yeşil çayırlar arasından akar. Kıyısında yıpranmış ahşap kulübeleri, çiçek bahçeleri ve derin kuyular vardır. Issa vadisi antik bir resme benzer. Bu vadede I. Dünya Savaşı ve Rus devrimi yaşanmamıştır. Zamanın dışında, barış ve huzur dolu, hala pagan gelenekleri olan bir zamanı anlatır.

1989 yılından sonra ise bu motif *Nostaljik Düzyazı* adı altında bir akıma dönüşür. Komünizmin tamamen çöküşünün ardından inşa edilen yeni gerçeklik, Polonyalılığın kültürel temellerine, aynı zamanda bireysel yaşamöykülerine yönelik soruları arttırmıştır. *Küçük vatan* motifine benzer olarak, *Nostaljik Düzyazı* da küresel dünya içinde kaybolmuş insanın ve değerlerinin karşısında geçmişi kullanarak bir alternatif yaratır.

Nostaljik Düzyazı, birçok farklı kuşaktan gelen ve farklı sanatsal amaçları olan yazarların oluşturduğu heterojen bir yapıya sahiptir. Sanatçılar kaybolmuşluk duygusu, hatıraları yaşatmak isteği, geçmişi idealize etme, gelecekte korkma ve öncelikle büyük bir özlem duygusu çerçevesinde toplanırlar.

Przemysław Czapliński *Wzniosłe Tęsknoty (Yüce Özlemler)* adlı eserinde geçmişin sadece ideal olduğu için değil, ayrıca kayıp olduğu için de özlemediğini vurgular. Yazara göre, nostalji, öncelikle şimdiki zamanın doğrudanlığından bir

kaçıştır. Bugünle olan kopukluk ve yarına duyulan korku nostaljiye dönüşü zaruri kılmaktadır.⁷⁶

Hikaye genellikle yazarların ailelerinin ve atalarının da yaşadığı lokal yerlerde geçer. Çünkü insanların kimlikleri devletlerle, uluslarla veya dinlerle değil, yaşadıkları yöreler ve topraklarla ilintilidir. Yazar ancak kendi küçük anavatanında kökleriyle bağlarını bulabilir. Aile gelenekleri, alışkanlıklar ve doğal kültür burada gelişmektedir. Bu sayede de kayıp tarihin gerçek parçalarına ulaşılmış olunur.

Nostaljik Düzyazı doğrulanabilir gerçekleri içermesi bakımından yaşamöyküsel düzyazı motifleri taşır. Yazarın ve kahramanın kimliği okura açıkça sunulur. Genellikle yazarların anne ve babaları veya büyükanne ve büyükbabaları eserlerin kahramanlarını oluştururlar. Yazar kendisiyle kuşak farkı olan bu kahramanların hikâyelerini anlatırken, okur şimdiki zamanla geçmiş zaman arasında bir karşılaştırma yapma fırsatı yakalar. Olgun yazar ve çocuk kahraman arasındaki fark nostaljik mesafeyi oluşturur. Okur gerçek hikâyelerle geçmişi tecrübe eder. *Nostaljik Düzyazı* kültürel ve etnik olarak toplumun yöresel görünümünün yanı sıra, tarihi motifler de yansıtır. Bu noktada da roman hem çok katmanlı bir biçime kavuşur hem de hikâye tanıtıcı bir özelliğe kavuşur.⁷⁷

⁷⁶ Bknz. Czapliński, Przemysław, *Wzniosłe Tęsknoty: Nostalgie W Prozie Lat Dziewięćdziesiątych*, Kraków: Wydawn. Literackie, 2001, s.24

⁷⁷ Czapliński, Przemysław, s.32

Andrzej Stasiuk, Stefan Chwin, Wiesław Myśliwski, Antonie Libera ve Jacek Dehnel gibi sanatçıları *Nostalgik Düzyazı* akımı yönünde eser veren yazarlar arasında saymak mümkündür.

Seksenli yılların sonundan günümüze uzanan edebiyat akımları ve sanat grupları incelendikten sonra denilebilir ki, çağdaş döneme gelindiğinde sanat grupları, sanat eserleri ve sanat akımları arasındaki çizgiler -eski dönemlerle kıyaslandığında- yumuşamaya başlamıştır. Sanat etkinliğini tek yönlü ve tek bir ilkeye bağlı olarak sürdürmek yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde artık neredeyse imkânsızdır. Dönemin popüler sanat akımlarının sınırları dışında eserler vermiş Jacek Dehnel'in yaşamöyküsüne ve sanatına da bu bağlamda değinilecektir.

III. BÖLÜM

JACEK DEHNEL'İN YAŞAMÖYKÜSÜ VE SANATI

Dehnel 1 Mayıs 1980 yılında, bilgisayar mühendisi Jacek Dehnel ve ressam Anna Karpiński'nin oğlu olarak Gdańsk'ta dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu ailesiyle birlikte Gdańsk'ta geçirmiştir. 1990 yılında Uluslararası Leon Kulüpleri Derneği'nin bir parçası olan gençlik hayır cemiyeti Gdańsk Artus Leo Club'un kurucularından biri olmuştur. Gdańsk Oliwa'daki Ulusal Fon'un 1996-1999 yılları arasında çocuklara sağladığı burs imkânıyla, Stefan Żeromski Sanat Lisesinde İngiliz dili eğitimi almıştır.

Henüz bir öğrenciyken, 1997 yılında yazdığı şiir kitabı *Na Pięć Minut Przed Jesienią Jerozolimy (Kudüs'ün Sonbaharından Önce Beş Dakika)* ve 1998 yılında yazdığı *Kwiecień (Nisan)* adlı ilk düzyazı eseri Torun Sanatsal Gençlik Buluşmaları (Toruńskie Artystyczne Spotkania Młodzieży, Taśma) tarafından 1998 yılında düzenlenen yarışmada ödül almış ve 1999 yılında Edebiyat Sanat Eleştirisi adlı derginin (Przeglądzie Artystyczno-Literackim, PAL) üçüncü sayısında yayımlanmıştır.

Matura⁷⁸ sınavını verdikten sonra 1999-2005 yılları arasında Varşova Üniversitesi'nde Bölümler Arası Bireysel Hümanistik Çalışmalar Yüksekokulu'nda okumuştur. Mastırını Varşova Üniversitesi Leh Dili ve Edebiyatı bölümünde yapmıştır. Mastır tezinde ise Stanisław Barańczak'ın eserlerinde Larkin'in izleri üzerine çalışmıştır. Bu dönemde *Lampa (Lamba)*, *Studium (Çalışma)*, *Tytuł (Başlık)*, *Akcent (Aksan)*, *Wyspa (Ada)*, *Fraza (Deyiş)* başlıklı dergilerde şiir ve düzyazı eserleri yayımlanır.

2004 yılında bir edebiyat portalı olan, edebi yorum ve tartışmaların yapıldığı ve kendi şiir ve çevirilerini de yayınladığı www.nieszuflada.pl adlı internet sitesine üye olur. 2005 yılında ise sitenin tam zamanlı çalışan yöneticilerinden biri haline gelir. 2006-2009 yılları arasında TVP kanalında *Łossskot* adında bir televizyon kültür programı yapar. 2007 yılında *Wirtualna Polska* adlı internet portalında kitap eleştirileri ve gazetelerde yayınlanmış kültür sanat köşe yazılarını yayımlamaya başlar. Aynı yıl Zachęta Ulusal Galerisi'nde Program Komitesi üyesi olur. 2008 yılında Literarisches Colloquium Berlin'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Omi'deki Ledig House'da aylık burslarla kalır. 2009 yılında Leh Dili Komitesi tarafından verilen Genç Leh Dili Büyükelçisi unvanını ve kültür alanında Gdańsk şehir ödülü olan *Splendor Gedanensis*'i alır. 2009 yılından bu yana, haftalık *Polityka (Politika)* dergisinde köşe yazıları yayımlanır. 2012 yılında Varşova'daki Milli Kütüphane'de düzenlenen *Świat Ptolemeusza (Batlamyus'un Dünyası)* adlı serginin fikir yazarlarından biri olmuştur.

⁷⁸ Matura: Lise eğitimi tamamlandıktan sonra, yükseköğretime devam edebilmeleri için öğrencilerin başarıyla geçmesi gereken, lise bitirme sınavı.

İlk eseri *Koleksiyon (Kolekcja)* 1999 yılında Gdańsk'ta basılmış bir öykü kitabıdır. *Żywoty Równoległe (Paralel Yaşamlar)* adlı ilk şiir kitabı, kapağında Czesław Miłosz'un övgü yazısıyla birlikte 2004 yılında yayımlanmıştır. Bu kitabıyla 2005 yılında, Cenevre merkezli Kościelski Vakfı tarafından 1962 yılından beri verilen bağımsız bir edebiyat ödülü olan Kościelski Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır. Aynı yıl *Wyprawa Na Południe (Güneye Sefer)* başlıklı şiir kitabı yayımlanır.

2006 yılında *Wiersze (Şiirler)* adlı şiir kitabı ve Dehnel'i üne kavuşturan eseri *Lala* yayımlanır. Bu eseriyle 2007 yılında, haftalık yayımlanan *Polityka (Politika)* dergisi tarafından edebiyat, film, tiyatro, klasik müzik, plastik sanatlar ve orkestra kategorilerinde 1993 yılından beri verilen *Paszport Polityki (Politikanın Pasaportu)* ödülünü kazanmıştır. Aynı yıl *Brzytwa Okamgnienia I Inne Wiersze (Bir Lahzalık Ustura Vuruşu ve Diğer Şiirler)* adlı şiir kitabı ve *Rynek w Smyrnie (Simirna'da Pazar)* adlı öykü kitabı yayımlanır.

2008'de Londra'da ARC yayınları tarafından basılan *Six Polish Poets (Altı Polonyalı Şair)* adlı antolojide adı geçen altı şairden birisidir. Aynı yıl *Balzakiana (Balzaklamaca)* adlı mini romanı yayımlanır. Bu eseriyle, Katowice'deki Silezyan Kütüphanesi okurları tarafından 1999 yılından beri verilen en iyi kitap ödülü olan *Śląski Wawrzyn Literacki*'yi alır. 2009 yılında ise aynı eserle, Polonya'nın en itibarlı ödülllerinden *Nike* edebiyat ödüllerine aday gösterilir.

Dehnel *Balzakiana*'da Balzac'ın *İnsanlık Komedyası* adlı eserinden esinlenerek, modern toplumdaki alinan bir kesiti betimlemeye çalışmıştır. Ancak, bir yandan günümüz dünyasını anlatırken, bir yandan da geçmişte atıflarda bulunmuştur. Yazarın dört novelden oluşan bu yeni romanı, *Lala*'da okura sunduğu geçmişin dünyasını anımsatmaktadır.

Eserin ilk bölümünde, zengin tekstil tüccarının mutsuz evlilik yapmış kızı ve Varşova ünlüler dünyasını temsil eden genç bir ressamın hikâyesi anlatılır. İkinci bölümde, bir toprak zengini olan Zarebski ailesinin komünizm ve sonrasındaki bağımsız Polonya döneminde yaşadıkları zorluklar işlenmektedir. Üçüncü bölümde, kasvetli bir gerçeklikten eski dünya stiline kaçan ve hayatı tat alma üstüne kurgulayan bir gencin yaşadıkları ele alınır. Son bölümde ise komünist dönemde yaşamış üçüncü sınıf bir şantözün hikâyesi yer almaktadır.

2009 yılında yayımladığı *Ekran Kontrolny (Test Yayını)* adlı şiir kitabıyla 2010 yılında *Nike* edebiyat ödülüne yeniden aday gösterilir. Aynı yıl *Fotoplastikon* adlı eseri yayımlanır. Dehnel *Fotoplastikon*'da görsel temsilin dil yoluyla yapılan temsili olarak yorumlanabilecek ekfrasis sanatını uygulamıştır. *Resim sanatının şiir sanatıyla yeniden canlandırılmasının*⁷⁹ söz konusu olduğu bu sanatı kullanarak, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarına ait eski fotoğrafları (İkinci dünya savaşına ait fotoğraflar da yer almaktadır) ve kartpostalları gerçek bir fotoplastikon gibi

⁷⁹ Ulu, Berkan, Şahiner, Mustafa, Bir Geleneğin Kırılma Noktası: Ekfrasis ve İngiltere'de Müzecilik, Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters, Cilt/Volume 27 Sayı/Number 2 (Aralık /December 2010), s. 132

stereoskopik efekt yaratmak için, içerdiği konularla alakalı çiftler biçiminde düzenler. Peki, bu çoğaltılarak bir araya getirilmiş fotoğrafların asıl amacı nedir?

Ekfrasis sanatında, kelimeleri kullanan kişi bir sahne yorumcusunun sorumluluğunu üstlenir ve resmin çerçevesinin dışına çıkarak görselde yer alan kişi veya nesnelerin tek bir anına eski veya yeni öyküler ekleyerek içeriği yeniden yapılandırır. Ayrıca bir gözlemci konumundaki şair veya yazar fotoğrafın çekildiği sırada insanların davranışını ve verdiği pozunu neyin motive ettiğini derin bir şekilde anlamaya çalışarak, içinde yaşadıkları sosyal çevreyi yeniden yapılandırıp adeta bir sosyolog veya bir psikolog gibi davranır. Bu sanattan faydalanan edebiyatçı, görselde neyin olup olmadığını veya dolaylı görüneni düşünüp tanımlar. Eğer görseller - Dehnel'in eserinde olduğu gibi- fotoğraflardan oluşuyorsa, yazar fotoğrafların arkasına yazılmış mesajların şifresini çözer.

Dehnel geçmiş ve bitmiş hayranlık duyan bir sanatçıdır. Bu hayranlık fotoğraflarda görünen objeleri betimlerken kullandığı oldukça zengin dilin köklerini de oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, dönemin havasını uygun bir dille yansıtabilmek adına da modern bir anlatımdan kaçınır. Bu bakımdan, Dehnel'in *Fotoplastikon* adlı eseri için sadece bazı fotoğrafların betimlenmesi değil, aynı zamanda duygusal bir geçmişi okuma girişimidir demek yerinde olacaktır.

2011 yılında *Rubryki Strat Ā Zyskōw (Kayıpların ve Kazançların Sütunları)* adlı eserini yayımlar. Bu eser 1999-2010 yılları arasında derlenen şiirleri

içermektedir. Aynı yıl Francisco Goya'nın hayatı ve çalışmaları üzerine yazılmış modern bir özgeçmiş olarak kabul edilebilecek *Saturn (Satürn)* adlı romanı da yayımlanır. Almanca ve İngilizce'ye de çevrilen bu romanıyla 2012 yılında *Nike* edebiyat ödülüne aday gösterilir.

2012 yılında Batlamyus'un *Coğrafya* adlı eserindeki haritalardan esinlenerek hazırladığı, düzyazı metinlerden oluşan *Kosmografia, Czyli Trzydzieści Apokryfów Tulaczych (Kosmografi, Yani Otuz Kayıp Apokrif)* adlı eserini yayımlamıştır.

2013 yılına gelindiğinde *Politika* dergisinde ve *Wirtualna Polska* portalında yayımlanan köşe yazılarından oluşan *Młodszy Księgowy. O Książkach, Czytaniu I Pisaniu (Daha Genç Bir Sayman. Kitaplar, Okumalar Ve Yazmalar Üzerine)* adlı eseri yayımlanır.

Jacek Dehnel çağdaş bir yazar ve şair olmasına karşın, eserlerinin yapı taşı geçmişe uzanan klasik anlatım biçimi oluşturmaktadır. Sanat yaşamına şiirle başlamıştır. Eleştirmenler tarafından eserleri, aşırı süslemelerle dolu stili ve içeriksel olarak neoklasizme yakın olması dolayısıyla abartılı ve yapmacık bulunarak eleştirilmiştir. Geçmişe dönüş, geçmişini şimdiki zamanla iç içe sokma ve pastij şiirlerinde de düzyazılarında da kullandığı belirgin tekniklerdendir. Maciej Robert yazarın stiline ilişkin şu yorumu yapmıştır:

Dehnel çağdaş Polonya edebiyatı imajına hiçbir zaman takılı kalmamıştır. Neoklasik yeteneği, seçkin stili ve geleneğe olan sevgisi onu eşsiz bir fenomen haline getirdi. Ödüller kazandığı kitabı “Lala” eşofmanlara ve traşlı kafalara karşı bir melon şapka ve bastondur. Yazar öykü kitabı Smyrna’da Pazar yayımladığında, ufalanmış bir fincanın kuşaktan kuşağa nasıl geçtiğine ilişkin ufak parçalardan oluşan, dilsel olarak kusursuz öyküleri bir tehdit olarak ortaya çıktı.

Ve birden “Balzакlamaca” ortaya çıkıyor - son yıllarda Polonya'nın en güvenilir sosyal portrelerden birini verdiği en iyi kitabı. (...) Gerçekten iyi bir edebiyat kazandık. Sadece klasik sevenler için de değil...⁸⁰

Edebiyatın dışında resimle de uğraşan Jacek Dehnel şık kıyafetleri ve zarif hareketleriyle de adeta ‘yaşam sanatını’ icra eden bir sanatçı gibidir. Bir internet gazetesine verdiği röportajda çok yönlülüğüne ve popülerliğine yapılan vurguya ilişkin şu yorumu yapar:

“- Edebiyat eleştirmenleri tarafından övülen, tanınmış bir şair ve televizyon insanı, çoktan bir star oldu mu?

Tanınmış bir şair tanımlaması biraz abartı. Tam olarak öyle değil. Marcin Świetlicki veya Wisława Szymborska tanınmış bir şairdir, fakat ben değilim. Ben bir televizyon insanı da değilim. Televizyon insanı Kazimierz Szczuka, Katarzyna Dowbor veya Tomasz Kammal’dır. Ben televizyonda sadece, otobüsle giderken ve Varşova Ochota durağında donarken yorumladığım kitapların olduğu, yirmi beş

⁸⁰ <http://www.literackie.pl/recenzje.asp?idautora=11&idtekstu=1927&lang=PL> (12.05.2014)

dakikalık bir kültür programında yardımcı kılavuzum. Eleştirmenler tarafından da çok kısa bir süredir övülüyorum. Bir star olmaya gelince de, hah ha ha, beni çok da tanımladığına emin değilim. Doğrusunu söylemek gerekirse, ekranda görünmeme gerek kalmadan kendi işimden aynı parayı kazanabilseydim, orada beş dakika durmazdım. Ekranı karşı değilim, fakat kendimi televizyonda izlemeyi sevmiyorum.”⁸¹

Jacek Dehnel eşcinselliğini açıkça dile getiren ve yaşayan bir yazardır. Ancak, eserleri eşcinsellik üzerine kurulu değildir. Bu konuya ilişkin şöyle bir yorum yapmıştır:

Bir geyim ben, metinlerimin büyük çoğunluğunda yazarla lirik öznenin bağına geniş bir yer veriyorum ve hatta aşk şiirlerinde duyguların yönelimi bir erkeğedir. Görünüşte her şey uyumlu. Ancak, bu uyumdaki biçimsellik gittikçe kötüleşiyor ve öz tanımlama açısından daha da kötüye gittiğini düşünüyorum: çünkü problem bir aşk şiiri yazarken (öncesinde de düşünürken), beni cinsiyet değil, ondaki aşkın ilgilendirmesine dayanıyor. (...) Yani çok özür dilerim, benim metinlerimde penislere, dövmelelere, AIDS'e, bir utanç durumuna, kabullenme problemlerine, gey haklarına vb. rastlamak zordur. Bunların önemsiz meseleler olduğunu söylemiyorum, ancak, benim için gerçekten başka birçok konu daha elzem.⁸²

⁸¹ http://www.wbp.lodz.pl/pliki/kkkk/kkkk_nr1.pdf, (12.06.2014)

⁸² <http://www.polgej.pl/polecamy-mainmenu-91/bezmenni-mainmenu-100/3605-jacek-dehnel-ur-1980-poeta-prozaik-i-malarz.html> (23.05.2014)

Dehnel, banalizm, postmodernizm ve minimalizm gibi güçlü ve birçok yazarı etkileyen edebi akımların olduğu çağdaş dönemde klasik kaynaklardan ilham alarak oluşturduğu neoklasik denilebilecek stiliyle ön plana çıkmıştır. Üretken bir yazar olarak birçok eser vermiştir. Ancak bütün eserlerinin ortak noktası, geçmişe uzanan bölümlerin olmasıdır. Bu bağlamda çağdaş dönemde klasik bir sanatçı imajı çizdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Ümit vaat eden genç bir yazar olarak ise asıl ününü ve popülaritesini bir nehir roman türü örneği olan romanı *Lala*'yla kazanmıştır. Büyükannesinin hayatını anlatırken, arka planda tarihsel ve kültürel açılardan on dokuzuncu yüzyılın son dönemlerinden itibaren Polonya'daki gelişmeleri ve değişiklikleri ele almıştır. Bu bağlamda, çalışmamızın roman incelemesini içeren dördüncü bölümünde *Lala*'da nehir roman izleri aranırken, yüzyıllar içerisinde Polonya'da yaşanan değişimler de yansıtılacaktır.

IV. BÖLÜM

ROMAN İNCELEMESİ

4.1. LALA

Polonyalı çağdaş yazar Jacek Dehnel'in 2006 yılında yayımladığı, dilimize 2010 yılında çevrilmiş *Lala (Lala)* başlıklı romanı yazarın büyükannesi olan başkahramanı Helena (Lala) Bienietska'nın anıları çerçevesinde, Polonya'nın, dört kuşağın yaşamını içeren uzun bir dönemini yansıtan bir eserdir.

Söz konusu bu uzun dönem Polonya tarihinde 1795-1918 yılları arasında yaşanan işgal, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Bolşevik Devrimi, Polonya'daki Komünizm ve çöküşü gibi birçok tarihi gerçek ve siyasal şartların değişimine bağlı olarak ülkedeki sınıfsal değişiklikler fonunda yansıtılır. Bu noktada, bu uzun dönemin yansıtılışında anlatıcı-yazarın konudan sapma ve zamansal sıçramalar tekniğini kullandığını belirtmek gerekir. Tarihsel olarak sınırları bu teknikle genişletilmiş eserde, yansıtılan dönemlerin alışkanlıkları, gelenekleri, kültürü, yaşam biçimleri ve dünya görüşlerine ilişkin oldukça geniş bir panoramanın okuyucunun gözleri önüne serildiğine tanık oluruz.

Eserin yarattığı nostalji dünyasını köylü yaşamı, yoksulluk ve cahillik, soylu malikaneleri, mal varlıkları, artan ve yok olan zenginlikler, aristokratik kıskançlıklar,

sınıf dışı evlilikler, eksantrik teyzeler, kumarbaz veya eğlence düşkününü eniştelere, atalardan kalma gümüşler, pek değerli halılar ve tablolar, ünlü şair ve yazarlar renklendirmektedir.

Dehnel eserde hem bir karakter (Jacek, bazı bölümlerde Jacuś) hem olayların bir tanığı hem de anlatıcı-yazar olarak yer almaktadır. Ancak, anlatım genellikle Lala'nın ağzından yapılmakta, büyükannenin hafızasının bulanıklaştığı zamanlarda ise anlatıcı-yazar kontrolü ele almaktadır. Eserdeki yüzden fazla karakteri Lala'nın akrabaları, dostları, eşleri ve tanıdıkları oluşturur. Dehnel romanın ikinci bölümünde eserin anlatım biçimine ilişkin olarak okuruna şu bilgileri verir

(...) hikâyemiz anlatım esnasında şekillenir ve iki şekilde, yani bir yandan doğrulanabilir kronolojilere ve olaylar dizisine dayandırılmış ve işlenmiş, üretken bir geçmiş zamanı, öte yandan dile getirildiği anı anlatarak oluşur. Böylece, görünürde olmayan bir yığın kişi çıkar ortaya. Tanıdık adamlar ve kadınlar, tesadüfen oradan geçenler, yakın ve uzak aileler, öncelikle de hikâyenin kahramanları değil, sadece dinleyicisi olan dostlarım. (...) Bu nedenle, bu insanlar anlatımın akışında hiç gem vurulmamış biçimde ortaya çıkacaklar. Dolayısıyla, bir hikâyeye bir kişiyle başlayıp başka bir kişiyle biterse, buna şaşırmanın lütfen. Aslında hikâyelerimizi kendilerine anlatabilmek için gerekiyor olsalar da, farklı olaylarda ortaya çıkan bu kişileri sadece bu hikâyeye bir düzene koyuyor. Geçmiş zaman, geçmekte olan zamanı böyle oluşturacak işte.⁸³

⁸³ Dehnel, Jacek, Lala, Çev. Seda Köycü, Apollon Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 16-17

Bu noktada, eserin başlığına da değinmek yerinde olacaktır. *Lala* başlığı eserin odak figürü Helena Bienietska'yı işaret etmektedir. Babası Valeryan Karnauhov'un Sovyet Rusya'da çalışıyor olmasından ötürü, Helena'nın vaftiz töreni gecikir ve bu sırada, bir taş bebeği andıran güzelliğinden dolayı kendisine Lala⁸⁴ adını takarlar. Büyükanne, gerçek adı Helena olmasına rağmen, hayatı boyunca takma adı Lala'yı kullanır sıklıkla. Öyle ki, torunu, hayatını anlattığı kitabın başlığına gerçek adı Helena'yı değil, Lala'yı uygun bulmuştur.

1980 doğumlu bir yazarın kaleminden çıkan *Lala*, yazıldığı çağın özellikleriyle çok fazla benzerlik göstermeyen, klasik özellikleriyle ön plana çıkan bir eserdir. 1989 sonrası Polonya edebiyatında gözlenen akımlar ve yönelimler içinde sadece *Nostaljik Düzyazıya* ait izler taşımaktadır. Çünkü yazarın yaşamöyküsünün anlatıldığı üçüncü bölümde de değinildiği gibi, Jacek Dehnel'in stili çağının popüler eğilimleriyle paralellik göstermemektedir. Özellikle geçmişe, klasik ve antik motiflere olan ilgisi, eserlerinde *Nostalji Düzyazı* akımının izlerinin bulunmasını açıklamaktadır.

Lala'da da bu akımdan izler bulmak mümkündür. Yazar büyükannesinin çocukluğunun geçtiği Lisuf ve kendi çocukluğunun geçtiği Oliva şehirleri üzerinden hatıraları canlı tutmaya ve geçmişi kaydetmeye çalışmıştır. Bunu yaparken sıklıkla geçmişin idealize edildiği gözlenir. Eskiye yönelik özlem, özellikle büyükanne Lala'nın yaşamöyküsünün anlatıldığı kısımlarda belirginleşmektedir.

⁸⁴ Lalka Lehçe'de "taş bebek" anlamına gelmektedir. Helena'ya lalka isminden türeyen Lala, Lalunya gibi sözcüklerle hitap edilmiştir.

Dehnel kendisiyle kuşak farkı olan büyükannesi ve büyükannesinin ailesi ve dostlarının hikâyelerini anlatırken, kahramanlarıyla kendisi arasında oluşan mesafe nostaljik bir fark ortaya koyar. Bunun yanı sıra okur şimdiki zamanla geçmiş zaman arasında bir karşılaştırma yapma fırsatı yakalar.

Çağının ötesinde bir eser olan *Lala*'yı, bu bölümde nehir roman özelliklerine göre irdelemeye çalışacağız. Bu bağlamda, öncelikle olayların kronolojik bir sırayla özetini verecek ardından eseri sırasıyla nehir roman türünü oluşturan parçalar aile romanı, tarihi roman, çağ romanı ve yaşamöyküsel roman türlerine göre inceleyip ve eserde öne çıkan motifleri irdelleyeceğiz

4.2. ESERİN KRONOLOJİK ÖZETİ

Eserin Gdańsk, Oliva'da geçen ilk bölümü, aslında son bölümüdür. Yazar büyükannesi Lala'nın hayatını yazmaya karar verişini ve eserin yazım ve zamansal özelliklerini okuyucuya açıklayarak, soyağacının başladığı kişiye, Lala'nın büyükbabası Leonard Brokl'a uzanır.

Leonard Brokl *bir metre elli küsur santim boyunda, kuzguni siyah saçlı(...) esmer tenli ve mavi gözlü*⁸⁵ bir adamdır. Brokl soyadı yoksul düştükten sonra Polonya'ya yerleşmiş bir Alman ailesinden gelmektedir. Leonard bir toprak ağasıdır ve kendisine *Büyük Bey* şeklinde hitap edilir. Ancak, bir toprak ağası olarak değil,

⁸⁵ Dehnel, Jacek, s. 10

yoksul bir kentli olarak doğmuştur. (...) *ailenin Lehçe konuşan ilk kuşağından*⁸⁶dır. On sekiz yaşına geldiğinde, gerçek bir Polonyalı vatansever gibi, 1863 yılında başlayan ve 1864 yılına dek süren, Polonya tarihinin en büyük ayaklanmalarından biri olan Ocak Ayaklanması'na katılır. Ayaklanmanın Ruslar tarafından bastırılması üzerine Sibirya'ya sürülür.

Leonard ayaklanmadan önce kimya eğitimini tamamlamıştır. Sürgünden dönünce Kiev' e yerleşir. Dönemin şeker sanayisindeki gelişmelerini yakından takip eder ve bir yandan da profesör olmaya hak kazanır. Hisse senetleri alıp satarak oldukça zenginleşir ve Lala'nın çok akıllı, ancak pek entelektüel olmayan, henüz küçük bir çocukken annesi babası öldükten sonra manastıra bırakılan ve orda büyüyen büyükannesi Vanda Ceviontkieva ile evlenir. Büyük bir şeker fabrikası, bir otomobil ve büyük bir ev alır. Dünyayı dolaşır. Değerli tablolar, heykeller, halılar, mobilyalar satın alır. Örneğin, Leonard Ukrayna'da ilk otomobil satın alan kişidir. Leonard zaman zaman iflas etse de, şanslı bir adam olarak, elinde kalan son rublelerle yaptığı yatırımlarla yeniden zenginleşir. Bunların yanı sıra, Leonard ve Vanda çiftinin Zoşya, Eva, Ruja, Maçiey ve İrena adında beş çocukları olur.

Zoşya henüz on iki yaşında körbağırsak krizinden ötürü ölür. Çocukluk dönemlerini büyük bir zenginlik içinde geçirmelerine rağmen, orta öğrenim dönemlerinde babalarının iflası dolayısıyla eğitimleri aksar. Maçiey erkek çocuk olduğu için Almanya'daki eğitimine iflas döneminde de devam eder. Kızlar ise evde oturup iyi bir koca adayı bekler ve piyano, resim, nakış gibi konularda kendilerini

⁸⁶Dehnel, Jacek, s. 11

geliştirmeye çalışırlar. Ancak, gelecekte Lala'nın annesi olacak İrena'nın eğitim masraflarını arkadaşları üstlenir. Zaten okumaya istekli olmayan Ruja için bu durum problem olmazken, özellikle plastik sanatlarda yetenekli olan Eva için bu hazmedilemez bir durum olur. Dolayısıyla, İrena'ya karşı her zaman tepki doludur. Eva, soyadı Meh olan bir entelektüelle, Ruja ise Avusturyalı General Şimiçek ile evlenir.

Eva'nın sıra dışı bir karakteri vardır. Öyle ki, kocası onun garip davranışları yüzünden Volhynia Voyvodalığı görevini kaybetmiştir. Örneğin, bir leylek ve domuz yavrusuna tasma takarak kentte dolaştırır veya eşinin oldukça önemli konukları evlerine geldiklerinde, eski bir sabahlıkla ortalıkta gezinir. Eva'nın Staş ve Vancia adında iki çocuğu olur. Staş henüz on iki yaşında hastalanarak ölür. Vancia ise İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından esir alınıp Varşova'daki Pawiak hapisanesinde işkence edilerek öldürülür.

Ruja'nın ise Avusturyalı bir general olan kocasından Zcişek ve Alina adında iki çocuğu olur. Kuzenleri Lala'yla tatillerde Lisuf'a geldikleri zaman görüşürler. Zcişek oldukça haylaz bir çocuktur. Lala'yla yüzdükleri gölette ya onu boğmaya çalışır veya kendisi boğuluyor taklidi yaparak, henüz yedi yaşında olan küçük kuzenini korkutur. Haylazlığının yanı sıra, Zcişek'te dikkat çeken bir diğer özellik homoseksüel yönelimlerdir. Giydiği çiçekli ve renkli gömlekleri, makyaj yapması ve tuhaf erkek arkadaşlarıyla olan birliktelikleri homoseksüelliği işaret etmektedir. İronik bir şekilde Zcişek savaştan önce denizde yüzerken ayağına giren kramp sonucu, Varna'da boğularak ölmüştür.

Alina ise Lala'nın anılarında kardeşinin tam zıttı bir karakterdir. Hiçbir şeyden korkmayan, güçlü ve koruyucu karakteri olan bir kızdır. Ancak, savaş sırasında Naziler tarafından öldürülür.

Münih'te öğrenim gördüğü sırada frengi hastalığı kapalı İrena'nın kardeşi Maçiey ise kaçık bir mühendistir. Ukrayna'da çalıştığı fabrikada Kara Birlik⁸⁷ tarafından yapılan katliamdan yaralı olarak kurtulur. Ancak, insanların vahşice süngüden geçirilişlerine, boğazlarının kesilişine tanık olur ve bu olaydan sonra bir daha kendine gelemez. Ara sıra sinir atakları geçirse de, günlerini böcekleri gözlemleyerek, sakin sohbetlere katılarak, ağaç kabuklarından, ipliklerden ve keten parçalarından gemiler yaparak geçirir.

Önce konservatuara giden, ardından da astronomi eğitimi alan İrena ise kardeşlerinden oldukça farklıdır. İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça ve elbette Lehçe dillerini konuşabilmektedir. Bu sırada ekonomik durumu yeniden düzelen babasıyla yurt dışı seyahatlerine katılıp bilim ve sanat alanında kendini geliştirir. İrena entelektüel yönüyle olduğu kadar, aşklarıyla da dikkat çekmektedir. Örneğin, Genç Polonya Dönemi sonunda ve İki Savaş Arası Dönem'de sanat etkinliği gösteren şair, yazar, sanat kuramcısı ve çevirmen olan Bolesław Leśmian'la flört etmiştir. İlk evliliğini oldukça yakışıklı bir askeri doktor olan Doktor Bienietski ile yapar.

⁸⁷ Çarlık Rusya döneminde vahşi, saldırgan bir tutum sergileyen bir suç örgütüdür.

İrena' nın Doktor Bienietski'den Romuşya adında bir kızı olur ve üçü birlikte Kiev'de daireleri kiraya verilen taş bir binada yaşarlar. Oldukça yakışıklı bir adam olan Doktor, karısını farklı insanlarla aldatmaktadır sürekli. Ancak, aynı apartmanda oturan evli bir kadın olan Bayan Koritko ile gerçek ve uzun süreli bir ilişkiye başladığında, evliliği bitme sürecine girer. İrena da yine aynı apartmanda oturan komşularından, karısı kendini başka bir adamla çoktan aldatmaya başlamış oldukça çalışkan ve dürüst bir avukat olan Valeryan Karnauhov ile yakınlaşır. Kendilerini zaten çoktan aldatmış eşlerinden ayrılıp birlikte olurlar. Ancak, İrena hamile kaldığında, boşanma ve evlenme belgelerini yetiştiremedikleri için eski kocasının soyadını henüz değiştirmeden ailesinin yanına, Moravitsa'ya gider. Valeryan ise Ukrayna Sovyetler Birliği'nin bir parçası olunca, Varşova'ya döner. Burada bir yandan avukatlık denklik belgesi almak için çabalarken, bir yandan da Lehçe'sini ilerletmeye çalışır.

İrena ve Valeryan'nın bu evliliğinden 1919 yılında Kieftse'de Helena yani Lala dünyaya gelir. Ancak, ona öz babasının soyadını değil de, İrena'nın eski kocasının soyadını verirler. Çünkü Valeryan bir Rus'tur ve çocuk Polonya'da bir Rus soyadı taşırsa, kuvvetle muhtemel aşağılanmalara ve dışlanmalara maruz kalacaktır. Bu sırada Valeryan Sovyet Rusya'dan kolaylıkla çıkamadığı için çocuğun vaftiz töreni gecikir ve o ana kadar bir taş bebeği andıran güzelliğinden dolayı ona Lala adını takarlar. Oysa gerçek ismi Helena'dır. Lala yıllarca gerçek adından çok bu lakabı kullanır. Valeryan kızına ancak dört yaşına geldiğinde kavuşabilir.

İrena'nın eski kocasından olan kızı Romuşya ise gençliğinde annesinden tüberküloz hastalığı kapar. İrena da hayatı boyunca bu hastalıktan muztarıptır. Yılın altı ayını dağlarda, sanatoryumda geçirir. Romuşya da yıllarca bir hastalanıp bir iyileşerek hayatını sürdürür. Birinci Dünya Savaşı sırasında büyük bir açlığın ve soğğun egemen olduğu Kaliş kuşatmasına tanıklık etmiş ve bu olumsuz şartlar hastalığını tetiklemiştir. Kendisini çok seven ve iyileştirmek isteyen bir doktorla evlenir, ancak, tüberkülozla verdiği savaşı birkaç sene içinde hastalık kazanır ve Lala henüz beş yaşındayken, ablası Romuşya hayata veda eder.

Leonard Brokl Bolşevik Devrimi'nden önce şeker fabrikasından kazandığı paralarla toprak satın almaya karar verir. Seçkin bir malikâne, bağı ve serasından oluşan, Kieltse yakınlarındaki Moravitsa'yı satın alır. Bunun yanı sıra, kimyager olarak da bilimle sadece kendi zevkleri doğrultusunda ilgilenmeye devam eder. Avrupa'dan, İngiltere'den, Fransa'dan, İtalya'dan, Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan birçok araştırmacıyla mektuplaşır. Ancak, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, bu mektuplaşmalar devlet sırlarını ifşa etmek olarak algılanır ve tutuklanır. Karısı Vanda ise Leonard'ı aklayacak belgelere oldukça cesur ve süratli bir şekilde ulaşır, kocası kurşuna dizilmek üzere tam idam mangasının önüne getirildiği sırada, onu tuttukları kaleye varıp hayatını kurtarır.

Savaş her şeyi etkilediği gibi, yaşadıkları toprakları da etkilemiştir. Moravitsa'dan Alman, Rus ve Avusturyalı savaş birlikleri geçmiştir. Her gelen birlik evlerine ve topraklarına daha çok zarar vermiştir. Büyükanne Vanda'nın enkazın içinde oturmayı reddetmesiyle, Leonard Moravitsa'yı kiraya verip biraz daha ilerde

oldukça büyük bir toprağın üzerinde kurulu malikânesi, bağı, bahçesi, ahır, samanlığı, arabalığı, mahzeni ve kulübeleri olan Lisuf'u satın alır.

Kieltse'deki dairelerinde İrena, Valeryan, Valeryan'ın kız kardeşi Saşa ve Lala birlikte yaşarlar. Valeryan işe gider gelir, Saşa piyano dersleri verir, İrena yılın yarısını sanatoryumda geçirir, Lala ise okula gitmektedir. Valeryan'ın iki kız kardeşi vardır: Saşa ve Lola. Lola eğitim almazken, Saşa konservatuara gitmiştir. Büyük bir keman virtüözü ve aynı zamanda büyük bir banka ağının varisi olan Mişa de Sicard ile evlenir. Zengin, yakışıklı, ukala, tahammül edilemez bir adam olan Mişa bir gün, zengin ve gösterişli hayranlarından biri olan Amerikalı bir kadının peşinden Amerika'ya giderek, karısını tek başına bırakır. Ancak, Mişa'nın hayatı bir süre sonra değişmeye başlar. Kadın onun ukalalıklarına ve histeri krizlerine dayanamaz ve onu terk eder. Bu sırada Çarlık Rusya'sının Bolşevik Devrimi'yle Mişa'nın varisi olduğu banka ağı kamulaştırılır. Ülkedeki tüm diğer zenginler gibi, Mişa'nın ailesine de toplama kamplarının yolu gözükür. Bu yüzden Amerika'da beş parasız yaşamak zorunda kalır. Saşa ise Mişa'dan boşanır ve Valeryan'la yaşamaya başlar.

Vanda ve Leonard'ın Lisuf'u satın almalarının ardından İrena ve ailesi de onlarla yaşamaya başlar. Lala koca çiftliğin tek çocuğu olma ayrıcalığına sahip olmasına rağmen, köylü çocuklarıyla oynar, yemeğini ve oyuncaklarını onlarla paylaşır. Bu noktada Lala'nın tüm ailesinin böyle bir davranış biçiminde etkili olduğunu söylemek gerekir. Örneğin, büyükbaba Leonard bir toprak ağası olmasına rağmen, köylülere ve çocuklara her zaman yardımsever ve yumuşak davranır. Lala'nın annesi ve babası, İrena ve Valeryan ise entelektüel açıdan kendilerini

oldukça geliştirmiş kişiler olmalarına rağmen, kendilerini belirli bir zümrenin içine hapsetmemiş, gerçekçi bakış açılarını kaybetmemişlerdir. Örneđin, Yahudi karşıtlığının çok yaygın olduğu İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Yahudilere sempatiyle yaklaşmış ve çocukları Lala'yı da bu anlayış doğrultusunda yetiştirmişlerdir. Ayrıca yine bu dönemde, Yahudi ekonomisini engelleyip bir Polonya Katolik ekonomisi kurmayı amaçlayan, genellikle Polonyalı entelektüel burjuvaların desteklediği, Roman Dmowski'nin liderliğindeki Narodowa Demokracja (Ulusal Demokrasi) Partisi'nin milliyetçi görüşlerini reddederek, cumhurbaşkanı olan Józef Piłsudski'yi desteklemişlerdir. Bunların yanı sıra, iki savaş arasında yaşanan büyük yoksulluk döneminde Valeryan yoksul görünümlü işsiz insanları sürekli evine davet eder ve ayrılırken de ceplerine mutlaka erzak sıkıştırır. İrena ve Valeryan çevrelerindeki ihtiyaç sahibi insanlara maddi ve manevi açıdan sürekli yardım etmeye çalışırlar.

Bu sırada büyükbaba Brokl yaşlandıkça çocuklaşmaya ve bunamaya başlamıştır. Örneğin, evdeki en değerli eşyaları birkaç kuruşa eskicilere satar. Kısa bir süre sonra öldüğünde, hayatı boyunca ona yardım eden şans meleği, torunu Lala'yı koruyup kollamaya başlar sanki. Öyle ki, eser içinde Lala akıldan çok şansa sahip olduğunu sık sık vurgular.

Lala Kieltse Lisesi'nde klasik bir eğitim alır. Latin, Fransız ve Rus dillerini konuşabilmektedir, Fransız, İngiliz ve Rus edebiyatlarına hâkimdir, ayrıca Yunan mitolojisine karşı oldukça ilgilidir. Okulunu henüz bitirmeden, Adek adında, Almanca'sı çok güçlü, popüler, ancak bir o kadar da ukala bir şairle nişanlanır.

Ancak, Adek Lala'nın da içinde bulunduğu bir edebiyat toplantısında kadının ve ilham perisinin gereksiz olduğundan söz eder ve bu zaten gergin olan Lala'nın tüm ipleri koparmasına neden olur. Aynı toplantıda kendisini dansa kaldıran, oldukça zeki ve üstün edebi yeteneklere sahip Yulyan Rogojinski ile görüşmeye başlar. Kısa bir süre sonra nişanlanırlar, ancak, Valeryan Lala'nın eğitimi bitmeden evlenmelerine izin vermez.

Lala Yulek'le⁸⁸ birlikte yükseköğrenimi için Varşova'ya gider. Yulek Latin dilleri ve edebiyatları bölümüne, Lala ise hukuk fakültesine kaydolur ve Yulek'in teyzesi aracılığıyla Yargıtay hâkimi Bay Luksemburg'un evinde bir sene boyunca pansiyoner olarak kalır. Ancak, ikinci sene hem hukuk fakültesini bırakıp Latin dilleri ve edebiyatlarına kaydolur, hem de Luksemburg'ların evinden ayrılıp Varşova Kraliyet Sarayı'nın müze bekçisi olan büyük amcası Kajimiej Brokl'un yanına taşınır. İki savaş arası dönemin sonlarında Varşova Üniversitesi'nde de antisemitist olaylar artmış ve her sınıfta Yahudi öğrenciler kendilerine ayrılan sıralara oturmak zorunda bırakılmışlardır Ancak, Lala ve Yulek bu tavra karşı çıkarak, Yahudilere ayrılmış sıralara oturup durumu protesto ederler.

Yulek mezun olmuştur. Lala ise ekim ayında yapılacak olan sınavına giremeden üniversitedeki antisemitist olayların had safhaya ulaşmasından dolayı üniversite kapatılır. Artık savaş kapıdadır. İnsanlar marketlerden kapış kapış erzak stoklamakta, Ulusal Banka ise vatandaşlardan paralarını hesaplarından çekmemelerini istemektedir. Polonyalıların çoğunun aksine, Lala'nın babası

⁸⁸ Yulyan adının kısaltılmış halidir.

Valeryan hayatı boyunca Moskof lakabına maruz kalmasına rağmen, gerçek bir vatansever gibi davranır ve parasını bankadan çekmez. Ancak, bu yüzden savaşın başlamasıyla birlikte tüm paralarını kaybederler.

Nazi Almanya'sı Lisuf'a yaklaşırken, malikânenin içinde herkeste ayrı bir telaş başlar. Örneğin, Eva teyze ve Saşa hala büyükbaba Brokl'dan kalma, duvarlarda asılı olan çok değerli halıları kurtarmaya çalışırken, İrena ve yardımcısı Genya Nazilerin eve geldiklerinde -tüm diğer malikânelerde söyledikleri gibi- 'Polonya domuzlarının yaşadıkları yer' yakıştırması yapmamaları için, köşe bucak temizlik yaparlar.

Nihayetinde bir Alman birliği Lisuf'a gelir. Büyükanne Vanda çiftliğine dair Arşidük Ferdinand'la imzalanmış dokunulmazlık belgesini birliğin komutanına oldukça sert bir biçimde gösterir. Bu belgenin artık hiçbir değeri olmamasına rağmen, Alman komutan büyükanneye oldukça saygılı davranır. Çünkü evin temizliğinden, içindeki değerli tablolar, heykeller ve kitaplardan ve elbette oldukça cesur ve sert olmalarının yanı sıra, bir o kadar da zarif ve görgülü olan bu Polonyalılardan etkilenmiştir.

Naziler savaşın sonuna dek Lisuf'ta kalır ancak, evdeki tek bir parçaya bile zarar vermezler. Aksine, ev halkına ve bahçe işlerine yardımcı olan birer kiracı gibi davranmışlardır.

Yulek ise savaşın başladığı sırada Varşova'dadır. En ağır Şekilde bombalanan Őehirlerin başında Varşova gelmektedir. Hiçbir zaman bir kahraman veya bir asker olmayan genę Şair askere alınır. Ancak, Valeryan'ın m¼dahalesiyle bir hafta içerisinde Lisuf'a getirilir. Uzun yıllardır nişanlı olan Yulek ve Lala sade ve yoksul bir t¼renle evlenir. Vanda, İrena, Valeryan, Eva, Mağiej, Saşa ve Lala'nın Nazilerle birlikte yaşadığı ęok da b¼y¼k olmayan malik¼neye Yulek de yerleşir.

Bu sırada savaş t¼m vahşetiyle devam etmektedir. Lisuf'ta kalan Naziler her ne kadar kan ve vahşet yerine, sanattan ve zarafetten hoşlansalar da, Şehrin geri kalanına yayılmış diğerleri için aynı Őeyleri s¼ylemek m¼mk¼n değildir. Kiertse'de Yahudi katliamları ęoktan başlamıştır. Her Yahudi tespit edilir, eşyalarına el koyulur ve hendeklerde kurşuna dizilip ¼ld¼r¼l¼rler.

Bu sırada Paris savaşmadan Almanya'ya teslim olur. ęok b¼y¼k tarihi değeri olan m¼zeleri, kiliseleri, k¼t¼phanelerindeki el yazmaları bu sayede tarumar edilmez.

Lala ve ailesi savaş sırasında geğimlerini ettikleri patateslerden ve sahip oldukları iki inekten sağlarlar. Bu d¼nem yoksulluk ęekmelerine rağmen, b¼y¼k yaraları olmamıştır. ę¼nk¼ Lala ve ailesini sadece Naziler değil, k¼yl¼ler ve Yahudiler de sayıp severler. ę¼nk¼ savaş sırasında da savaştan ¼nce de -aslında bir aile geleneği olarak- t¼m yoksullara, k¼yl¼lere ve Yahudilere adaletli ve sevgi dolu, yardımsever bir tavırla yaklaşmışlardır.

1942 yılında Lala'nın babası Valeryan ekmek almaya gittiği sırada bir anda fenalaşır hayatını kaybeder. Herkes tarafından çok sevilen ve sayılan Valeryan'ın cenaze töreni Kielce'de yapılır. Tören öylesine kalabalık olur ki, Naziler cenaze töreninin gizli bir toplantı veya yasa dışı bir gösteri olup olmadığını kontrol etme gereği duyup bir askeri birlik gönderirler.

Ertesi yıl ise Lala'nın annesi İrena dinlenmek için yattığı yatağından bir daha kalkamayarak ölür. Kızının acısına dayanamayan ve artık doksan yaşını geçkin olan büyükanne Vanda İrena'nın defnedildiği günün gecesi yataktan düşüp yerlerde sürünür ertesi sabah buz kesmiş bir vaziyette kapının ağzında ölü bulunur.

Bu acı verici ölümlerin ardından malikânedeki hayat Nazilerle sürüp gitmektedir. Lala'nın çocuk sahibi olmayı arzuladığı bir dönem başlamıştır. Ancak, geçirdiği böbrek veremi hastalığı sırasında yanlış tedavi uygulanmış olan Yulek'deki sorunun hayâlarında olduğu düşünülmüştür ve o günden itibaren çocuk sahibi olma şansını kaybetmiştir artık. Bu yüzden Lala kendisine bir dölleyici aramaya karar verir. İşte tam da bu sırada, malikânedeki kalıp kalamayacağını sormak için Lisuf'a bir orman mühendisi olan Zigmunt Karpinski gelir. Mühendis olmasının yanı sıra, oldukça iyi düzeyde piyano çalan ve mucitlik özelliği olan Zigmunt savaş döneminde hem Nazilere hem de Sovyet askerlerine karşı silahlı mücadele veren yeraltı örgütü Ülke Ordusu'nun (Armia Krajowa) bir üyesi olarak bu örgütün Suikast Birimi'nde (Kierownictwo Dywersji Komendy Główniej Armii Krajowej) çalışmakta ve orman müdürlüklerini dolaşmakta, aynı zamanda da aslında.

Lala Zıgmunt'la çocuk yapmayı dener, ancak, bir sonuç alamaz. Bu sırada Zıgmunt 1944 yılında patlak veren, Ülke Ordusu birliklerinin Varşova'yı Alman işgalinden kurtarmak için gerçekleştirdiği Varşova Ayaklanması'na katılmak için Varşova'ya gider. Burada bir bombardıman sonucu yaralanır, bir süre kaçtıktan sonra yakalanır ve toplama kamplarına gönderilir. En son Murnau kampına gönderildiği sırada, Sovyet ordusunun Polonya topraklarına girmesiyle dış cephelerde de savaşı kaybetmiş Almanya geri çekilmek zorunda kalır. Alman toplama kampları boşaltılır. Bu sayede Zıgmunt ölümün kıyısından döner.

Nazilerin savaşı kaybetmesiyle Lisuf'taki hayat da değişir. İlk Lala'nın çiftliğinde bir kiracı gibi yaşayan Nazi askerleri gitmiş, yerlerine tüm Lisuf'u harabeye çeviren Sovyet askerleri gelmiştir. Nazilerin aksine, evdeki tüm eşyalara kamulaştırma adı altında el koyarlar. Bu sırada burjuva olduklarını tespit ettikleri herkesi kurşuna dizerler. Lala ve kocası bu katliamdan tüm köylülerin öğretmen olduklarına tanıklık etmeleri sayesinde kurtulur. Sovyet askerleri insanların eşyalarını çalmanın yanı sıra, her ne kadar bu Lisuf'ta yaşanmamış olsa da (bunda Lala'nın çok iyi derecede Rusça konuşabilmesinin, cesur ve sert tavrının oldukça payı vardır) köyün diğer kadınlarına tecavüz ederler.

Savaşın sona ermesinden sonra Yulek ve Lala Kiertse Kültür Ofisi'nde bir iş ve lojman edinirler. Yulek köy köy dolaşp dağılmış koleksiyonlardan arta kalanları toplarken, Lala film eleştirileri ve makaleler yazmakta, zaman zaman da farklı şehirleri dolaşp konser salonu için piyano almak gibi görevleri yerine getirmektedir.

Komünistlerin, Avrupa’da tanıtımlarının iyi bir şekilde yapılmasını istedikleri için yurtdışı temsilciliklerine, entelektüelleri atadıkları dönemde, Yulek’e Belçika’daki Polonya elçiliğinde kültür ataşeliği teklif edilir. Lala Lisuf’taki malikâneyi okulun kullanımına verir, Kiletse’deki dairesini de kapatıp bir yakınına teslim eder. Ancak, büyükbabasından kalma son değerli eşyaları da bu tanıdıkları yağmalar.

Belçika savaşa katılan ülkeler arasında en az zarar görenidir. Çünkü Belçika Kralı teslim olup işgalcilerle işbirliği yapmıştır. Bu yüzden Belçika’da gaz, su, elektrik, ilaç, gıda, mobilya gibi ihtiyaç olan her şeyi bulmak mümkündür.

Lala ve Yulek’in Belçika’da katıldıkları davetlerin en gösterişli olanları genellikle Sovyetler Birliği elçiliğinde olanlardır. Sovyetler Birliği’nde yoksulluk ve sefalet olmasına karşın, Belçika’daki elçilikte davetler büyük bir bolluk içinde geçmektedir. En yoksul davetler ise İngiliz elçiliğindedir. Savaştan sonra oldukça yoksul düşen İngiltere’nin elçiliği de müsriflikten kaçınmaktadır.

Burges’e yaptıkları bir gezi sırasında şair Gavçinski’yle⁸⁹ tanışır. Onu da dönmeye ikna ederek, bir buçuk yılın ardından 1946 yılında Polonya’ya geri dönerler.

⁸⁹ Adı geçen sanatçı özellikle İki Savaş Arası Dönem’de *Kwadryga* grubunda satirik ve politik şiirleriyle öne çıkmış şair Konstanty Ildefons Gabczyński’dir.

Polonya'ya döndüklerinde, Lala'nın Zıgmunt'la yeniden karşılaşması üzerine Yulek ve Lala boşanır. Lala ve Zıgmunt'un yanı sıra, Yulek de yaşadığı trajediler sonucu küçük oğluyla dul kalmış bir kadınla evlenir.

Lala ve Zıgmunt evlendikten sonra Şiedltse'ye yerleşir. Zıgmunt Devlet Orman İşletmeleri'nde çalışır. Pavev ve Anya adında iki çocukları olur. Lala'nın oğlu Pavev oldukça sevimli bir görüntüsü olmasına rağmen, çok yabani bir karaktere sahiptir. Müziğe karşı yeteneği olsa da haylazlığı ve tembelliği yüzünden piyano çalmayı hiçbir zaman öğrenemez. Oysa Anya oldukça akıllı ve uysal bir kızdır. Çocukları ve hastalıklarıyla oldukça yoğun bir şekilde uğraştıkları için, Stalin dönemi Lala ve Zıgmunt'u siyasi olarak çok fazla etkilemeden geçer. Ancak, Polonya'daki herkes gibi onlar da yoksulluğu ağır bir şekilde yaşar. Zıgmunt gece gündüz ara vermeden çalışmasına karşın, ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para kazanamaz. Üstüne üstlük, Zıgmunt Orman İşletmeleri Bölge Müdürlüğü'nde avlanmalarla ilgili bir sahtekârlığı ortaya çıkarınca, Biavıstok'a sürülürler.

Lala burada konserlere ilişkin eleştiri yazıları yazar, çocuklar için yılbaşı partileri düzenler ve civar köyleri gezip folklor malzemeleri toplar. Bu işleri yaparken, çevresindeki insanlara elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışır. Örneğin, yılbaşı çamlarını süslemek için açlık çeken sanatçıları görevlendirir ve bu sırada karınlarını tıka basa doyurur. Bunun dışında, sefalet çeken bir köye ilişkin oldukça güzel sepet yaptıkları konusunda bir yazı yayımlar. Bunun ardından köye sepet siparişi yağar.

Zıgmunt'un Biavıstok'ta da ortaya çıkardığı bir sahtekârlık dolayısıyla, Stalin idaresi tarafından yeni bir sürgüne, Gdańsk'a gönderilmesi yönünde bir karar çıkar. Ancak, bu taşınma masraflarını karşılayabilecek bütçeleri yoktur. Kereste tüccarı bir Yahudi olan Bay Rujalski savaş öncesi, savaş dönemi ve sonrasında kapılarını Yahudilere hiçbir zaman kapatmamış olan Lala'ya taşınma masrafları için gereken tutarı karşılıksız olarak borç verir.

Gańdsk Oliva'da bahçeli bir ev alırlar. Ev oldukça eski olmasına rağmen, Lala Lisuf'taki bahçesini anımsayarak, harabe halindeki bahçesine, komşuların kireçli diye küçümsediği topraklara sabırla hayat verir. Lala çiçeklerin, ceviz ve kiraz ağaçlarının gölgesinde çocuklarını ve hatta kızı Anya'nın oğlu, torunu Jacek'i (yazar) bu bahçede yetiştirir.

Zıgmunt torunu Jacek on bir yaşındayken kanserden ölür. Lala çok sevdiği kocasının ölümünden sonra ruhsal ve fiziksel olarak oldukça çöker. *Bu korkunç bir adaletsizlik. Birbirine âşık çiftler birlikte ölmeliler. Bense şimdi şunun gibiyim... İşte, bak, yaşlı bir kadını anlatan şu şiirde. Dünyanın renkli kilimi üstünde koyu bir leke gibiyim.*⁹⁰ der sık sık.

Jacek zamanının çoğunu büyük annesiyle geçirir. Onun uzun, gerçek ve tarihi olaylarla dolu yaşam öyküsünden parçalar dinleyerek, aynı zamanda klasik edebiyat ve sanat üzerine bilgilerinden faydalanarak büyür. Öyle ki, entelektüel bilgi birikiminin temel yapısını büyükannesi sayesinde oluşturmuştur. Varşova'da

⁹⁰ Dehnel, Jacek, s. 293

üniversiteye başladığı sırada, Lala'nın rahatsızlığı gittikçe artar, hafızasını her geçen gün biraz daha yitirir. Kızı Anya'nın evde neler yapması gerektiğini hatırlatan notlarını bile artık okuyamaz duruma gelir.

Jacek yaz tatillerinin tamamını büyükannesinin yanında, onun bakımını üstlenerek geçirmektedir. Yemeğini tek başına yiyemeyen, tuvaletini yapamayan, yıkanamayan Lala yaşadığı hareketli ve cesur hayatın ardından küçük bir çocuk gibidir artık. Yaşam sanatını öğrendiği büyükannesinin bu halinden oldukça etkilenen Jacek Lala'nın hayatını yazmaya karar verdiği kitabını, kendi doğumunu not ettiği bölümle sonlandırır:

Bu hikâye böyle son buluyor işte. Ben doğuyorum. Kitabı da bitiriyorum böylece. Aslında, samimi olmak gerekirse, tüm bunlar şu anda oluyor, hatta sizler az sonra kitabın kapağını kapattığınızda, Ukrayna'daki arabacı hani neredeyse kendiliğinden ağzına giriveren iri erikleri elinin tersiyle itip 'Ağacını diken ben değilim ki yiyeyim.' diyecek. Güneş de batıdan batıp doğudan doğuyor hala.

Gdańsk ve Varşova, 09,2000-11,2002⁹¹

⁹¹ Dehnel, Jacek, s. 344

4.3. LALA'DA AİLE ROMANI İZLERİ

Yukarıda anlatıldığı üzere, konusunu genellikle kent soylu veya soylu ailelerin oluşturduğu aile romanlarında birkaç kuşak kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır. *Lala*'da da dört kuşak boyunca anlatılan aile kent soylu bir ailedir. Soyağacının en başından sonuna dek bakıldığında, aile üyeleri eğitilmiş, sanatsal eğilimleri ve sanatsal pratikleri olan kişiler olarak öne çıkmaktadırlar. Örneğin, büyükbaba Brokl zengin bir sanayici olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir kimya profesörüdür. Kızı İrena beş dil konuşur, aynı zamanda piyano çalar, müzik ve felsefe üstüne uzun sohbetlere katılır. Lala'nın halası Saşa konservatuvar okumuştur. Lala'nın ilk eşi Yulyan iyi bir edebiyatçı ve çevirmendir. Örneğin, Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı nehir roman serisinin son cildini çevirmiştir. Romanın aynı zamanda bir kahramanı da olan yazar Jacek Dehnel küçük yaşlarından itibaren büyükannesinin verdiği edebiyat, müzik ve felsefe dersleri arasında yetişmiştir. Öyle ki, Dehnel'in gençlik dönemlerinde ikisi bir sohbetin eşit derecede iki tarafı haline gelip Miłosz'un veya Tokarczuk'un bir kitabını tartışabilmektedirler.

Bunların dışında, romandaki olayların birçoğunun yaşandığı Lisuf'taki malikâne değerli kitaplar, tablolar, halılar ve heykeller gibi önemli sanat eserleriyle doludur.

Nehir romanların en büyük bütünleyici parçası olan aile romanlarının en belirleyici özelliklerinin başında eserlerde kullanılan motifler gelmektedir. Örneğin, ev motifi romanların çoğunlukla merkezinde yer alan ve ayrıntılı bir şekilde işlenen

motiflerden biridir. Ev konumundan bahçesine, içinde yer alan mobilyalara, avizelere, çatal bıçak takımından tablolara kadar uzun uzun betimlenir. Ev motifinin, ne kadar detaylı anlatılırsa, içinde yaşayan kuşaklara ilişkin o kadar detaylı bilgi sahibi olunacağı için, aile romanlarında önemli bir yeri vardır.

Lala ev motifi bakımından oldukça zengin bir romandır. Bu yüzden *Lala*’da ev motifi olarak öne çıkan, sırasıyla Moravitsa, Lisuf ve Oliva’yı ele almak yerinde olacaktır.

Büyükbaba Brokl Kiev’de bulunduğu zamanlardan arta kalan parayla seçkin bir malikâneye, bağa ve seraya sahip, Kieltse yakınlarındaki Moravitsa’yı satın alır. Dünya Savaşı sırasında Almanlar, Ruslar ve Avusturyalılar tarafından tahrip edildiği için burada çok uzun süre kalamamış olsalar da, bu malikânede seçkin konukların ağırlandığı, büyükanne Vanda’nın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

Moravitsa’da,” dermiş hep büyükannemin büyükannesi Vanda, “serada kavunlarımız vardı, ama Cumhurbaşkanı Moşçitski tadını beğenmemiştii ikram ettiğimde.”⁹²

Eserdeki olayların birçoğunun yaşandığı ve en çok ön planda olan ev ise Lisuf’taki malikânedir. Çok yara almış Moravitsa’yı savaştan sonra kiraya veren büyükbaba Brokl yine Moravitsa’ya yakın olan Lisuf’u satın alır. Köy yolunun iki yanında bulunan tepelerden birinde, oldukça büyük bir arazi üzerine kurulu olan

⁹² Dehnel, Jacek, s. 50

malikânenin altı odası ve bir mahzeni vardır. Bunun dışında, bir bağı ve bahçesi, kulübeleri, arabalığı, ahır ve samanlığı vardır. Malikânenin iç planı romanda şöyle ifade edilir:

*(...) küçük bir sofa, mutfak, kiler, Büyükanne Vanda'nın Arşidük Ferdinand'dan alınmış belgeleri Almanlara gösterdiği Büyükbaba Brokl'un odası, Eva teyzenin oldukça büyük odası (...), Maçiey dayının odası, Büyükanne Vanda'nın küçük odası ve Büyükbaba Brokl'un tablolarının asılı olduğu, ayrıca bir tarafında Napolyon, diğer tarafında (...) Valeryan'ın Rusya'dan getirdiği Lenin büstünün bulunduğu büyük bir salon.*⁹³

Lisuf'taki ev değerli kitaplar, tablolar ve halılarla doludur. Örneğin, Büyükbaba Brokl gerçek bir Potter tablosuna sahiptir. Ayrıca, evindeki bazı parçalar kraliyet sarayında olanlardan bile daha değerlidir:

“Size daha önce söyledim mi bilmiyorum, ama malikânede bazılarının çok değerli olduğu bir yığın halı olurdu hep; bu halıları Büyükbaba Brokl henüz zenginken almıştı; bu halılardan birinin Varşova'daki Kraliyet Saray'ında bulunan halılardan biriyle aynı, sadece biraz daha değerlisi olduğunu anımsıyorum.”

“Niye daha değerlisi?”

“Çünkü bir halı dokunurken, bazen ip yetmez ve ip eklemek gerekir, bu eklemeler de halıda ton farkı olan bölgeler oluşturur hep, birazcık daha açık ya da

⁹³ Dehnel, Jacek, s. 52

birazcık daha koyu renkli bölümler oluşur; bu farklı renkli bölümler bizim halıda daha küçük, Kraliyet Saray'ındaki halıda ise daha büyüktü, her neyse.”⁹⁴

Savaşlara ve işgallere alışmış ailenin kapısına İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte Naziler dayanır bu kez. Ancak, düşman askeri bile evin güzelliğinden etkilenir. Lisuf'a yerleşen Alman Yüzbaşı Lala'ya şöyle der:

Bir Polonya evinde bu kadar güzel tablolara, bu kadar muhteşem kitaplara, bu kadar zevkli bir iç tasarıma rastlayacağımı hiç ummazdım.⁹⁵

Kuşaklar boyu bir aileyi anlatan *Lala*'nın diğer aile romanlarından farkı, bir kuşaktan diğerine aktarılacak eşyaların, resimlerin, kitapların, tabloların, kısacası anıları oluşturan bütün parçaların bombalarla veya askerlerin zorbalıklarıyla tarumar edilmesidir. Bu yüzden de güzelliği uzun cümlelerle anlatılacak eşyalardan, savaştan sonra ancak iki cümleyle ifade edebilecek kadar az parça kalmıştır:

Dolabın en yüksek rafının karanlığında tabakların, vazoların ve soslukların birbiri ardına üst üste yığılmış beyaz gövdeleri duruyor; solgun yüzeylerinde farklı renklere süslemeler ve kabartmalar var.

“Bu mu? Bu büyükannem Vanda'nın servis takımından. İngiliz servis takımından. Yirmi dört kişilik, on dokuzuncu yüzyıl çinisi. Elle boyanmış. NKWD⁹⁶

⁹⁴Dehnel, Jacek, s. 157

⁹⁵ A.g.y, s. 160

⁹⁶ İç İşleri Halk Komiserliği. S.S.C.B.'nin 1917-1946 yılları arasında faaliyet göstermiş devlet organı. (ç.n.)

memuru nasıl olduysa almamış bu servis takımını, ama çoğu parçası kırılmış, bak şu kulpsuz sosluğu görüyor musun, şurası kırık... ”⁹⁷

Anya baba tarafından asil, anne tarafından kent soylu bir aileden gelmektedir. Savaşlar bu unvanların değerlerini yok etse de, geçmişten gelen bazı parçalar bu unvanların gerçekliğine tanıklık etmektedir:

“Burada,” demişti büyükbabam, sanki bu, yasaklanmış bir şarkının gizlice tekrarlanan nakaratıymış gibi art arda öksürerek, “Karpinskilerin asalet arması var, yani Korab, bak, görüyor musun, bir kulesi ve iki aslan başı olan bir kayık, aslan başlarından birisi kayığın burnunda... ”

(...)

Büyükbabam törensel bir vakarla, ikinci düğme kutusundan koyu, parlıtlı bir mühür mumu kalıbı çıkarıp, “Mühür Mumu.” dedi (...) Mührün, tavus kuşu tüyleri ve yapraklardan oluşan süslemelerle çevrelenmiş, ikili özdeş kabartma resimlerin bu güzel basılmış düzgün biçiminin, neredeyse iki kuşağın geçmişi olduğunu sonradan idrak ettiğim o unutulmuş tarihten nasıl çıktığına baktık ikimiz de, bir ayın havasında.⁹⁸

Lisuf dışında, eserde uzunca yer kaplayan evlerden bir diğeri Oliva’daki evdir. Lala ve kocası Zıgmunt Gdańsk’a sürüldükleri dönem almışlardır burayı. Çocukları ve torunları Jacek’le bu evde oldukça uzun ve güzel zaman geçirmişlerdir. Çünkü burada yaşadıkları dönemde savaşlar geride kalmış ve savaş sonrası yaşanan

⁹⁷ Dehnel, Jacek s. 55-56

⁹⁸A.g.y, s. 53-54

baskılar azalmıştır. Yazar, romanını yazmasına da neden olan bu ev ve bahçesine ilişkin şunları söyler.

Evin nasıl olduğu önemli değil, ustalar tarafından eski samanlığın temelleri üzerine tuğladan örülerek inşa edilmiş olduğunu, bu yüzden bodrum katı olmadığını, hiç ama hiçbir köşesinin doksan derece olmadığını, girintilerdeki dolapların iskambil kâğıdından evler gibi yıkılıyor olduğunu ve evin hiçbir tarafının inşa kurallarına uygun yapılmadığını herkes görüyor, biliyormuş zaten. (...) Bu yüzden, evin nasıl olduğu önemli değil, ama ya bahçe! Bahçenin ilk hali, tüm güzel bahçelerin ilk halleri gibi, oranın kuru, sık çiçek örtüsüyle kaplandığı, taşların bile kök saldığı çok çok eski zamanlarda, ütöpik mutlu adalardaki gibi el değmemiş ve doğalmış.⁹⁹

Lala Oliva'daki uzun geçmişinden kalan üç beş eşyanın her parçasını, her anıyı özenle saklar ve annesinden veya büyükannesinden kalan alışkanlıkları sürdürmeye çalışır:

Gerçekten de Oliva'daki ev, kıyıya yıllardır farklı farklı deniz kabukları, denizyıldızları ve suyosunları sürüklemiş farklı denizlerin sularıyla çevrelenmiş bir adayı hatırlatır. Bir yandan eski muhteşem zamanlardan kalan kahverengi çok kollu bir şamdan, büyük bir ayna, birkaç fotoğraf; diğer yandan Kiełtse'deki evin otuzlu yıllardan kalma mobilyaları, kullanışlı burjuva eşyaları, sağlam bir büfe, bir duvar piyanosu ve bir duvar saati; bir diğer yandan Karpinskilerin tabloları, bir

⁹⁹ Dehnel, Jacek, s. 269

zamanların zarif mi zarif koleksiyondan geriye kalan hüznü parçalar; bir diğer yandan bir köylü saplantısı -ki bu iki türlü bir köylü saplantısı: ilki, evin içini saman ve krepon kâğıdından yapılmış süslerle donatan Vanda Broklova'dan miras kalmış bir köylü saplantısı ve ikincisi, büyükannemi köylülerle dostluk kurmaya, Beyaz Rusya folklorunu kaydetmeye ve Lisuf'taki malikâneyi okula vermeye teşvik eden kişisel bir köylü saplantısı- vurmuş kıyıya¹⁰⁰

Oliva'daki evin bahçesinin uzun uzun betimlenmesi aile romanı özelliklerine uygun olması bakımından önemlidir:

Oliva'daki evin bahçesi güzel, canlı bir organizma, ustaca yapılandırılmış bir bütünlük, küçük bir evrendi. İnsanlığın ilk anılarında olduğu gibi, benim de ilk anılarımda özellikle bahçe var. İki büyük ceviz ağacı ve aynı büyüklükte bir kiraz ağacı çocukluğuma gölge tutardı – kiraz ağacı bahardan itibaren, ceviz ağaçları yılın ikinci yarısından itibaren. Altlarında da botanik hazineleri vardı. Ahşap paravanların, pembe, beyaz ve erguvan renkli çiçeklerinin ağırlığıyla eğilmiş güllerin güçlülükle yükseldiği o ahşap paravanların zayıf tahtalarının üzerinden sarkan kahverengiye çalan kırmızı renkli kocaman yıldız çiçekleri. Sumak ağacının sonbaharda kızaran yaprakları. Çimenlerin üzerinde, bir yığın arıyı çeken ezilmiş kirazlar, ceviz kabuklarından kararmış parmaklar ve nihayet at arabası, dallarından ucunda minyatür bir mikrofon olan bir kablonun sarktığı o ağacın altına koyulmuş at

¹⁰⁰ Dehnel, Jacek, s. 258-259

arabası; annem ve babam evde oturmuş çay içerken, bu mikrofon sayesinde en hafif ağlama sesini bile duyabiliyordu.¹⁰¹

Oliva'daki bahçenin romanda önemli bir yerinin olmasının en önemli sebeplerinden biri de, yazarın bu bahçeyi büyükannesiyile özdeşleştirmiş olmasıdır. Büyükannesi yaşlandıkça, evdeki koltuğa mahkûm kaldıkça, bahçe de bakımsızlaşır. Bu bağlamda, bahçe Lala'nın canlılığını kaybederek, yaşlanmasını simgelemesi bakımından da öne çıkmaktadır:

Evet, işte ben, bir zamanlar güçlü ve gözü pek olan büyükannemin bu dünyanın naifliğini koruyamamış olmasının, çocukluğumda bana onca kez okuduğu dörtlükleri benim için saklamamış olmasının, yaseminlerden ya da alev çiçeklerinden oluşan o beyaz geçitleri muhafaza edememiş olmasının, betondan kaldırım taşları yapılması ve ısırğanların, o kelebek yuvalarının yok edilmesi gibi fikirlere karşı çıkmamasının acısını gizliden gizliye yüreğinde taşıyan ben, evet, o aynı ben, güzel olan her şeyin o dehşet verici kırılmasını kavramıştım. Büyükannem koltuğa mahkûm olmadan önce, o ateş dikenlerini, vegelyaları, bergamotları, yer kirazlarını, yani kırmızıbiberleri kendim koruyabilecek kadar büyümüş olsaydım, bahçenin akıbeti şu anki gibi olmazdı.¹⁰²

Aile romanlarında öne çıkan motiflerden bir diğeri de ziyafet motifidir. Büyükanne Vanda I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kiev'den geldiği bu küçük köyde,

¹⁰¹ Dehnel, Jacek, s. 272

¹⁰² A.g.y, s. 278

eski varlıklı zamanlarındaki alışkanlıklarını sürdürmeye çalışır. Verdiği büyük davetlerden biri eserde şöyle betimlenir:

Üstü açık ya da kapalı atlı arabalarla her yerden konuklar geliyor, eğilerek selamlar veriyor, ev sahibesinin maharetini övüyor, çiçeklere hayran kalıyor (...) Bahçede geziliyor, iltifatlar ediliyor, alevçiçeği ve gül kümelerine hayran kalınıyormuş... (...) Yemek masası -en azından büyükanne Vanda için öyleymiş- konuklar daha salonun eşiğindeyken, üzerindeki gümüşlerin ışıltıları ve kadehlerin kenarlarındaki kalın kaplamalarla ışıl ışıl parlıyor, leylak ve zambak kokuları yayıyor, yemeklerin -henüz masaya getirilmemiş olanların bile- ağırlığı altında eziliyormuş, uzun sözün kısası, tam bir başyapıtmış bu masa.¹⁰³

Yemek pişirme aile romanlarında öne çıkan motiflerden bir diğeridir. Büyükanne Vanda'nın mutfakta reçel hazırladığı bölüm önemli bir bölümdür. Çünkü Vanda'nın, köyde yaşamasına rağmen, köylü bir yaşam tarzı yoktur. Reçeli hazırlama şekli bile bunu işaret etmektedir:

Aaa, Lisuf'ta başka türlü erikler vardı. (...) Reçel yapmaya uygun, iri ve sulu eriklerdi, yalnız çekirdekleri daha zor ayıklanırdı; büyükannem Vanda'nın, etrafında hizmetçileri, kerpiç ocağın başında bir alay bakır kazan ve tavayı -evet bakır, çünkü biliyorsun, yiyecekler bakıra yapışmaz- idare ederek kendi müthiş simyalarını yapma ayinini yönettiği bir açık hava mutfağı gibi gürlendi bahçede yazları; yüz kırk dört

¹⁰³ Dehnel, Jacek, s. 58-59

bin kurtarılmış insan gibi,¹⁰⁴ ne oldukları üzerlerine etiketle titizlikle yazılmış bir dizi mahsul bodruma taşınırdı.¹⁰⁵

Tezin birinci bölümünde aile romanına ilişkin bilgi verirken, önemli motiflerden bir diğeri olan anı defterinden de söz etmiştik. Aile geçmişinin ve tarihçesinin sembolü olan bu tür defterlere aile romanlarında sıklıkla rastlanmaktadır. *Lala*'da ise bu defter okuyucunun karşısına sözlü bir anlatım olarak çıkmaktadır. *Lala*'nın detaylı bir şekilde anlattığı, kuşaklar boyu uzanan aile geçmişi torunu Jacek tarafından kaleme alınır. Bu bağlamda, bir bakıma romanın kendisi için, kuşakları birbirine bağlayan bir anı defteri oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anı defteri kuşkusuz ki yazıldığı dönemin tarihsel gerçeklikleriyle doludur. Bu bağlamda, *Lala*'nın tarihsel arka planına göz atmak yerinde olacaktır.

4.4. LALA'DA TARİHSEL ARKA PLAN

Nehir roman türünü oluşturan unsurlardan biri de tarihi romandır. Çalışmanın birinci bölümünde de açıklandığı üzere, tarihi romanlar olayları bir belgesel seviyesinde gerçekçi bir tonda yansıtmak yerine, yazarın prizmasından geçmiş olaylar zincirini aktarır. Ancak, bu haliyle bile, yazılanlar gerçek olaylarla benzerlik göstermektedir. *Lala*'da ele alınan dört kuşak aynı zamanda yaşadıkları dönemlerde gerçekleşen tarihi olaylarla birlikte yansıtılmıştır. Dehnel eserin tarihi arka planına ilişkin şunları ifade eder:

¹⁰⁴ Yeni Ahit'in Esinleme (Revelation) kitabının 7 ve 14. bölümlerinde sözü edilen, Tanrı'nın ve İsa'nın yolundan giderek "mühürlenmiş", yani kurtarılan kişilerin sembolik sayısı. (ç.n.)

¹⁰⁵ Dehnel, Jacek, s. 289

Tarih hikâyelerin konularından sızıyordu. Başlangıçta kararsız ve oldukça gizemli, sonrasında gittikçe daha hızlı, daha geniş, daha derin, bir umman gibi dalgalıydı bu sızıntı.¹⁰⁶

Bu noktada da eserin oldukça önemli tarihi olayları ve siyasi değişimleri içerdiğini belirtmek gerekir. Eserdeki olaylar dönemsel olarak sınıflandırıldığında, kronolojik bir sırayla gitmek gerekirse, öncelikle Ocak Ayaklanması ve sonrasını içeren dönem, I. Dünya Savaşı dönemi, Bolşevik Devrimi, iki dünya savaşı arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı dönemi olarak sıralamak mümkündür.

Eser, soyağacının ilk sırasında yer alan Leonard Brokl'a ilişkin bilgilerle başlar. Brokl'un gençliği romantik izler taşımaktadır. Yazar şöyle ifade eder:

(...) damarlarında Slav kanı akıyormuş; sonra on sekiz yaşındakilere özgü bir fanteziyle, gerçek bir Polonyalı yurtsever olarak Ocak Ayaklanması'na katılıp savaşmaya karar vermiş ve Sibiry'a sürülmüş.¹⁰⁷

Kimya öğrenimi görmüş olan Brokl Sibiry'dan döndükten sonra Kiev'e yerleşir ve dönemin şeker sanayisindeki gelişmelerini yakından takip eder. Hisse senetleri alıp satarak da oldukça zenginleşir. Leonard Brokl kentlerde güçlenmeye başlayan, on dokuzuncu yüzyılın yetmişli yıllarında yaşayan, bilime ve ticarete önem veren kent soylusu profili çizmektedir. Söz konusu dönemde etkili olan düşünce ve

¹⁰⁶ Dehnel, Jacek, s. 53

¹⁰⁷ A.g.y, s. 11

sanat akımı pozitivistin ilkeleri doğrultusunda da çocuklarının iyi eğitim almasını sağlamış, özellikle İrena'yı kendi iş seyahatlerinde bile yanında götürmüştür.

Eserde I. Dünya Savaşı dönemi Brokl üzerinden ele alınır. Savaşın Öncelikle maddi açıdan etkileri yansıtılır:

(...) Savaş orkide yetiştiriciliği, İtalyan dondurması yapımı ya da mekanik dokuma tezgâhındaki dokuma işleri için olduğu gibi, şekercilik için de elverişli koşullar sağlamıyor...¹⁰⁸

Ancak, bunların dışında, savaş döneminde yapılan tutuklamalar ve verilen ölüm cezalarını yansıtan daha önemli örnek Brokl'un tutuklanması ve kurşuna dizilmek üzere idam mangasının karşısına çıkarılmasıdır. Brokl'un bir bilim adamı olarak dünyanın farklı yerlerindeki araştırmacılarla mektuplaşması Ruslar tarafından devlet sırlarını Almanlara satmak olarak algılanır ve Brokl tutuklanır. Karısı Vanda'nın, suçsuz olduğuna dair evrakları tutuklu bulunduğu kaleye zamanında yetiştirmesi sayesinde serbest bırakılır.

Çarlık Rusya'sının henüz yıkılmamış olduğu dönemde Ukrayna'daki Çarlık rejimi yanlısı olup yaklaşmakta olan Bolşevik devrimci hareketine karşı örgütlenmiş ve yağma ve katliam eylemleri yapan Kara Birlik adlı suç örgütü, eserde Maçiey dayının çalıştığı fabrikada çıkan olaylar üzerinden yansıtılmıştır:

¹⁰⁸ Dehnel, Jacek, s. 38

Maçiey dayı. (...) Ukrayna’da bir fabrikada çalışmış, kaderin ağına takılmış: Bu fabrikada kızıl sendika varmış, Maçieydayı ise beyaz sendikayı kurmuş. Tüm bunların üzerine, sanki başka renk kalmamış gibi, Kara Birlik gelmiş ve kızıkları da beyazları da kılıçtan geçirmiş, çünkü onların işi sadece kılıçtan geçirmek, belgeleri yakmak, kasaları sökmek ve makineleri parçalamakmış.¹⁰⁹

Çarlık Rusya’sının devrilişi ise, bir keman virtüözü ve Rusya’da Petersburg’dan Kamçatka’ya kadar uzanan bir banka ağının varisi olan Mişa de Sicard’ın yaşam öyküsünün talihsiz sonu sayesinde okuyucuya aktarılır:

Amerikalı Mişa’yı terk etmiş ve zavallı Mişa o sırada gerçekten de zavallıymış, çünkü devrim olmuş, ailesinin sahibi olduğu banka ağı kamulaştırılmış, de Sicardlar ise toplama kampına gönderilmiş. Mişa New York ya da Chicago barlarında karın tokluğuna çalışmaya başlamış. (...)¹¹⁰

Bolşevik Devrimi’nin en acımasız görüntülerinden biri de kuşkusuz ki, Rusya İmparatorluğu’nun son çarı Nikolay Aleksandroviç Romanov ve ailesinin götürüldükleri Urallardaki Yekaterinburg’da hapsedildikleri evin bodrum hizmetçileri ve aile doktorlarıyla birlikte kurşuna dizilip cesetlerinin de terk edilmiş bir maden ocağında yakıldıktan sonra yakınlardaki ormanlık arazide gömülmesidir. Bu olayın izleri romana da yansımıştır:

¹⁰⁹Dehnel, Jacek, s. 40

¹¹⁰ A.g.y, s. 36

Ama devrimden kısa bir süre sonra bir devlet belirmeye başlamış sancılar içinde. Rus Çarı'nın ve karısının, tahtın varisi Prens'in, prenseslerin, Doktor Botkin'in ve hizmetçilerinin Soylu Çarlık Kanı, Yekaterinburg'daki evin bodrumunun duvarlarına sıçramış, Feliks Edmundoviç¹¹¹ kendini sakınmayıp günler ve geceler boyu çalışmış, bu sayede yıllar sonra bir katil olarak nam salmış ve durum gittikçe daha tehlikeli olmaya başlamış genelde (...)¹¹²

Romanda iki dünya savaşı arası dönemin izlerine de rastlamak mümkündür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız Polonya'nın kurulmasıyla ülke içinde çeşitli siyasi partiler boy göstermiştir. Sağ kanat yahudi karşıtı, ulusçu politikalarla öne çıkar. Dehnel de bu dönemi genellikle, antisemitist yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Lala'nın ortaokul öğretmeninin verdiği tepki buna verilebilecek güzel örneklerden biridir:

(...) Bütün olay Bayan Mojcentska'nın bir antisemitist olmasından kaynaklanmıştı. Aklı başında Polonyalıların Yahudi dükkânlarından alışveriş yapmadıklarını, çünkü Yahudilerin hem dolandırıcı olduklarını hem de sattıkları malların kötü olduklarını söylerdi bize derslerde. İleri sürdüğü ikinci nedende biraz haklıydı da, çünkü Yahudilere ait küçük dükkânların geneli iş yapamaz durumdaydı, bu yüzden de sattıkları mallar ikinci ya da üçüncü sınıftı. (...)¹¹³

¹¹¹ Feliks Edmundowicz Dzierżyński (1877-1926): İlk Sovyet gizli polis örgütünün şefi ve Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği'nde yaşanan dehşetin simgesi olan, bu yüzden "Demir Feliks", "Kanlı Feliks", "Kızıl Cellat" lakaplarıyla anılan Polonya asıllı Rus komünist. (ç.n.)

¹¹² Dehnel, Jacek s. 45

¹¹³ A.g.y, s. 87

Benzer ayrımcılıklar Varşova Üniversitesi'nde de yaşanmaktadır. Örneğin, sınıflarda Yahudilerin oturacakları sıralar ayrılmıştır.

Büyükannem Kraliyet Sarayı'na taşınmanın dışında Yulek'in okuduğu bölüme, Latin dilleri ve edebiyatına geçiş yapmış. O sıralarda, Varşova Üniversitesi'nde antisemitist olaylar sonrasında Yahudiler, kendilerine ayrılmış sıralara oturmama eylemi yapıyorlarmış sınıflarda.¹¹⁴

Romanda en çok yer tutan tarihi gerçek İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemdir. Bilindiği üzere 1939 ve 1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı dünyanın hemen hemen her yanında büyük kayıplara neden olan uluslararası bir savaştır. Polonya'da da savaş rüzgârlarının esmeye başladığı son günler eserde şöyle betimlenir:

Herkes savaş çıkacağını biliyordu. Bu konuda herkes mantıklı değerlendirmeler yapıyordu. 'Savaş çıkacak.' diye konuşuluyordu pancar çorbası içilirken. 'Savaş çıkacak ya işte.' diye yanıt veriliyordu peynirli börek yenilirken. (...) Ama ben Zakopane'den iki hafta erken dönünce, babam saçma sapan şeylere inanıp eylül güneşini ziyan ettiğimi söyleyerek bağırıp çağırmıştı bana. 'Baba, trende güçlkle yer bulabildim, trenler tıklım tıklım, birbiri ardına kalkıyor garda, insanlar Varşova'ya, Vuc'a, Krakov'a kaçıyor, yazlıkçılar evlerine dönüp marketlerdeki bütün malları satın alıyorlar.' dedim. Ben de saçma sapan şeylere inanıp uzun bir kuyrukta dikilerek, bir köşesine tereyağı, şeker, yulaf lapası, vanilya

¹¹⁴ Dehnel, Jacek, s. 146

*ve kahve, çay, kakao paketleri, kısacası, bulunması artık bir mucize olan yiyecekler tikiştirilmiş bir valiz getirmiştim. Bu sayede, savaşın ilk haftalarında yetecek miktarda yiyecek stoğumuz olmuştu. Almanlar sınırlarımızdan içeri girdiğinde, rezervler göz göre göre eridiğinden, hkmetin yurttaşlara Ulusal Banka'daki hesaplarını kapatmamaları konusunda yalvardığı radyo ve basın bildirileri yayınlanıp duruyordu. Bankalar yurdun sınırlarından daha fazla kuşatılmış durumdaydı. (...)*¹¹⁵

Yazar, Nazilerin Polonya'ya girdiği, savaşın o ilk günlerini Lala'nın annesi ve bykannesiyile birlikte Lisuf'taki evden kaçışı sırasında yaşananlar çerçevesinde yansıtır:

*Annemin anızlıktan koşuşunu ve bir Alman uçağının gittikçe daha fazla yaklaşarak annemin üzerinden geçişini gördüm... Kalbim durmuş, yüreğim ağzıma gelmişti, çünkü Almanlar savaşın ilk günlerinde herkesin, kadınların, çocukların, dağlardaki küçük çobanların üzerine ateş açıyorlardı uçaklardan; Batı'daki gazeteler bundan söz ediyor, fotoğraflar yayımlanıyordu ve sonra, sanki Germanyaya dürüst ve onurlu bir biçimde savaşıyormuş gibi, Hitler bu uygulamadan vazgeçti. Uak ateş açmadı, sadece yükseldi. Annem pilotun yüzünü gördüğünü söylemişti bana. (...)*¹¹⁶

Bilindiği üzere savaşta en çok yara alan şehirlerden biri de başkent Varşova'dır. şehrin neredeyse tümü bombalanmış ve tüm kurumları ele geçirilmiştir.

¹¹⁵ Dehnel, Jacek, s. 153

¹¹⁶ A.g.y, s. 155

Varşova'daki bu büyük yıkımların yansıtıldığı bölümler ise, o sırada Varşova'da çalışmakta olan Yulek' in anlatıldığı bölümler üzerinden kurgulanmıştır:

Varşova kuşatması sırasında, etrafa bombalar düşerken herkes mahzenlerde, Yulek ise evinde, odasında oturuyordu. 'Ne yani, o leş gibi kokudan ve havasızlıktan mı öleyim orada, kendi evimde kalmayı yeğlerim.' demişti. Kent alevler içindeymiş, o ise koltuğuna oturmuş, gazetesini okuyormuş. Aniden bir 'pssst' sesi ve bir tangırtı duymuş. Pencereden içeri bir bomba parçası düşmüş, elindeki gazetede bir delik açıp Yulek'in başının hemen üzerindeki uzun lambanın pirinç ayağına çarpmış. 'Kendimi mahzene nasıl attığımı bilmiyorum' diye anlatırdı.¹¹⁷

Savaş Polonya'ya sadece vahşetiyle değil, aynı zamanda sert yasaklarıyla da gelmiştir. Bunu Kostjik karakteri üzerinden örneklemek mümkün:

(...) Biri daha vardı, adını hatırlamıyorum, ama galiba Kostjik'di. (...) Babası onu liseye göndermişti. Üniversiteye de giderdi gitmesine de, savaş patlak verdi, o da ailesine bakmak zorunda kaldı. Almanlar onu tütünle yakalamışlar; yasaklayıcı sert kurallar olsa da, köyde herkes tütün ekerdi. Jandarmalar onu yakalamış, bağırıp çağırmış ve suratına suratına çakmışlar. Sıradan bir köylü olsaydı, pes edip buna tahammül ederdi, ama o kendini bir aydın olarak görüyormuş artık ve jandarmaya karşılık vermiş. Jandarmalar dipçiklerle döve döve öyle işkence

¹¹⁷ Dehnel, Jacek, s. 161

ederek öldürmüşler ki onu, annesi cesedini güçlükle tanıyabilmiş. Perişan etmişler oğlanı.¹¹⁸

Almanya savaşın sonlarında Amerikan ve İngiliz orduları karşısında güç kaybetmeye başladığı dönemde, Polonya'da da Sovyet orduları karşısında geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Savaşın en ağır şekilde yaşandığı Polonya'da işgal güçleri yer değiştirir. Nazi askerleri yerine Sovyet askerleri gelir. Bu değişim de kuşkusuz, Polonya'da yeni ve daha ağır yaralara neden olmuştur. Eserde Lisuf'taki malikânenin beş buçuk yıl boyunca Nazi askerleri tarafından işgal edilmesinin ardından Sovyet askerleri tarafından işgal edilmesi anlatılmaktadır. Ruslar işgal ettikleri toprakları, evleri ve evlerdeki tüm malları devlet adına kamulaştırırlar. Ancak, Nzilerden daha acımasızdırlar. Eserde bu durum şöyle yansıtılır:

Ruslar eşya çalmakla kalsalardı keşke, tecavüz de ettiler. Savaştan sonra Biavistok'taki bir doktor bana kaç kürtaj yaptığından, kaç genç kızın frengi ve belsoğukluğu tedavisi gördüğünden, kaç korkunç hikâye dinlediğinden söz etmişti... Gerçi bizim orada, komşu köyde bile tecavüz olayı olmuştu; köyün tüm kadınları ormana kaçarken, Ruslardan korkmadığını söyleyen çetin ceviz bir kız varmış, kaçmayıp köyde kalmış. Ruslar geldiği sırada samanlıktaymış, üzerine atılmışlar, kız direnip nerelerine denk gelirse, ağız burun girmiş bunlara, ama nihayetinde kızın hakkından gelmişler; onu öyle feci bir durumda bırakmışlar ki, giderayak samanlığı ateşe verirlerken, kızın yaşayıp yaşamadığı bile belli değilmiş. (...)¹¹⁹

¹¹⁸Dehnel, Jacek, s. 110-111

¹¹⁹A.g.y, s. 221-222

Romanda sadece savaş sırasındaki Polonya'ya ilişkin değil, başka ũlkelere ilişkin de tarihi bilgilere ulaşmak mũmkũn. İngiltere'nin ekonomik açıdan yoksul dũřmesi, Paris'in ve Belçika'nın savaşmadan Nazi Almanyasına savaşmadan teslim olması bu bilgilere örnek gösterilebilir:

(...) Belçika savaşa katılan ũlkeler arasında en az zarar greniydi herhalde. Belçika'yı ne Almanlar ne de mũtfevikler harabeye çevirmişti. Belçika Kralı teslim olup işgalcilerle işbirliği yapmıştı, bir avuç direnişçi ise Kral'ın babasının heykelinin gözlerini bir bezle kapatıp kaidesine, 'Oğlunun alçaklığını grmeyesin diye kapattık gözlerini.' yazmışlar. Oysa Kraliçe tahtın varisleriyle birlikte İngiltere'ye kaçıp mũtfeviklere Kongo'daki uranyum madenini vermiş, mũtfevikler bu sayede atom bombası ũretebilmiřler. (...)¹²⁰

Lala'da tarihsel arka plan kadar, sahip olduğu ağ roman özellikleri de yazıldığı dönemin gerçekliğini yansıtması bakımından önemlidir. Bu bağlamda, *Lala*'da ağ roman izlerini sũrmek yerinde olacaktır.

4.5. LALA'DA Ağ ROMANI İZLERİ

ağ romanı, içinde yaşanılan toplumun anatomisini inceleyen, bireysel gerçekliklerden hareket ederek toplumsal gerçekliği yakalama amacında olan roman tũrũdũr. ağ romanları çağa eleştirel bir gözle yaklaşmaktadır. Yansıtıkları ağın önemli bilimsel ve siyasi gelişmelerinin yanı sıra, ne çıkan dũřũnce ve sanat

¹²⁰ Dehnel, Jacek, s. 241-242

akımları ve bu akımlar doğrultusunda şekillenen veya şekillenmeyen insan tipleri çağ romanların ilgi alanına girmektedir.

Lala çağ roman özellikleri bakımından zengin bir romandır. Çünkü romanda Polonya'nın çok geniş bir zaman diliminde yaşadığı siyasal ve sosyokültürel olaylar kişilerin hayatları üzerinden okuyucuya sunulmaktadır. Bunun yanı sıra, gelenekler, alışkanlıklar, moda olan eğilimler de çağın Polonya'sının resmini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Bu bağlamda, eserin henüz ilk bölümünde yer alan, Kiev'deki bir sokak görüntüsünü aktarmakla başlamak yerinde olacaktır. Kiev'de İranlı halı tüccarlarının, şehir sokaklarına yaydıkları halılarını üzerinden insanları geçirerek eskitmeye çalışmaları, dönemin sokak görüntülerinden birini yansıtmaları ve aynı zamanda bir geleneğin parçası olması bakımından önemlidir:

Halılar yağmurda, çamurda ve erimiş karlar üzerinde bile kaldırımlarda, yollarda serili olurmuş. (...) Çünkü halılar yeniymiş, sonradan görme olanlar dışında hiç kimse yeni bir halı almazmış. Halıların nihayetinde temizlenip çadırların içine atılabilmeleri için, yeterince kullanılmış oluncaya dek üzerlerinde yürünür, at arabalarıyla ezilir, çamur bulaştırılmış. Bu yüzden, tüccarlar çadırlarından çıkıp halıların üzerine buyur ederlermiş insanları.¹²¹

¹²¹ Dehnel, Jacek, s. 28

Eserde ele alınan bazı gelenekler toplumun alışkanlıklarını yansıtmalarının yanı sıra, aynı dönemde cahilliğin ne boyutlarda olduğunu işaret etmesi bakımında da oldukça önemlidir. Bu bağlamda, Yahudilerin ibadet etmelerini yansıtan bölüm dikkat çekicidir:

(...) Yahudilerden biri ibadet etti, etti, mistik bir coşkuya kapılıncaya kadar dans etti... Ama bir kas spazmı geçirip yere yığıldı ve ağzından köpükler saçmaya başladı. Olup biteni mutfağın penceresinden gören annem ise dışarı fırlayıp (...) Yahudi genci amonyak ruhuyla ayıltmak üzere yanına koştu. Yahudiler, gencin Tanrı ile konuştuğunun alenen görülmesine rağmen, annemin kutsal şeylere hakaret edip onlara gencin sara nöbeti geçirdiğini söylemesine çok feci içerlediler. Neyse ki Fridman olacakların bir şekilde önüne geçebildi de iyi komşuluk ilişkileri eski haline döndü. (...)¹²²

Çağ romanlar dönemin moda olan eğilimlerini yansıtarak, toplumların dönemsel davranış biçimlerini incelemeye yardımcı olur. *Lala* 'da da bu tür örneklerle rastlamak mümkün. *Lala*'nın lise döneminde arkadaşlarıyla ruh çağırma seansına gitmesi dönemin popüler bir alışkanlığını yansıtmaktadır:

Bir keresinde Adek ile bir baloya, ama öncesinde kız arkadaşarımla bir ruh çağırma seansına gitmişim, çünkü ruh çağırma seansları o dönemde çok modaydı,

¹²² Dehnel, Jacek, s. 85

*tüm o dönüp duran küçük masalar, medyum, ruh çağırmalar, el ele tutuşmalar vesaire. (...)*¹²³

Dini ritüelleri de, toplumsal davranış şekillerini belirledikleri için, çağ romanı oluşturan unsurlardan biri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, romanda Lala'nın annesi İrena'nın Katolik mezarlığına gömülmesine izin verilmediği pasaj dikkat çekicidir:

*(...) Papaz onun Katolik geleneklerine göre defnedilmesine izin vermedi, çünkü boşanmış ve dinini değiştirmişti. Papaza yalvardıysam da bir faydası olmadı. Kabul etmedi. Annemi mezarlık duvarının dibine defnettiler. (...)*¹²⁴

Çağ romanlarda, anlatılan çağın panoramik görüntüsüne ulaşmayı amaç edinen yazarlar yöresel dil kullanmaktan kaçınmazlar. Ayrıca, anlatılan şehrin veya kasabanın coğrafi özellikleri insanları etkilediği için, çağ romanlarda bu tür ayrıntılara rastlamak mümkündür. *Lala*'da buna benzer bir örnek, Lisuf'un anlatıldığı pasaj yer alır:

Bizim Lisuf'ta her şeyde, toprakta, suda, havada kalker ve selenyum vardı. Bu yüzden köylüler genellikle şarkı söylemezlerdi. Türküleri vardı elbette. Kadınlar tarlada çalışırken, ikide bir içlerinden biri doğrulup 'Heç kimseciğe acımam, bir Mikolay'a acıdım, süzeriken batitizlerin suyunu gendi ayahlarını yahmış' diye türkü söylerdi. (...) Ayrıca prensip olarak sadece enstrümantal müzikleri vardı;

¹²³ Dehnel, Jacek, s. 127

¹²⁴ A.g.y, s. 200

düğünlerde çok güzel, muhteşem çalgı çalarlardı elbette, ama şarkı söylenmezdi, çünkü boğazları aşınmıştı. Ama selenyum sayesinde kanser de olmazlardı, doktor bana, o kadar zaman Lisuf'ta yaşadıysam asla kanser olmayacağımı söylemişti.
(...)¹²⁵

Romanda yer alan karakterlerin bazıları gerçekte de yaşamış olan ve Polonya edebiyatında önemli yerleri olan sanatçılardır. Yaşadıkları dönemi oldukça etkileyen bu sanatçılardan bazıları Gombrowicz, Żeromski, Leśmian ve Gałczyński'dir. Eserde bu önemli adların yanı sıra, Varşova Kraliyet Sarayı gibi önemli mekân betimlemeleri de yapılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasındaki bombardımanda önce, sarayın durumu hakkında bilgi verilmiş, içinde yaşayan cumhurbaşkanı ve eşinden, ayrıca saraydaki, Witkiewicz'in resmettiği tablolardan söz edilmiştir. Bu gerçek karakterler ve mekânlar okuyucuya çağın gerçek detaylarını sunması bakımından önemlidir.

Romanda Polonya'da Ocak Ayaklanması'ndan başlayan ve dört kuşak boyunca devam eden bir süreçte önemli siyasal değişiklikler de ele alınmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları, Alman ve Rus işgalleri, Bolşevik Devrimi ve Polonya'da Komünist dönem gibi önemli gelişmelerin şehirlere ve insanlara yansımaları yukarıdaki aktarılmaya çalışılmıştır. Bu siyasal değişiklikler çağ roman türü açısından ele alındığında, insanlar üzerindeki etkisinden söz etmek gerekir. *Lala*'da bu tür örneklerle özellikle savaş ve sonrasında insanların değişen davranışları bağlamında rastlamak mümkündür. Örneğin, Polonyalıların yıllarca birlikte yaşadıkları

¹²⁵Dehnel, Jacek, s. 166

Yahudilere özellikle savaş sonrası süreçte tümüyle yabancılaşmaları büyük siyasal olayların insanlar üzerindeki yansıması olarak değerlendirilmektedir. Eserde bu durumu anlatan en güzel örnek, Yahudilerin Lisuf'tan sürülürken, bazı Polonyalıların onlara karşı sergiledikleri tutumdur:

Yahudiler bir parça yiyecek ve su için altınlarını, giysilerini veriyorlarmış. Kimin neyi varsa onu veriyormuş. Kural gayet basitmiş: Bir avanta askere, bir avanta da yiyecek ya da su satan kişiye veriliyormuş. (...) Bayan Maçieyova elinde soğuk kuyu suyu dolu bir kova ve kalay kupalarla eteğine eşarplar, yüzükler, pudralıklar sokoştırarak bir Yahudi'den diğerine koşuyormuş. (...) Bir Ukraynalının elinden ona küpe vererek kurtulan, olsa olsa yirmi yaşındaki bir delikanlı, Bayan Maçieyova'ya da (...) kalın örgülü bir süveter uzatmış. (...) Ama avanta görünce kendini tutamayan Ukraynalı, süveteri de kapmış delikanlının elinden. 'Eee, şimdi ne olacak? Ne vereceksin bana?' diye homurdanmış Bayan Maçieyova. Delikanlı, içindeki suyun etkisiyle soğuk olan, Tanrım, kuyudaki su kadar soğuk olan kalay kupa elinde, bir an durup elinde sadece o süveterinin kaldığını, ondan başka bir şeyi olmadığını söylemiş. Bayan Maçieyova da kupayı çekip almış delikanlının elinden.¹²⁶

Lala yansıttığı çağın tarihi, siyasal ve sosyal değişimlerini eserin başkahramanı olan Lala karakterinin yaşamöyküsü üzerinden anlatmaktadır. Dolayısıyla, romanın Yaşamöyküsel roman izlerini taşıdığı belirtmek gerekir. Bu bağlamda, Lala'da yaşamöyküsel roman izlerine de değinmek gerekir.

¹²⁶ Dehnel, Jacek, s. 191-192

4.6. LALA'DA YAŞAMÖYKÜSEL ROMAN İZLERİ

Eserin detaylı özetinin yapıldığı bölümde de ele alındığı üzere, *Lala* yazarın, büyükannesinin uzun ve hareketli yaşam öyküsünü anlattığı çok katmanlı bir romandır. Dehnel romanıyla ilişkin şunları ifade eder:

Lala türler-arası bir kitap; çünkü biraz büyükannemin kendi anlatımlarından oluşan otobiyografisi, biraz biyografisi, biraz nehir-röportaj, biraz da romandır. Peki, bu benim otobiyografim midir? Hayır, sanırım değil... belki bir şekilde otobiyografimin ilkel hali, çünkü hepimiz kısmen, yakın ve uzak atalarımızın bizlere aktardıklarıyla, görüşler, hurafeler, inanç, dünyaya karşı tutum, kalıtsal hastalıklar, travmalarla vs. biçimleniriz. Bu anlamda Lala hayatımın, bagajımın bir bölümünü betimliyor. Ama ben bu kitapta gerçekten önemsizim.. Önemli olan hikâye, anlatım; önemli olan aşk ve hastalıkla mücadele. Gerisi teferruat.¹²⁷

Eserde yüzün üzerinde karakter olmasına rağmen, başkahraman Lala'dır. Okuyucu Lala'nın doğumundan itibaren yaşadıklarına tanıklık etmektedir. Lala 1919 yılında Kiełtse'de zengin bir toprak soylusunun malikânesinde doğmuş, klasik eğitim almış, iki evlilik yapmış, iki çocuk sahibi olmuş, savaşlar ve devrimler görmüş bir kadındır. Lala'nın hayatı aynı zamanda gerçek tarihi olayları ve dönemin kültürel

¹²⁷ http://www.wbp.lodz.pl/pliki/kkkk/kkkk_nr1.pdf (05.05.2014)

özelliklerini de yansıtmaktadır. Ancak, kuşkusuz ki tüm bu nesnel detaylar romana yazarın prizmasından süzülerek yansımıştır.

Yaşamöyküsel roman türünün en önemli amacı kuşkusuz ki anlatılan gerçek karakteri okuyuculara tanıtmak ve geniş kitlelerin hafızasında yer etmesini sağlamaktır. Yazar, büyükannesini anlatma nedenlerine ilişkin şunları ifade etmektedir:

*Galiba her birimizin böyle birine, bir hayat ustasına ihtiyacı var.. Yakınlarına nasıl davranması, neyi yönetmesi, hangi seçimleri yapması gerektiğini bilen, sadece buyruk ve yasakların yazılı olduğu kitaplardaki sıkıcı saçmalıkları aktarmak yerine, örnek verebilen biri olmalı. Ben bu şansa sahiptim ve bunu dolaylı da olsa başkalarına aktarmaya çalıştım.*¹²⁸

Romanda Lala'nın hayatının yanı sıra yazarın hayatından da parçalara rastlamak mümkündür. *Lala* romanı eşcinsel bir yazarın kaleminden çıkmıştır. Bu noktada yazarın eşcinselliğiyle ilgili bir detayın esere yansması Yaşamöyküsel bir motif olması bakımından dikkat çekicidir:

Ev harem gibiydi. Büyükbabamla iki üç parti satranç oynamak için Gedikli gelirdi bazen; babam galiba her gün evde olurdu. Ama bize önceden olduğu gibi kadınlar bakardı hep, annem, büyükannem, halalarım, tanıdıklar ve yedi komşu kızı. Kendimle ilgili olarak geçmiş zamanda bir cümle kursam, eylemi dışı cinste

¹²⁸ http://www.wbp.lodz.pl/pliki/kkkk/kkkk_nr1.pdf (05.05.2014)

çekimlerdim,¹²⁹ babam eylemi dişi cinste çekimlediğimi duyunca korkunç sinirlenirdi, böyle yapmama bayılan tüm o kadın sürüsüyle savaş verirken daha fazla sinirlenirdi. Büyükannem, 'Erkek, insan türünün kötüsüdür' diye babama laf atıp savaş meydanından çekilirdi.¹³⁰

Görüldüğü gibi nehir roman türünü oluşturan en önemli unsurlar olan aile romanı, tarihsel roman, çağ romanı ve yaşamöyküsel roman izlerini *Lala* içinde barındırmaktadır. Olaylar kronolojik bir sırayla anlatılmakta ve aynı zamanda arka planda anlatılan dönemlerin detayları geniş bir panoramadan okuyucuya sunulmaktadır.

Lala çok katmanlı bir roman olarak içinde birçok türü ve motifi barındırmaktadır. Aşağıda yapılacak motif çalışmasında öne çıkan motiflerin eserde dönemselsel olarak nasıl öne çıktıkları yansıtılacaktır. Aile roman izlerinin tahlil edildiği bölümde ev, ziyafet ve anı defterleri gibi motifler ele alınmıştır. Aşağıdaki bölümde ise, Polonya edebiyatındaki yeri göz önünde bulundurularak, dönemselsel değişimleriyle birlikte eserde oldukça baskın olan kadınları yansıtan kadın motifi, köylü motifi, ve Yahudi motifi ele alınacaktır. Bu motifler ele alındıkları dönemleri yansıtma bakımından nehir roman türünün anlattığı dönemleri panoramik bir şekilde okura yansıtmasına katkı sağlamaktadır.

¹²⁹ Lehçe'de fiillerin geçmiş zaman çekimlerinde cinsiyet ayrımı vardır. Örneğin, czytać (okumak) fiili, birinci tekil kişi erkek cinse göre çekimlendiğinde czytałem, dişi cinse göre çekimlendiğinde ise czytałam olarak ifade edilir.

¹³⁰ Dehnel, Jacek, s. 286

4.7. LALA'DA DİKKAT ÇEKEN MOTİFLER

Lala birçok roman türü ve motiflerin bir araya gelmesiyle oluşmuş modern bir nehir roman örneğidir. Yukarıda nehir romanın parçalarını oluşturan roman türlerinin eserdeki izlerini aramıştık. Bu bölümde ise *Lala*'nın bir nehir roman türüne örnek oluşturmasını güçlendirecek motifleri ele alacağız.

Nehir romanlarda ön plana çıkan motifler, okura eserin anlatıldığı dönemlerin sosyal ve siyasal durumlarıyla ilgili ipuçları verdiği için eserlerin nehir roman olma özelliğini güçlendirir. *Lala*'da da aynı durum söz konusudur. Bu bağlamda da kadın motifi ele alınırken, Polonya edebiyatında kadının değişimi incelenecektir. Yazarın bakış açısını ve köylünün değişik dönemlerdeki durumunu yansıtmak amacıyla ise köylü motifi ön plana çıkarılacaktır. Yahudi motifi incelemesiyle de, savaş öncesi ve sonrası dönemleri yansıtılırken, Yahudi halkının maruz kaldığı aşağılanma bir çağ gerçeği olarak vurgulanacaktır.

4.7.1. Kadın Motifi

Lala güçlü kadınların ön planda olduğu bir romandır. Birinci kuşaktan son kuşağa kadar kadınların hepsi, var oldukları zamanı ve mekânı biçimlendirmiştir. Jacek Dehnel yaptığı bir söyleşide, eserdeki kadınlara ilişkin şöyle bir yorumda bulunmuştur:

Bu kitap hiçbir erkeğin gölgesinde yaşamayacak kadar ve hatta pek çok erkeğe kendi gölgesi olacak kadar güçlü kadınlara bir övgüdür. Polonya tarihi, belirli açılardan, bu güçlü kadınlarla dolu olmuştur ve hâlâ öyledir; bu açıdan Lala yeni bir şey söylemiyor. Ancak, boyun eğmeyen farklı rahibeleri, cesur eşleri ve kahramanca bağlılıkları bilmek başka bir şey, böyle bir kadın tarafından büyütülmek başka.¹³¹

Kadın motifi Polonya edebiyatında romantizmden bu yana oldukça değişim ve gelişim göstermiştir. Bu bağlamda, eserdeki kadınları da taşıdıkları dönemsel izlere göre incelemek yerinde olacaktır.

İlk sırayı soyağacının başındaki kadın, Vanda almaktadır. Dönemsel olarak ele almak gerekirse, Vanda'nın romantizm dönemi kadını temsil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ocak Ayaklanması'na katıldığı için (ki bu tam olarak romantizm ruhunu yansıtan bir davranıştır) Sibiryaya gönderilen Leonard Brokl sürgünden döndükten sonra, annesi ve babasının ölümünün ardından bir manastırda büyüyen Vanda Ceviontkieva ile evlenir. Leonard'ın yaptığı akıllı hamlelerden sonra oldukça zengin bir hayat yaşarlar.

(...) Vandacık da çok kollu uzun şamdanlardaki mumların ışığıyla parıldayan, balo salonlarında Paris'ten alınmış tuvaletler ve Londra'dan alınmış

¹³¹ http://www.wbp.lodz.pl/pliki/kkkk/kkkk_nr1.pdf (05.05.2014)

*fraklarla ışıldayan, şampanya ve inci seliyle dolup taşan 1875 model Kiev sosyetesinde buluvermiş kendini.*¹³²

Bu noktada öncelikle Polonya edebiyatında romantizm dönemindeki kadın motifine göz atmak yerinde olacaktır. Bu dönemde kadın gizemin yaratıcısı ve sevilen özne olarak dikkat çekmektedir. Alçakgönüllülük, saflık, temizlik, sessizlik ve masumiyetle betimlenen kadın mükemmel güzelliğin vücut bulmuş hali olarak yansıtılmaktadır.¹³³

Romantik şaire destek veren koruyucu kadın, yeri doldurulamaz bir varlıktır. Eşine sadıktır ve vatansever duygularla doludur. Ancak, sanatçılar eserlerde kadın karakterlere başkahraman veya birinci planda olma hakkını vermezler. Başkahraman olarak yerleştirilseler bile, bu erkek kahramanın tamamlayıcı unsurunu oluşturmak için yapılmaktadır. Erkek kahraman kararsızlıklar yaşayan, endişeli, hatalı hatta bazen korkak bile olabilirken, kadın kahramanlar şematik biçimde yansıtılırlar. Ani duygulara sahip olamaz veya değişken konuşmalar yapamazlar.

Vanda Ceviontkieva da romantizm dönemi kadın tipleriyle benzerlikler göstermektedir. Öncelikle kocasıyla kıyaslandığında eserde özellikle entelektüel açıdan geri planda kaldığı gözlenir. Leonard bir kimya profesörü, şeker sanayisinde bir uzman, bunların yanı sıra büyük bir sanatseverdir. Dünyanın çeşitli yerlerinden değerli tablolar, kitaplar, heykeller satın alır, kendisini heyecanlandıran şeylerin

¹³² Dehnel, Jacek, s. 13

¹³³ Dopart, Bogusław, Romantyzm Polski: pluralizm prądów i synkretyzm dzieła, Księgarnia Akadamyka, Kraków, 1999, s. 40

peşinden koşar. Oysa Vanda sanatla veya tutkularla pek ilgilenmez. Otuz yıl boyunca Kiev’de yaşamasına rağmen, Rusça’yı bile öğrenemez. Ancak, kocasına büyük bir sevgiyle ve sadakatle bağlıdır. Birbirlerine duydukları aşk eserde şöyle betimlenir:

Görünüşe bakılırsa birbirlerini korkunç derecede seviyorlardı; büyükannem Vanda büyükbabamın, bedeninde öpülmedik tek bir yer kalmamacasına, kendisini tepeden tırnağa öptüğünü anlatırdı.¹³⁴

Vanda aynı zamanda kocası zor bir durumda kaldığında, onun eksikliğini gideren tamamlayıcı bir karakter olarak ön plana çıkmaktadır. Onu korur ve ona sahip çıkar. Eserde Bununla ilgili iki önemli olay yer almaktadır. Bunlardan ilki, Ukrayna’da ilk kez otomobil sahibi olan kocası Leonard ile seyahat ederlerken, otomobili şeytan icadı olarak gören köylülerin balta ve sopalarla yollarını kestigi sırada, kıvrak zekâsını kullanarak kocasını bu zor durumdan kurtarmasıdır:

(...) köylüler artık daha alçak sesle, ‘Şeytan icadı, şeytanın arabası bu, çünkü atı yok, ama hareket ediyor.’ diye bağıyorlarmış. Büyükannem, ‘Buharlı lokomotif gördünüz mü hiç?’ diye sormuş. Görmemişlermiş. ‘Peki ya biçerdöveri bilir misiniz? Bilmiyorlarmış. Nihayet sıra, harman dövme makinesi olan patoza gelmiş, işte onu biliyorlarmış. ‘Ama onun motoru var!’ demiş uyanık köylüler. ‘Bunun da var.’ demiş büyükannem ve bir arbeye durumunda kullanılacak ağır bir manivelayı elleriyle sımsıkı kavramış olan şoföre seslenmiş, ona otomobilin motor kapağını kaldırıp motorunu, radyatörünü ve daha başka nesi varsa hepsini köylülere göstermesini

¹³⁴ Dehnel, Jacek, s. 13

*istemmiş. Sonuçta köylüler geri çekilmişler ve yol üzerindeki diğer köylere otomobilin şeytan icadı olmadığı, motorunun olduğu haberini salmışlar, o andan sonra da hiç kimse ilişmemiş artık bizimkilere.*¹³⁵

Leonard'ın yaşadığı bir diğer zor durum I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'daki kimyagerlerle yaptığı mektuplaşmanın vatana ihanet olarak algılanıp idam edilmek üzere tutuklanması sırasında gerçekleşir. Vanda çok kısa bir süre içerisinde bütün bağlantılarını kullanarak, kocasının suçsuz olduğunu kanıtlayan evrakı ele geçirir ve Leonard'ın tutuklandığı kaleye hızla yetişip onu idam mangasının önünden kurtarır.

Bir romantizm kadın tipine örnek verilebilecek Vanda'nın ardından sahneyi kızı İrena almaktadır. İrena eserde, Polonya edebiyatında romantizm döneminden sonra gelen pozitivizm döneminin kadın tiplemesine bir örnek oluşturmaktadır. Pozitivizmin son dönemlerine denk gelmesine rağmen, kendisini bu düşünce biçiminin ilkelerine göre yetiştirmiştir.

Polonya'da özellikle, bastırılan Ocak Ayaklanması'ndan sonra aydınlar sorunların çözümü arayışında ilke olarak silahlı mücadeleden bilime ve eğitime yönelirler. Bu tutum edebiyatta da yansımasını bulur. Eserler öğretici bir tonda, basit bir dille yazılırken, ağırlıklı olarak dönemin en önemli sorunsallarına değinilir. Pozitivist eserlerdeki kadınlara bakıldığında, kadın kahramanların kapalı kutularından çıkmaya ve birey olarak etkinlik göstermeye başladıkları gözlenir.

¹³⁵ Dehnel, Jacek, s. 15

Romantizmin yarattığı kadın tiplerinin dışında, toplumsal alanda sorunlarını erkek omzu olmadan kendi çözmeye çalışan, eğitime önem veren, çevresine yardım eden ve pozitivist ilkeleri hayata geçirmek için mücadele eden yeni bir kadın modeli belirir. Toplumda lider ceketini omzuna alan kadının bu yeni profili eserlerde uzun psikolojik betimlemelerle ve daha gerçekçi, güçlü karakterlerle yansıtılır.

İrena eserde Lala'nın annesi olarak yer alır. Dehnel İrena'yı '*yaşadığı zamanın ötesinde bir kadın'muş*¹³⁶ diyerek betimler. Konservatuvara gider, ardından astronomi eğitimi alır, İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça ve Lehçe olmak üzere beş dil konuşabilmektedir. Aynı zamanda piyano çalar ve müzikle yakından ilgilenir. Edebiyat ve felsefe ise zevkle sohbet ettiği alanlardır. Kendisine ilgi duyan birçok erkek vardır. İki evlilik yapar. İkisinden de birer kızı olur. İlk eşini kendisini aldattığı için terk eder. Tüm bu özelliklerinin yanı sıra, cesurdur da. Bir erkeğin alabileceği zorlu kararları almakta tereddüt etmez. II. Dünya Savaşı'nın Lisuf'a sıçradığı ilk gün İrena'nın gösterdiği cesaret bu duruma verilebilecek en iyi örnektir:

Doksan yaşındaki büyükanne Vanda Broklova da dâhil olmak üzere herkes malikânedен kaçıp tarlalardan koşarak, gitmesi gereken yere, yani Hmielnik'e yönelmiş, çünkü Hmielnik'te kalın duvarları olan bir manastır varmış. Koşarlarken, büyükanne'nin annesi İrena aniden durup dönmüş ve gerisin geriye koşmaya başlamış, çünkü av takımlarını almadan evden kaçmanın aptallık olduğunu düşünmüş. Eve varmış, bir yandan tankların böğürtüsüne kulak kesilip diğer yandan

¹³⁶ Dehnel, Jacek, s. 26

da savaş sırasında gerekli çeşitli eşyaları kuştüyü bir yorgana sarmış (bu becerimizi ne kadar da yitirmiş durumdayız şimdi, savaş sırasında neyin alınması gerektiğini şu an hangimiz bilebiliriz, bilsek bile, tüm alınacakları on dakika içinde hangimiz toplayabiliriz?), sırtına aldığı bu ağır denkle, ama içi daha bir rahatlamış halde Hmielnik'e doğru yola koyulmuş tekrar.¹³⁷

Eva İrena'nın kardeşi olmasına rağmen, İrena'nın ilke olarak edindiği pozitivizmden oldukça uzakta bir kadın tipidir. Çünkü pozitivizmden sonra gelen ve Polonya edebiyatında Genç Polonya edebiyatı olarak bilinen modernizmin izlerini taşıyan bir karakterdir. Modernizm ise hâla esaret altındaki Polonya'da umutsuz, kötümser ve çöküşçü bir tonda yazılmış eserler vermektedir. Bu dönem eserlerinde ortaya çıkan kadın tipi ise femme fatale olarak bilinen, öldüren kadın tipidir. Avrupa'da da Boudleire gibi sanatçıların eserlerinde ve Rossetti gibi ressamların tablolarında beliren bu yeni kadın tipi modernizmin en önemli sembolü olmuştur.

Femme fatale pasif ve aktif arasında bir yerde durur. Umutsuzluğu ve karamsarlığıyla pasif, cinselliğini ön plana koyabilmesiyle, anarşizm, satanizm gibi uç akımların arasında var olabilmesiyle aktiftir. Kendisine rağmen bir gücü vardır. Bu güç kontrolsüzdür, öznellik ve bilinç yoksunudur. Yani tam bu noktada eril sistemin dilediği kalıplarda olmayan kadındır. Bağımsız bir kadın görüntüsü vermesine rağmen, toplum içinde kötü ve dışlayıcı anlamları olan temsillerle bütünleştirmiştir.

¹³⁷ Dehnel, Jacek, s. 155

Eva romanda sıklıkla içe dönük, karamsar ruh haliyle, anarşizme varacak uç fikirleriyle ve bir anda değişebilecek dengesiyle betimlenmiştir. Lisuf'taki yaşam şekli modernizmde tarif edilen kadın tiplmesiyle benzerlik göstermektedir. Eserde şöyle betimlenir:

(...) Lisuf'taki malikânede, Notre Dame'daki gargoylelerin Paris'ten getirilmiş alçı kalıplarının asılı olduğu, ayrıca şeytanca araç gerecin bulunduğu büyük bir odası vardı. (...) Eva teyzem ise genç hizmetçi kızları tutkuyla baştan çıkarıp alıkoyuyor ve onlara zararlı devrimci fikirler aşılyordu, (...) Sonrasında da tüm bunları hayatı algılayış biçimiyle yaşamı boyunca harmanlayıp hizmetçileri besliyordu.(...)¹³⁸

Eva'nın roman boyunca dengesizlikleri de ön plandadır. Örneğin, bir leylek ve domuz yavrusuna tasma takarak kentte dolaştırır veya evlerine eşinin oldukça önemli konukları geldiğinde, eski bir sabahlıkla ortalıkta gezinir. Eva'nın Japonya'dan gelen cilalı küçük bir dolabın üzerine yaptığı resim, klasik formlardan uzak olması bakımından modernizmin ruhuna uyum sağlamaktadır:

(...) Dolabın küçük kapaklarına Lisuf'taki malikânenin, malikâneye hiç benzemeyen bir resmini yapmış; evin önünde bir çiçek tarhı, çiçek tarhında da evden daha büyük bir kurbağa. (...)¹³⁹

¹³⁸ Dehnel, Jacek, s. 180

¹³⁹ A.g.y, s. 25

Romadaki en önemli kadın modelini kuşkusuz ki Lala oluşturmaktadır. Polonya edebiyatında İki Savaş Arası Dönem olarak adlandırılan, iki dünya savaşı arası dönemde doğan Lala çağdaş kadın modelini yansıtmaktadır. İyi bir eğitim almıştır, erkeklerle eşit haklara sahiptir, çocuk sahibi olmak istediği için, kocasıyla birlikteyken, kocasına da bunu söyleyerek, başka biriyle birlikte olacak kadar cesurdur. Sanatın birçok alanıyla ilgilidir, aynı zamanda hayatın getirdiği acılar ve zorluklarla mücadelede pratiği olan bir kadındır.

Lala'nın en dikkat çeken özelliği, kişiliğinde herkese yetecek kadar farklı renklerin bulunmasıdır. Çağdaş kadın tipinin en belirgin özelliği belki de budur. Bu yeni tip, sınırları kesin yargılarla çizilemeyen bir karakteri işaret etmektedir. Lala'da da bu durum söz konusudur. Sosyal yaşamda yan yana gelemeyecek kadar farklı kesimlerden insanlar Lala'ya sevgi ve saygıyla yaklaşır. Örneğin, Naziler Lisuf'taki malikânelerini işgal etmiş olmalarına rağmen, Lala'ya dikkatle ve özenle yaklaşır. Lala'nın hasta olduğu dönemde askerlerin tavrı bu durumu oldukça iyi özetlemektedir:

*(...) Yüzbaşı onların yüksek sesle konuşmalarını, tıraş olurken ya da başka zamanlarda şarkı söylemelerini, postallarıyla gürültü yaparak dolaşmalarını yasaklamıştı. Postallarla gürültü yapmadan dolaşmak zordu, bu yüzden pabuçlarla dolaşıyor ya da yer silme bezi üzerinde kayıyorlardı, tüm bunlar **Fräulein**¹⁴⁰ hasta olduğu içindi sadece. Artık iyileşmiş olduğumdan, Hamburg'da senfoni*

¹⁴⁰ Almanca: Küçük hanım

orkestrasında çaldığını söyleyen bir Alman cebinden mızıka çıkarıp Mozart'ın bir eserini çalmaya başladı.¹⁴¹

Nazilere karşı silahlı mücadele veren Polonyalı partizanlar da ondan yardım isteyecek kadar güvenirlere Lala'ya. Üstelik bunda ikkat çekici bir diğer nokta, Lala'nın kocası Yulek yanındayken bile, bir erkek olan Yulek'ten değil, bir kadın olan Lala'dan yardım istemeleridir. Bu durum kuşkusuz ki, Lala'nın güçlü bir çağdaş kadın modelini başarıyla yansıttığından kaynaklanmaktadır:

*(...) Partizanlar da gelip Yulek'i dikkate almadan, 'Sizden bir ricamız olacak.' dediler bana. Yulek tam, 'Belki ben yardımcı...' derken, 'Hayır, eşinizden bir ricamız olacak. Bayan Lala, Bayan Lala, korkunç bir şey oldu, Kaçor'un ceketinin cebinde bizim çocuklar için çıkartılmış on altı tane sahte **kennkarte**¹⁴² vardı, bunlar Almanların eline geçerse, çocukları bir bir enselerler.' (...)¹⁴³*

Lala köylülerin de sevgisini ve saygısını kazanacak kadar çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Üstelik köylülerin ona karşı duyduğu bu sevgi, Almanya'nın savaşı kaybetmesinin ardından Ruslar Lisuf'a geldiğinde Lala ve ailesinin hayatını kurtarmıştır. Çünkü Ruslar tüm burjuvaları ve zenginleri kurşuna dizmektedir. Lala'nın ve ailesinin kurtulmasını sağlayan Lisuf'lu köylüler olmuştur. Çünkü hepsi Lala'nın ve Yulek'in köyün öğretmenleri olduğuna dair tanıklık etmiştir:

¹⁴¹ Dehnel, Jacek, s. 168-169

¹⁴² Almanca'da Nazilerin II. Dünya Savaşı sırasında Alman olmayanlara verdikleri kimlik belgesidir.

¹⁴³ A.g.y., s. 195

Beş buçuk yıl önce Almanlar malikâneyi nasıl işgal etmişlerse, şimdi de Ruslar işgal etmiş. Yalnız, bu kez malikânenin tüm odaları insan doluymuş, çünkü büyükannem olabildiğince çok sayıda insanı çatısının altına almış (...) Bay ve Bayan Rogojinski kan emici ağanın boşalttığı malikânede diğerleri gibi saklanan mahalli öğretmenlermiş o sırada. Bu konuda kimse söz birliği yapmamış, ama Sovyet askerlerinin oda oda dolaşarak burjuvaları ve toprak sahiplerini aradığı ve beyaz Rus oldukları aşikâr bu çifti soruşturduğu sırada, her köylü aynı şeyi, Bay ve Bayan Rogojinski'nin oranın öğretmenleri olduğunu söylemiş.¹⁴⁴

Lala da tıpkı annesi ve büyükannesi gibi cesur bir kadındır. Aynı zamanda vatansever duygulara sahiptir. Savaşın başlarında Lala'nın Kieltse'de yaşadığı günlerde dairesine gelen iki Alman'a verdiği tepki, onun hem cesaretini hem de vatanseverliğini ortaya koymaktadır. Naziler yıkanmak için Lala'nın banyosunu kullanmak isterler. Lala avludaki kuyu pompasından su almaları gerektiğini söyleyerek onları avluya gönderdiği sırada, krepon kâğıtlarına ve beyaz bir kartona yönelip bunlardan beyaz bir kartal ve Pivsudski profili keserek yatağın üzerine asar. Naziler geldiklerinde bu kompozisyonu fark ederler. Ancak, çok büyük bir tepki vermeden evden ayrılırlar.

Yazar, Polonya tarihinde sıklıkla karşılaşılabilecek olan ve kendi eserinde de romantizmden çağdaş döneme kadar yer verdiği ve hayran olduğu bu güçlü kadınlara ilişkin şu yorumu yapar:

¹⁴⁴ Dehnel, Jacek, s. 219

‘Söylesene Başya’, demiştim bir gün, ‘papazları tarlatanlarının altına gizleyip işgal edilmiş arazilerin sınırlarından geçiren, firarileri gizleyen ve matem dönemlerinde giyilen ipek giysiler içinde ara sıra balolara giden bu büyük büyük büyükannelerimiz, büyük büyükannelerimiz, büyük teyzelerimiz nereden geliyor sence? (...) Başya bunun yanıtını bilmiyor. Nereden bilebilir ki zaten? Aynen aile hikâyelerinde anlatıldığı gibi görünen, saçları sıkı bir topuzla toplanmış, çatık kaşlı, ince dudaklı, ama aynı zamanda kocalarıyla birlikte zaman zaman Sibiryaya giden ve yağma çetesinin elinden kurtulmak için kısa pelerini sırtına takıp çocuğunu ve takı çıkını sırtlayarak bir gece pencereden atlayıp kaçan uzun boylu, ince yapılı, narin, korseler takmış, melek görünümlü, kara gözlü ve kuğu boyunlu tüm bu kadınları nereden bilecek ki? Sanki birisi bu kadınları, kalyonların palamar bağladığı ahşap iskele babalarına ya da kaybolmamak için yol gösteren tabelaların ayaklıklarına benzer sert bir keresteden yontmuş gibi...¹⁴⁵

4.7.2. Köylü Motifi

Eserde köylü motifi de önemli motiflerden biridir. Yazar eserde büyükbaba Brokl’un temsil ettiği birinci kuşaktan itibaren köylü motifini ele almıştır. Ancak, anlatılan her dönemde aksayan yönleriyle yansıtılsa da, okur alt metinde köylünün olumlu bir bakış açısıyla ele alındığını fark eder. Bu bağlamda, öncelikle birinci kuşak döneminde yansıtılan köylü motifine değinmek yerinde olacaktır.

¹⁴⁵ Dehnel, Jacek, s. 197

Eserin özeti verilirken belirtildiği gibi, Ukrayna'daki köylü, otomobili şeytan icadı sanıp Vanda ve Leonard çiftinin otomobilinin önünü ellerinde baltalarla kesecek kadar cahildir. Bu noktada dikkat çeken, köylülerin Vanda'nın yaptığı açıklamadan sonra ikna olup kimseye zarar vermeden oradan uzaklaşmalarıdır. Ancak, eğitimden yoksun bu cahil köylüler tarlalarda yerlere düşen erikleri kendilerine ait olmadığı için yemeyecek kadar da onurlu bir tablo çizmektedirler. Bu bağlamda, Vanda ve şoförünün arasında geçen konuşma dikkat çekicidir:

"(...) 'Vasil, yiyin artık, erikler ağzınıza girmek için nasıl da itişip duruyor.' demiş büyükannem tüllü şapkasının ardından bakarak. 'Ağacını diken ben değilim ki yiyeyim.' demiş arabacı. (...)"¹⁴⁶

Lala'nın babası Valeryan yoksullara ve köylülere oldukça yardımsever ve kibar bir tutumla yaklaşmaktadır. Sokakta gördüğü yoksul görünümlü kişileri evine yemeğe davet eder, onlara giyecek ve erzak yardımı yapar. Bunların yanı sıra, onlara karşı tutumu da oldukça zariftir. Örneğin, Lala'nın evdeki yardımcıları Hanka'ya karşı kaba tavrına sert bir şekilde karşılık verir:

(...) Eve gelmiş, ayakkabılarımı çıkarıp gelişi güzel fırlatmışım. 'Ayakkabılarını yerine güzelce koy.' dedi babam, bense 'Hanka koysun, o bu iş için var.' diye karşılık verdim. 'Hayır, Hanka bize yardım etmek için burada, çünkü annen sanatoryumda ve bize yemek pişiremiyor. Ayakkabılarını yerine kendin

¹⁴⁶ Dehnel, Jacek, s. 73

*koymalısın ve bir daha da bana Hanka'nın hangi iş için burada olduğunu söylemeye cüret etme sakın. Şimdi gidip Hanka'dan özür dile.' dedi. (...)*¹⁴⁷

Eserde köylünün cahilliği ve hırsızlığı vurgulanmaktadır. Ancak, bir taraftan da bu durumun eğitimsizlik ve yoksulluktan kaynaklandığı belirtilmekte, bir bakıma köylünün suçsuzluğu işaret edilmektedir. Eserde birçok bölümde buna ilişkin yorumlar yapılmıştır. Örneğin, Lala henüz küçük bir çocukken Lisuf'ta köylü çocuklarıyla oyuncaklarını paylaşarak oynadığı sırada, çocukların aç olduklarını söylemeleri üzerine, eve gidip onlara ekmek getirir. Ancak, döndüğünde oyuncak bebeği ortada yoktur. Lala'nın bu durumla ilgili yaptığı yorum ise köylü çocuklarının bu hareketini mazur gösterir niteliktedir:

*(...) O çocuklara kızmıyorum. Oynayacak neleri vardı ki? Ağaçtan oyularak yapılmış bir kaval sadece. (...)*¹⁴⁸

Benzer bir durum bu kez Oliva'da, Lala bu kez yetişkin bir kadinken yaşanır. Torunu Jacek'le bahçesinde otururlarken, aralarında Oliva'lı yeni yetmelere ilişkin geçen sohbet dikkat çekicidir:

(...) Oliva'lı yeni yetmelerin haykırışları duyulurdu; bizim kullandığımız dilden farklı bir dil kullanırlardı, ihlamur ağaçlarının ve akça ağaçların koyu yeşil yapraklarının aramıza güvenli biçimde sınır çektiği başka bir dünyaya ait olduklarını düşünürdüm hep.

¹⁴⁷ Dehnel, Jacek, s. 83-84

¹⁴⁸ A.g.y, s. 110

Büyükannem onlar hakkında asla kötü konuşmamamız gerektiğini düşünürdü.

“Elbette,” derdi gözlerini kitaptan kaldırıp, “onların davranışları münasebetsizce, ama bunun onların suçu olmadığına inanıyorum.”

“Onlara nasıl davranmaları gerektiğini öğretmemişler mi?”

“Öğretmemişler. Onları kinamaktansa, doğru yolu göstermek lazım.”¹⁴⁹

Yazar, köylünün bir yandan yoksulluğu, cahilliği ve hırsızlığını öte yandan dürüstlüğü, sadakati, merhameti ve çalışkanlığını vurgular. Bir hırsız köyü olan Lisuf'u anlatırken bile, hırsızlık yapan köylülerin onursuzluğa tahammülü olmadığına dikkat çeker:

Köylünün biri, bir öksüzün -varı yoğu yol kenarında küçücük bir kulübe ve küçücük bir parça lahanalar tarlası olan yalnız bir genç kız- lahanasını tarlasından kesip çalmıştı, gece yarısı elinde bıçakla sessizce tarlaya sokulup lahanayı kesip almış... Köylüler bunu öğrenince -ki bunu hemen öğrenmişler, çünkü genç kız tüm köye haber uçurmuş- küçük dükkânda bir encümen kurup toplantı yapmışlar -çünkü polise gitmek onurlarına korkunç bir leke sürerdi- ve o köyliüyü ev ev kulübe kulübe aramışlardı, ta ki o alçağın evinde tarladan kesilmiş lahanayı bulana dek. Onu öyle bir dövmüşler ki, adam üç hafta yataktan çıkamamış, sadece karısı bakmış ona. (...)¹⁵⁰

Polonya edebiyatında köylü motifi en sık rastlanan motiflerden biridir. Ancak, genellikle cahil, kurnaz, çıkarıcı, hırsız ve hatta kutsal değerleri bile kendi

¹⁴⁹ Dehnel, Jacek, s. 275

¹⁵⁰ A.g.y, s. 72-73

ihtiyaçları doğrultusunda yok sayabilecek denli alçak bir görüntüde betimlenirler. Bu noktada, anti köylü motifinin dikkat çekici örneklerinin yer aldığı, Stefan eromski'nin Ocak Ayaklanması'nı anlattığı *Rozdzibiğ nas kruki, wrony* (*Kuzgunlar ve Leş Kargaları Bizi Didikliyor*) adlı novelini anmak yerinde olacaktır. Eserde Ocak Ayaklanması'na katılmış ve Rus askerleri tarafından ldrlp, yaralı atıyla birlikte yol kenarına atılmış Polonyalı soylu bir askeri bulan köylünün tavrı anlatılmaktadır. Polonyalı köylü, askeri gömmek yerine, Rusların bıraktığı işi tamamlar, üzerindeki tüm eşyaları çalar ve atının derisini soyar. Asker ve atından geriye kalanları ise leş kargaları ve kuzgunlar didikler. eromski'nin Genç Polonya döneminde yazdığı bu sembolik kısa novelde romantizm döneminden beri ötelenen köylünün ihtiyaç halinde vatansever bir tepki vermek yerine, yabani ve vahşî bir tavır sergileyeceği ele alınmıştır.

Lala'da ise okurun karşısına çıkan soylu resmi de köylü resmi de oldukça farklıdır. Zengin olan soylu taraf köylünün yoksulluğunun ve ihtiyaçlarının farkındadır ve bu doğrultuda davranır, köylü de bu davranışa tüm samimiyetiyle karşılık verir. Örneğin, savaş sırasında Polonyalı partizanların Nazilere karşı oluşturdukları örgüt, henüz işgal edilmeyen toprak sahiplerinin evlerini konaklamak ve ihtiyaçlarını gidermek için kullanmaktadır. Ancak, köylüler Lala'ya saygı ve sevgi beslemekte, bu yüzden partizanların Lala'nın topraklarına girmesine izin vermezler:

Yorgun, stleri başları kir pas içinde partizanlar çiftliğe gelmişti bir gece. 'Burası Lisuf B mi' diye sordular. Ben de mahmur bir halde gözlerimi ovuşturarak,

'Hayır. Lisuf A.' dedim. 'Haa, özür dileriz o hâlde, köylü buraya girmemize izin vermiyor.' dediler. Onlara yemek verdim, ama nazikçe teşekkür edip almadılar. Eğilerek selam verip defalarca teşekkür ederek çıktılar. Sofada içinde elmalar olan büyük bir sepet vardı, hiç olmazsa elmaları almalarını söyledim, ama almadılar. *'Köylü izin vermiyor.'* dediler. (...) Lisuf B'de, yani Libișovskilerde ise -çünkü orada şu müsrif Libișovski'nin erkek kardeşinin kızı yaşıyordu- ohoooo, durum başkaymış meğer. Partizanlar geceleri gidip karınlarının doyurulmasını emrediyor, eğleniyor ve evde ne var ne yoksa her şeyi, hatta mobilyaları bile çalıp götürüyorlarmış, (...) Savaşın başında babama, *'Panjurları kapattınız mı Müşavir Bey?'* diye sormuş Libișovski. *'Hangi panjurları? Niye ki?'* demiş babam. *'Ne demek niye?'* diye tepki vermiş Bay Libișovski. *'Köylülerden korunmak için.'* demiş. İşte böyle, köylüler bizi severdi yani.¹⁵¹

4.7.3. Yahudi Motifi

Lala'da Yahudi motifinin de bir döneme ışık tutması bağlamından önemli bir yeri vardır. Eserde özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik güçlerini ve artan antisemitist tepkilerle toplumdaki saygınlıklarını kaybetmeleri ön plana çıkmaktadır.

Dönemsel olarak incelenecek olursa, romanda Yahudi motifi ilk kez I. Dünya Savaşı'ndan sonra ön plana çıkmaktadır. İki dünya savaşı arası dönemin yirmili yıllarında önemli mevkilerde zengin Yahudilere rastlamak mümkündür. Ancak, Polonya'da savaş rüzgârlarının esmeye başlamasıyla ve sağ kanadın politikalarıyla

¹⁵¹ Dehnel, Jacek, s. 175

antisemitist olaylar yaşanmaya başlar ve Yahudiler ülkede nerdeyse lanetli ırk haline gelir. Ancak, Lala ve ailesinin Yahudilere karşı tutumu köylülere karşı olandan farklı değildir. Bu noktada, Lala'nın ailesinin antisemitist hareketlere karşı nasıl bir tutum sergilediğine değinmek yerinde olacaktır:

(...) Bir keresinde, nasıl olduysa cumartesi gününden önce defter alamamıştım, ev ödevimi pazartesi gününe yetiştirmek zorundaydım, köşedeki küçük dükkâna koşup bir defter aldım. Defterin sayfaları kötüydü, mürekkep dağıldı, ama yapacak bir şey yoktu, ödevi öğretmene götürüp defteri pazar günü almak zorunda kaldığımı ve eve dönünce ödevi temize çekeceğimi söyledim. Öğretmen bir kudurdu ki, sorma! 'Kızınızın Yahudilerden alışveriş yapmasını istemiyorum.' diye not yazıp gönderdi babama. Babam ise, 'Ben de kızıma politika yapmanızı istemiyorum. Bunu bir daha yaparsanız kızımı okuldan alırım.' diye cevap yazdı. Okul aidatları yüksekti, bu yüzden öğretmen bu konuda daha fazla tartışmadı babamla.¹⁵²

Ancak, bu dönemde Yahudilere karşı henüz çok sert bir tavır alınmamıştır. Örneğin Bay Luksemburg bir Yahudi'dir, aynı zamanda Yargıtay hâkimidir. *Parnas* adlı edebiyat dergisinin sahibi, zengin bir Yahudi fabrikatörün oğludur. Ancak, savaşa yaklaştıkça ülke içindeki antisemitist çılgınlıklar yükselmeye başlamıştır. Üniversitelerde Yahudilerin oturdukları sıralar ayrılmıştır. Yahudi profesörler sokakta hakarete maruz kalır, suratlarına bile tükürülür. Sokaklar bir Yahudi'nin tek başına dolaşması için güvenli değildir. Bu dönemde bir genç kız olan Lala da babası gibi davranır. Yahudi olmamasına rağmen, Varşova Üniversitesi'nde Yahudiler için

¹⁵² Dehnel, Jacek, s. 87

ayrılmış sıralara oturur. Yahudi karşıtı radikal milliyetçilere verdiği cesur tepkiyi şöyle anlatır:

(...) Bir keresinde tek başıma yürürken bir baktım, ellerinde büyük kalın sopalar olan iri yarı beş erkek öğrenci ufak tefek, sıksa, gözlüklü bir Yahudi'yi dövme hazırlanıyor... Hemen yanlarına koşup 'Bravo, ne kahramanmışsınız meğer, tek kişiye karşı beş kişi öyle mi, daha ufak tefek birini ya da bir kız bulsaydınız ya dövecek, tıpkı Kara Zavişa¹⁵³ ve Cesur Bolesvav'mışsınız¹⁵⁴ hani, her h hâlinizden belli!...' dedim. Ellerindeki sopalarla üstüme yürüdüler, içlerinden biri tam saldıracaktı ki, diğeri onun elinden tutup, 'Dur, bu bayanı tanıyorum ben.' dedi. Baktım, Yahudi dükkânlarından alışveriş yapmamı istemeyen öğretmenin oğlu. Vatan aşkıyla çınlayan o aynı sesle öfkeli ve nefret dolu biçimde, 'Size böylesi durumlarda rastlayacağımı hiç tahmin etmezdim.' dedi bana. 'Bense size tam da böylesi durumlarda rastlayacağımı tahmin ediyordum.' diye karşılık verip arkamı döndüm. Bu arada da o zavallı Yahudi delikanlı oradan kaçıp ellerinden kurtulmuştu! Bu benim için memnuniyet vericiydi. (...)¹⁵⁵

Önemli mevkilerde olan Yahudiler savaşın her an başlamak üzere olduğu bu dönemde yurt dışına kaçmış veya değişen zorlu şartlarla mücadele etmeye çalışmıştır. Ancak, kendilerinden alışveriş yapılmayan küçük esnaf olan Yahudiler tamamen yoksullaşmıştır. Romanda bu süreçteki durumları şöyle betimlenir:

¹⁵³ Zawisza Czarny (1370-1428):Cesareti, yiğitliği, güvenilirliği ve sadakati nedeniyle Polonyalıların gözünde halk kahramanı olmuş Polonyalı ünlü şövalye ve diplomat. (ç.n.)

¹⁵⁴ Bolesław Chrobry (967-1025): Zamanında Polonya'yı doğu Avrupa'nın en geniş sınırlara sahip ve en güçlü monarşilerinden biri haline getiren, Polonya'nın taç giymiş ilk kralı. (ç.n.)

¹⁵⁵ Dehnel, Jacek, s. 147-148

(...) Varşova'daki Yahudilerin çoğu Nalevki Sokağı'nda yaşayan yoksullardı, ellerine geçen ıvır zıvırı küçük tezgâhlarında kaçak yollarla satıyorlardı, dökülen taş binaların bodrum katlarını mesken tutuyor, sokaklarda kavga ediyor, kaldırımlarda itişiyorlardı. (...)¹⁵⁶

Kuşkusuz ki, II. Dünya Savaşı'nda tüm dünyada olduğu gibi Polonya'da da en çok kaybı veren Yahudiler olmuştur. Yazar, eserinde Yahudilerin savaş sırasında ve sonrasında yaşadığı trajediyi vahşetin detaylarıyla değil, vahşet sonrasında yaşanan acıyı ve sessizliği yansıtarak ele almıştır. Nazilerin Lisuf'a gelmesinden kısa bir süre sonra Yahudilerin tümü ya kamplara gönderilmiş veya toplu halde kurşuna dizilmiştir. Romanda bu toplu katliam detaylı bir şekilde anlatılmamıştır. Lala o gün Kieltse'deki evine gitmiş, bu acı olayı yaşamamıştır. Ancak, Lisuf'a döndüğünde malikânedeki ağır sessizlik Yahudilerin ruhu için durulan bir saygı duruşu gibidir:

Büyükannem kapıyı açıp içinde Kieltse'deki evden getirdiği birkaç öteberi olan sepeti sofada bırakmış, babasının resmedilmiş olduğu duvardaki eğik küçük tabloyu düzeltmiş, ama sessizlik devam ediyormuş hâla - şişkin, belirsiz ve donuk bir sessizlik. Salonda herkes birbirinden uzakta, hiçbir şey yapmadan sus pus oturuyormuş öylece; ne pipo içiliyor ne gazete ve dergilerin eski sayılarına göz atılıyor ne nakış işleniyor ne suluboya resim yapılıyor ne de France'ın cümlelerinin melodisini veren tuntu raklı cümle arayışlarına giriliyormuş. Çay bile demlenmiyormuş. Yüzleri yeşermiş, balmumundan elleri koltukların kolçakları ve

¹⁵⁶ Dehnel, Jacek, s.139

masanın üzerinde düz biçimde uzanır haldeymiş. Sanki dil daha icat edilmemiş gibi, ağızları bıçak açmıyormuş.

Çünkü o gün Yahudileri köyden sürmüşler.

Yahudiler kederli ve kan revan içindelermiş. Yahudiler umutsuzlarmış. Mesih, Yahudileri kurtarmak için ne Lisuf'a ne de Staşuf'a uğramış o gün, ama ölü denizler gibi uzun ve geniş hendeklerin kıyısında kurşuna dizildikleri o ormana gelmiş.¹⁵⁷

Roman boyunca Lala ve ailesinin antisemitist hareketlerin karşısında durdukları görülmektedir. Öyle ki, yazar, Yahudilere seslendiği bir bölümde şu ifadeleri kullanır:

Ey büyükannemin tüm sevgili Yahudileri, (...) ey Lisuf'tan sürülen Yahudiler, ey Tanrı ve büyükannem tarafından seçilmiş kavim!¹⁵⁸

Lala Yahudilere karşı bu tavrını savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında değiştirmemiştir. Savaş sonrasında yaralarını sarmaya çalışan Yahudiler fırsatını buldukları bir sırada Lala'ya bu desteğinin karşılığını vermeye çalışırlar. Eski bir kereste tüccarı olan Bay Rujalski Biavistok'tan Gdańsk'a taşınmak üzere paraya ihtiyacı olan Lala'ya Yahudilerin savaş sonrasındaki sosyal yapılanmaları olan kehillah teşkilatının bütçesinden borç verir. Rujalski ve Lala arasında geçen konuşma Yahudilerin Lala'ya duydukları minneti yansıtması bağlamında önemlidir:

¹⁵⁷ Dehnel, Jacek, s. 191

¹⁵⁸ A.g.y. s. 190

“Ama Bay Rozen... Rujalski, siz beni yanlış anladınız. Ben sizlerden değilim ki.”

“Ben sizin bir Yahudi olup olmadığınızı mı sordum, yoksa ne kadar paraya ihtiyacınız olduğunu mu sordum? (...)”

“Teşekkür ederim, çok nazıksınız. Ama ben gerçekten Yahudi değilim. Baba tarafından Rus, anne tarafından Polonyalı ve Almanım. Yahudi kanı hiç taşıyorum. Buna üzülüyorum, çünkü Yahudileri severim, ama her halükarda sizden, sizin dininizden değilim ben.”

“Siz Yahudileri seviyorsunuz, Yahudiler de sizi seviyor.”

“(...) Ama ya param olmazsa, bu parayı nasıl geri öderim sizlere...”

“Olursa ödersiniz, olmazsa ödemezsiniz. Dünya yıkılmaz ya. Siz bizlere yardım ettiniz, radyoda programlar yaptınız, kayıtlar yaptınız, biz de size yardım edeceğiz. Lütfen uğrayın bana.”¹⁵⁹

Görüldüğü üzere yukarıda incelenen motifler, içlerinde buldukları çağ yansıtımları ve dönemseller değişimlere örnek olmaları bakımından, *Lala*’nın nehir roman türü olarak kabul edilmesinde oldukça etkilidir. Kadın motifi ele alınırken, Polonya edebiyatında romantizmden bu yana kadının bir yan figürden başkahraman oluşana dek uzanan değişimi incelenmiştir. Köylü motifiyle ise köylünün farklı dönemlerdeki durumu ve yazarın köylüye yönelik farklı bakış açısı yansıtılmaya çalışılmıştır. Yahudi motifi incelemesiyle de, savaş öncesi ve sonrası dönemleri yansıtılırken, Yahudi halkının maruz kaldığı aşağılanma bir çağ gerçeği olarak vurgulanmıştır. Yapılan bu motif çalışmasıyla dört kuşak boyunca gelişen tarihsel,

¹⁵⁹ Dehnel, Jacek, s. 267

siyasal ve sosyal olayların detaylarına inilmiş, nehir roman türünün çağını geniş bir panoramayla yansıtmaya ilkesi ön plana çıkarılmıştır.

SONUÇ

Nehir roman adını ilk kez Romain Rolland *Jean Christophe* başlıklı eserinin yedinci cildinin önsözünde, hayatını anlattığı Jean Christophe'un uzun ve hareketli yaşamöyküsünü betimlemek için kullanmıştır. Bu romanlar yansıttıkları dönemleri tarihi, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan bir kişi, bir topluluk veya bir ailenin kuşakları üzerinden, geniş bir perspektiften yansıtır.

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmış bu tür, klasik ve modern ekol başlığı altında sınıflandırılmaktadır. Klasik ekolde yazılmış nehir romanların en önemli ortak noktası seri ciltler halinde yazılmalarıdır. Modern ekolde yazılanlar ise okurun karşısına tek cilt halinde de çıkabilmektedir.

Bunun dışında, modern ekolde yazılmış nehir romanların zamansal düzlemde de yenilikler getirdiği görülmektedir. Yirminci yüzyıla dek nehir roman türünde ortaya çıkan eserlerde olayların kronolojik bir bütünlüğü varken, özellikle Marcel Proust'tan sonra romanlardaki zaman algısı tümüyle değişmiştir. Klasik ekol içinde yer alan nehir romanlarda türün sürekli akışını sağlayan, sıralı bir zamansal akıştır ve genellikle fabula ve sujenin uyuşması söz konusudur. Ancak, Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde*'si gibi modern nehir romanlarda hem zamansal düzlemde hem de fabula ve suje arasında uyumsuzluk gözlenmektedir.

Nehir roman aile romanı, çağ romanı, tarihsel roman, yaşamöyküsel roman ve çeşitli motiflerden oluşmuş bir bütündür. Aile romanı sayesinde, anlatılan ailenin

kuşaklar boyu değişim ve dönüşümleri yansıtılırken, tarihi roman türünün katkısıyla da arka planda çağın önemli tarihi gelişmeleri ele alınabilmektedir. Nehir romanının en önemli parçası olan çağ romanı sayesinde, eserde dönemin kültürel özellikleri ele alınırken, yaşamöyküsel roman formundan yararlanarak geniş bir karakter yelpazesine ulaşılmaktadır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan tek ciltlik *Lala* başlıklı roman ise, dönemler arası bir yolculuk sunmaktadır. Nehir roman türünün kronolojik bir sırayla olayları ele alması ve aile romanı izleri taşıması özelliklerine uygun olarak, Jacek Dehnel, merkezinde büyükannesi Lala'nın olduğu bir aile hikâyesi anlatmaktadır. Dört kuşak boyunca uzanan bu hikâye on dokuzuncu yüzyıldan günümüze dek uzanmaktadır. Eserde anlatılan ailenin kökleri toprak soyluluğu kültürüne dayanmaktadır. Ancak, zaman içerisinde aile içinde sanata verilen büyük değer sonucunda, entelektüel alanda kuşaktan kuşağa büyük artış yaşanmış ve yazar, artist, müzisyen, bunların yanı sıra mühendis, kimyager veyayüksek memur gibi karakterler aile içinde sıklaşmıştır. Ailenin sosyal statüsü ve yıllar içindeki değişimi eserde ele alınan ev, ziyafetler, değerli eşyalar gibi bazı motiflerle belirgin hale getirilmiştir.

Jacek Dehnel romanında kendi ailesinin tarihini anlatırken, aslında bir yandan da tüm Polonya toplumunun tarihini gözler önüne sermektedir. Polonya'nın henüz işgal altında olduğu yıllarda gerçekleşen Ocak Ayaklanması'ndan başlayarak, I. ve II. Dünya Savaşları, Çarlık Rusya'sı ve devrilişi, Bolşevik Devrimi gibi önemli tarihi olaylar işlenmektedir. Bu bağlamda, eserde bulunan tarihsel izlerin nehir roman türü özelliklerinden birini oluşturduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Dehnel bu uzun ve hareketli tarihin baş anlatıcısı olarak ise ilginç bir kişiliği ve farklı bir yaradılışı olan büyükannesini seçer. Büyükannesinin anlattığı bu tarihi kendi mantığı ve kronolojisinde yeniden kurgulamaz. Anlatılan sayısız anekdot ve kısa hikayeden oluşan romanı kurgulamak, oldukça yavaş ve detaylı bir stille anlatılan bu güçlü Polonya destanının içine giren okuyucuya düşmektedir. Bu noktada, eserin saniye üslubu anlatım tekniğiyle yazıldığını ifade etmek gerekir. Bilindiği gibi, saniye üslubu nehir roman anlatım stilinde en çok başvurulan tekniktir. Bu şekilde, işitme, görme gibi duyularımızla algılayabildiğimiz gerçeğin en küçük parçasını dahi eser içinde bulmak mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra, yöresel dil ve şive kullanımı yaşanan coğrafyayı yansıtması bağlamında de nehir roman türlerinde anlatım stillerinin parçalarından birini oluşturmaktadır. Örneğin, Lisuf'taki köylülerin, Varşova'daki yoksul Yahudi tüccarların anlatıldığı kısımlarda karakterlerin yerel şivelerine bozulmadan yer verilmiştir. Bu şekilde, bir yandan çağın kültürel özelliklerine vurgu yapılmış, bir yandan da anlatımdaki gerçekçilik yakalanmıştır.

Eserde anlatım iki yönlü gerçekleşmektedir. Lala'nın hafızasını henüz yitirmediği dönemlerde anılarını anlattığı bölümlerde anlatım birinci tekil şahıs ağzından yapılırken, hastalığının ağırlaşmaya başladığı süreçte yazarın devreye girmesiyle, üçüncü tekil şahıs ağzından gerçekleşmektedir.

Nehir roman türlerinde tarihsel izler ve dil kadar önemli bir diğer özellik yansıtılan dönemlerin kültürlerinin, geleneklerinin, inançlarının, alışkanlıklarının,

popüler eğilimlerinin ve dünya görüşlerinin ele alınması, kısacası çağ romanı özelliklerinin de eserin içinde yer almasıdır. *Lala* bu bakımdan önemli özellikler taşımaktadır. Geniş bir karakter yelpazesine sahip romanın kahramanlarını aile üyeleri, komşular, tanıdıklar ve arkadaşlar oluşturmaktadır. Kahramanlar iyi ve kötü yönleri ön plana çıkarılarak biçimlendirilmişlerdir. Dönemin popüler eğilimleri, *Lala* ve ailesinin dünya görüşü, köylülerin davranış biçimleri ve gelenekleri, Yahudilerin karakteristik özellikleri üzerinden dönemin geniş bir kültürel panoraması çizilmiştir.

Lala'nın nehir roman türünde değerlendirilen bir eser olmasının nedenlerinden bir diğeri ise yaşamöyküsel roman izleri taşımasıdır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, anlatıcı-yazar konumunda olan Jacek Dehnel'in kendisi de aynı zamanda romanın karakterlerinden birini oluşturmaktadır. Büyükannesinin hayatını anlattığı eserinde, kendi yaşamından gerçek detaylara da değinmektedir. Ayrıca eserde Polonya edebiyatı için değerli olan birçok yazar ve şaire rastlamak da mümkündür.

Romanda ön plana çıkan kadın, köylü ve Yahudi motifleri gibi motifler okura eserin anlatıldığı dönemlerin sosyal ve siyasal durumlarıyla ilgili ayna tutmaktadır. Bu bağlamda, ele alınan motifler, *Lala*'nın taşıdığı nehir roman özelliklerini güçlendirmektedir.

Tek ciltten oluşması bakımından, nehir roman türünün modern ekol grubu içinde değerlendirilen *Lala* aile romanı, çağ romanı, tarihsel roman, yaşamöyküsel roman gibi, nehir romanı oluşturan türleri içinde barındırmaktadır. Bir ailenin dört

kuşasını ele alırken, aynı zamanda Polonya tarihi ve kültürüne ışık tutmakta, okuyucuya bir nostalji dünyası sunmaktadır.

Henüz yirmi altı yaşındayken bir çağdaş dönem yazarı olarak, sanatsal değeri oldukça yüksek, klasik ve olgun bir biçime sahip, çok katmanlı bir nehir roman örneği olan *Lala*'yı yazmış olan Jacek Dehnel, bu eseriyle yayınevlerinin dikkatini çekmiş, büyük bir popülarite kazanmış ve ülkesinde çeşitli ödüllere layık görülmüştür.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, Orhan, Batur, H. Zeynep, Ekşili, Nisa, Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2014/1, Sayı:19, s.172
2. Aytaç Gürsel, Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, 1999, Ankara, s.220
3. Aytaç, Gürsel, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say yayınları, 2009, İstanbul
4. Bayer, Nur, Atatürk Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" ile Thomas Mann'ın "Buddenbrook Ailesi" adlı romanlarında aile ve toplum eleştirisi
5. Bayram Yavuz, "Postmodernizm Üzerine", Baykara, Sonbahar (Sayı: 5), Çorum 2007, s.37-39
6. Brooks, Peter, Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative, Harvard University Press, 1992, New York
7. Cevat Çapan, Değişen Tiyatro, Mitos Boyut Yayınları, 2008, İstanbul
8. Czapliński, Przemysław, Wniosłe Tęsknoty: Nostalgie W Prozie Lat Dziewięćdziesiątych, Kraków: Wydawn. Literackie, 2001, Kraków
9. Çetin, Nurullah, Abide Doğan, Tarihi Roman ve Tarihi Romanlarda Kadın sultanlar, Yargı Yayınevi, 2005, Ankara
10. Dehnel, Jacek, Lala, Çev. Seda Köycü, Apollon Yayıncılık, 2010, İstanbul
11. Detko, Jan, Eliza Orzeszkowa, Wiedza Powszechna, 1971, Warszawa

12. Dobrowolski, Jacek. 120 Godzin, Czyli Upadek Pewnego Dzentelmena. 2006, Warszawa
13. Dopart, Bogusław, Romantyzm Polski: pluralizm prądów i synkretyzm dzieła, Księgarnia Akadamycka, 1999, Kraków
14. E.Gellner, Postmodernizm, İslam Ve Us, Ümit Yay, 2000, Ankara
15. Erdem, Servet, Büyülü Gerçekçilik ve Halk Anlatıları, Millî Folklor, Yıl 23, Sayı 91, 2011, s. 175-176
16. Felber, Lynette, Gender and Genre in Novels without End: The British "Roman-Fleuve", University Press of Florida, 1995, Florida
17. Gaznevi, Emrah, Olga Tokarczuk' un Eserlerinde Postmodernizm İzleri, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi
18. Karešová, Barbora, Proza Autorów Roczników Siedemdziesiątych, Diplomová Magisterská Práce, Masarykova Univerzita Filosofická Fakulta Ústav Slavistiky
19. Prof. Dr. Neşe Taluy Yüce, *Yeni Yüzyılın Yeni Edebiyatı*, Kehribar Ülkesinden Yeni Öyküler, Çağdaş Polonya Edebiyatı Antolojisi, 2014, içinde, s. 11
20. Kehribar Ülkesinden Yeni Öyküler, Çağdaş Polonya Edebiyatı Antolojisi, Yayına Hazırlayanlar: Köycü Seda, Mikolajczyk, Dorothae, Kalem Kültür Yayınları, 2014, İstanbul
21. Kołodziejczyk, Ewa, Koniec Lat Osiemdziesiątych. W Odpowiedzi Na Nie Rozpisaną Ankietę „Nagłosu”, Dekada Literacka, 1998, Nr.8/9, s.144
22. Langenbacher, Wolfgang / Auerbach, Frank, Çev, Arpad, Ahmed, ALTIN KİTAPLAR Yayınları, 1970, İstanbul

23. Lukács, Georg, Tarihsel Roman, Epos yayınları, 2008, Ankara
24. Mazurowski, David Michael, Anthony Trollope's Barsetshire Heroes, Doktora Tezi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Kuzey Carolina Üniversitesi, s.48
25. Meriç, Cemil, Kırk Ambar, İletişim Yayınları, 1998, İstanbul
26. Myrdzik, Barbara; Karwatowska, Małgorzata, Relacje Między Kulturą Wysoką i Popularną W Literaturze, Języku i Edikacji, UMCS Yayınlar, 2005, Lublin
27. Özdemir, Emin, Yazınsal Türler, Bilgi Yayınları, 2007, Ankara
28. Proust, Marcel, Geçmiş Zamanın İzinde, Çev. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, MEB Yayınları, 1992, İstanbul
29. Proust, Marcel, Swann'ların Tarafı, Çev. Roza Hakman, YKY Yayınları, 2006, İstanbul
30. Rıfat, Mehmet, Marcel Proust Ya Da Bir Roman Yaratmak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, İstanbul
31. Rolland, Romain, Jean Christophe, çev. Gilbert Cannan, Henry Holt and Company, Newyork
32. Sowa, Jan. Dezerterzy Społeczeństwa Konsumpcji. In Red. Marecki, Piotr – Sowa, Jan. Frustracja. Tamże,
33. Tokarczuk, Olga, Koşucular, Çev. Neşe Taluy Yüce, (Kitap yayım aşamasındadır)
34. Ulu, Berkan, Şahiner, Mustafa, Bir Geleneğin Kırılma Noktası: Ekfrasis ve İngiltere'de Müzecilik, Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters, Cilt/Volume 27 Sayı/Number 2 (Aralık /December 2010), s.132

35. Ünal, Çiğdem, Dalım, Doktora Tezi, Alman Eğitim Romanında Avangard Dönüşümler, Ankara Üniversitesi, Ankara – 2003
36. Waşowicz, Paweł Dunin, Oko Smoka, Lampa i Iskra Boża, Warszawa, 2005
37. Waşowicz, Paweł Dunin, Parnas Bis, Lampa i Iskra Boża, Warszawa, 1998
38. Yivli, Oktay, Hasan Ali Toptaş'ın Kayıp Hayaller Kitabı'nda Büyülü Gerçekçilik, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/8 Summer, 2013, Ankara, s. 1541-1549
39. Yüce, M. Neşe, Çağdaş Polonya Edebiyatı Ders Notları
40. Yüce, M. Neşe, Polonya Edebiyatında Aydınlanma - Romantizm – Realizm, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI

1. http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/17_cilt/gursel.htm, (20.04.2014)
2. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1905/index.html, (28.05.2014)
3. <http://www.literackie.pl/recenzje.asp?idautora=11&idtekstu=1927&lang=PL>, (12.05.2014)
4. <http://www.polgej.pl/polecamy-mainmenu-91/bezmenni-mainmenu-100/3605-jacek-dehnel-ur-1980-poeta-prozaik-i-malarz.html>, (23.05.2014)
5. <http://selcukorhan.com/wp/boslugun-oykusu-minimalizm/>, (27.05.2014)
6. <http://beq.ebooksgratuits.com/>, (02.03.2014)
7. <http://www.magwil.lt>, (22.03.2014)
8. <https://groups.google.com/forum>, (13.04.2014)

9. <http://www.usemb-ankara.org.tr/>, (25.04.2014)
10. <http://www.inflibnet.ac.in/>, (02.05.2014)
11. http://www.wbp.lodz.pl/pliki/kkkk/kkkk_nr1.pdf,(05.05.2014)
12. <http://www.jocpr.com>, (11.05.2014)
13. <http://wkajt.republika.pl/brulion.html>,(12.05.2014)
14. <http://yabaluri.org/>, (12.05.2014)
15. <http://www.dwutygodnik.com/>, (15.05.2014)
16. tll.ibu.edu.ba/assets/userfiles/postmodernizm.doc, (18.05.2014)
17. <http://www.charnas.pl/>, (21.05.2014)
18. <http://www.institutksiazki.pl/>, (27.05.2014)
19. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/49/1148/13475.pdf>, (01.06.2014)
20. www.arkabahcepsikoloji.com.tr/ipanel/article/ykusagi.pdf, (21.06.2014)

ÖZET

Bu çalışmada Polonya edebiyatının çağdaş yazarlarından biri olan, Polonya’da birçok ödüle layık görülen Jacek Dehnel’in *Lala* başlıklı romanında nehir roman izleri aranmıştır.

Sonuç bölümüyle birlikte beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde nehir roman türünün kökeni, gelişimi, özellikleri, Avrupa ve Polonya edebiyatındaki örnekleri irdelenmiştir.

İkinci bölümde Polonya edebiyatının özellikle 1989 yılına kadar olan süreçteki gelişimi kısa bir bakışla özetlendikten sonra, asıl olarak 1989 yılından sonraki gelişimi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde yazar Jacek Dehnel’in yaşam öyküsüne ve sanatına değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Jacek Dehnel’in *Lala* başlıklı romanı nehir roman türü özellikleri doğrultusunda incelenmiş ve motif çalışması yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, nehir roman özellikleri çerçevesinde irdelenen romanın nehir romanın pek çok özelliğini taşıdığı tespitinden hareketle, Jacek Dehnel’in *Lala* başlıklı romanının bir nehir roman olduğu vurgulanmıştır.

ABSTARCT

This study searches for traces of the roman-fleuve in “Lala”, the novel of Jacek Dehnel, a contemporary author in the Polish literature who received several awards in Poland.

The first chapter of the study, which consists of five chapters including the conclusion part, examines the origins, developments, characteristics, and the examples in the European and Polish literature of the roman-fleuve.

After briefly summarizing the evolution of Polish Literature especially before 1989, the second chapter mainly focuses on the evolution of Polish literature after 1989.

Third chapter mentions the life and art of the author Jacek Dehnel.

Forth chapter examines Jacek Dehnel’s novel titled Lala according to the characteristics of the roman-fleuve and presents a motif study.

In the conclusion, it is emphasized that Jacek Dehnel’s novel titled Lala is a roman-fleuve, since it is established that the novel which has been examined according to the characteristics of the roman fleuve has many features of the roman fleuve.